

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARI, YARGI VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜL ŞAFAK

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. JÜLİDE YALÇINKAYA KOYUNCU

BİLECİK, 2023

10551073

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARI, YARGI VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜL ŞAFAK

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. JÜLİDE YALÇINKAYA KOYUNCU

BİLECİK, 2023

10551073

BEYAN

“İnsan Hakları, Yargı ve Büyüme Arasındaki İlişki” adlı yüksek lisans tezi hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	×
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		/.....	

Gül ŞAFAK

Tarih

İmza

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının yazılmasında, her türlü yardımını, hoşgörüsünü esirgemeyen danışmanım ve çok değerli hocam Prof. Dr. Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Bana emeği geçen ve her türlü destek veren bütün hocalarıma da şükranlarımı sunarım. Her zaman her haliyle yanımda olan kıymetli anneme çok teşekkür eder ve sevgilerimi sunarım. Desteklerini esirgemeyen babam ve abime sevgilerimi sunarım.

GÜL ŞAFAK

2023



ÖZET

İNSAN HAKLARI, YARGI VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

İnsan hakları; dokunulmaz, vazgeçilmez ve devredilemez haklar olup, bu haklara insan doğduğu andan itibaren sahip olur. Geçmişten günümüze kadar hem ulusal hem de uluslararası insan hakları ile ilgili birçok görüş ortaya çıkmıştır ve yasalar düzenlenmiştir. Uluslararası İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre, gelişmiş ülkelerin vatandaşları ile gelişmemiş ülkelerin vatandaşları aynı insan haklarına sahiptirler. Diğer bir deyişle, insan haklarında sınıf, ırk, din, dil ve cinsiyet gibi hiçbir ayrım yapılmadan tüm insanlar eşit şekilde faydalanabilir. Ulusların en önemli yetkilerinden olan ve hukuki sorunların çözülmesi için hizmet eden yargı sistemi, insan hak ve hürriyetlerini korumakla görevlidir. Yargı sistemi ve insan hakları sıkı sıkıya bağlıdır.

Ekonomik büyüme, gayrisafi yurtiçi hasıladaki artış olarak tanımlanır. Bir ülkede ekonomik büyüme gerçekleştiği vakit vatandaşların gelirler artacağı için yaşam standartları yükselir. Fakat bu gelir artışı adaletsiz şekilde gerçekleşirse bir insan hakkı ihlaline neden olur. Bu adaletsizliği gidermede yargı pasif kalırsa hem ülkenin kendi vatandaşlarının hem de diğer ülkelerin vatandaşlarının devlete olan güveni azalır. Güvenin düşmesi, zamanla ekonomik büyümeyi de etkiler. Yani, bir ülkenin insan hakları ile ilgili alınan kararlar ve yargı sisteminin bu kararları koruması ne kadar etkili olursa ekonomik büyüme de pozitif yönde etkilenir.

Bu çalışmada insan hakları ve yargının ekonomik büyümeye etkileri incelenmiştir. İnsan hakları için 184 ülkeye ait 1961 – 2017 yıllarını kapsayan ve yargı için ise 161 ülkeye ait 2000 – 2018 yıllarını kapsayan dengesiz panel veri seti kullanılarak ampirik bir çalışma yapılmıştır. Bulgulara göre, insan haklarında ve yargı bağımsızlığında meydana gelecek olumlu gelişmeler ilgili ülkenin ekonomik büyümesini olumlu yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Yargı, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMAN RIGHTS JURISDICTION AND GROWTH

Human rights are inalienable rights that people have as soon as they are born. Many views on human rights, both national and international, have emerged and related laws have been drawn up from past to present. According to the Universal Declaration of Human Rights, citizens of developed countries and citizens of underdeveloped countries have the same human rights. In other words, all people can enjoy human rights equally, without distinction of class, race, religion, language or gender. Judicial system which is both one of the most important authorities of the nations and serves to solve legal problems is responsible for protecting human rights and freedoms. The judicial system and human rights are part of an inseparable whole.

The increase in gross domestic product is defined as economic growth. When the economy grows in a country, the income of the citizens increases and thus their standard of living rises. However, if this income increase takes place unfairly, it causes a human rights violation. If the judiciary remains passive in resolving this injustice, the trust of both the country's own citizens and the citizens of other countries in the state will decrease. The decline in trust in the state also affects economic growth over time. In other words, if a country can effectively protect its human rights decisions and its judicial system, economic growth in that country will also be positively affected.

In this study, the effects of human rights and the judiciary on economic growth are examined. An empirical study was conducted using the unbalanced panel data set with the data of the research conducted between the years of 1961 and 2017 in 184 countries related to human rights and the data of the studies conducted between the years 2000 and 2018 of 161 countries related to the judiciary. According to the findings, positive improvements in human rights and judicial independence positively affect the economic growth of the relevant country.

Key Words: Human Rights, Jurisdiction, Economic Growth.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI, YARGI VE BÜYÜME KAVRAMLARI

1.1. İnsan Hakları ve Yargı.....	3
1.1.1. İnsan Hakları ve Yargı Temel Kavramlar.....	3
1.1.1.1. Hak	3
1.1.1.2. Özgürlük (Hürriyet)	4
1.1.1.3. İnsan Hakları	4
1.1.1.4. Hukuk.....	5
1.1.1.5. Yasama	5
1.1.1.6. Yürütme.....	6
1.1.1.7. Yargı.....	6
1.1.2. İnsan Haklarının Sınıflandırılması.....	6
1.1.2.1. Klasik Hakların Sınıflaması	7
1.1.2.1.1. Aktif Statü Hakları	7
1.1.2.1.2. Negatif Statü Hakları	7
1.1.2.1.3. Pozitif Statü Hakları	8
1.1.2.2. Kuşaklara Göre Hakların Sınıflandırılması.....	8
1.1.2.2.1. Birinci Kuşak Haklar	8
1.1.2.2.2. İkinci Kuşak Haklar	9

1.1.2.2.3. Üçüncü Kuşak Haklar.....	10
1.2. Ekonomik Büyüme Kavramı ve Teorileri	10
1.2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı ve Ölçülmesi	10
1.2.2. Büyüme Modelleri	12
1.2.2.1. Adam Smith'in Büyüme Modeli	12
1.2.2.2. David Ricardo'nun Büyüme Modeli	13
1.2.2.3. Thomas Robert Malthus'un Büyüme Modeli	14
1.2.2.4. Joseph Schumpeter'in Büyüme Modeli	15
1.2.2.5. Roy Harrod – Evsey Domar'ın Büyüme Modeli	15
1.2.2.6. Robert Solow Büyüme Modeli.....	17
1.2.3. Ekonomik Büyüme ile Kalkınma Arasındaki Fark.....	19
1.3. Dünyada İnsan Hakları ve Yargının Örgütsel Yapısı ve Gelişimi	20
1.3.1. Yargıda Bağımsızlık ve Tarafsızlık	20
1.3.1.1. Yargının Bağımsızlığı	21
1.3.1.1.1. Birleşmiş Milletler 'in Yargı Bağımsızlığı Temel İlkeleri	21
1.3.1.2. Yargının Tarafsızlığı	23
1.3.1.3. Yargının Bağımsızlığı ve Yargının Tarafsızlığı Arasındaki İlişki	23
1.3.2. İnsan Haklarının Nitelikleri	24
1.3.2.1. Evrenseldir	24
1.3.2.2. Doğuştan Sahip Olma ve Toplum Öncesi Olması	24
1.3.2.3. Mutlaktır.....	25
1.3.2.4. Vazgeçilmez Haklar	25
1.3.2.5. Bireysel Haklar.....	25
1.3.2.6. Özgürlük Hakları.....	25
1.3.2.7. Temel Haklar.....	26
1.3.2.8. Devlete Karşı Haklar	26
1.3.3. İnsan Hakları Örgütsel Yapı	26

1.3.3.1. Uluslararası İnsan Hakları ve Adalet Divanı	27
1.3.3.1.1. Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e	27
1.3.3.1.2. Birleşmiş Milletlerde İnsan Hakları	30
1.3.3.1.3. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	32
1.3.3.1.4. Uluslararası Adalet Divanı	34
1.3.3.1.5. Uluslararası Ceza Mahkemesi	35
1.3.3.2. Avrupa'da İnsan Hakları ve Mahkemesi	36
1.3.3.2.1. Avrupa'da İnsan Hakları	36
1.3.3.2.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	38
1.3.3.2.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	42
1.3.4. İnsan Hakları ve Yargının Dünya'da Gelişimi	42
1.3.4.1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi	42
1.3.4.1.1. İlk Çağlarda	43
1.3.4.1.2. Orta Çağda ve Yeni Çağda	44
1.3.4.1.3. 20.Yüzyılda Gelişmeler	46
1.3.4.2. Yargının Tarihsel Gelişimi	49
1.3.4.2.1. İlk Çağda Yargı	49
1.3.4.2.2. Orta Çağda Yargı	50
1.3.4.2.3. Yirminci Yüzyılda Yargı	51

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Literatür	53
----------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI, YARGI VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

3.1. Data ve Metodoloji	64
3.2. Tahmin Sonuçları	69

3.2.1. Hukuk Sisteminin Bütünlüğü için Tahmin Sonuçları	69
3.2.2. Tarafsız Mahkemeler için Tahmin Sonuçları	72
3.2.3. Yargı Bağımsızlığı için Tahmin Sonuçları	75
3.2.4. İnsan Hakları için Tahmin Sonuçları	79
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87
EKLER	94



TABLÖLER LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Literatür	60
Tablo 3.1. Eşitlik 1.A'daki Tekli Model için Tahmin Sonuçları.....	69
Tablo 3.2. Eşitlik 1.B'deki Tekli Model için Tahmin Sonuçları	70
Tablo 3.3. Eşitlik 5.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları	71
Tablo 3.4. Eşitlik 5.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları.....	72
Tablo 3.5. Eşitlik 11.A'daki Tekli Model için Tahmin Sonuçları.....	73
Tablo 3.6. Eşitlik 11.B'deki Tekli Model için Tahmin Sonuçları	73
Tablo 3.7. Eşitlik 15.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları	74
Tablo 3.8. Eşitlik 15.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları.....	75
Tablo 3.9. Eşitlik 21.A'daki Tekli Model için Tahmin Sonuçları.....	76
Tablo 3.10. Eşitlik 21.B'deki Tekli Model için Tahmin Sonuçları	77
Tablo 3.11. Eşitlik 25.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları	78
Tablo 3.12. Eşitlik 25.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları.....	79
Tablo 3.13. Eşitlik 31.A'daki Tekli Model için Tahmin Sonuçları.....	80
Tablo 3.14. Eşitlik 31.B'deki Tekli Model için Tahmin Sonuçları	80
Tablo 3.15. Eşitlik 36.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları	81
Tablo 3.16. Eşitlik 36.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları.....	82

KISALTMALAR

ABAD: Avrupa Birliği Adalet Divanı

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

BM: Birleşmiş Milletler

BMİHYK: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

GSMH: Gayri Safı Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safı Yurt İçi Hasıla

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

MC: Milletler Cemiyeti

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UNODC: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi

WDI: World Development Indicators

YSH: Yabancı Sermaye Yatırımı

GİRİŞ

Ülkenin ekonomisini iyileştirmek, güçlendirmek ülkede yaşayan bütün insanların sorunlarını çözer mi?

Soruya cevabınız evetse o zaman gelişmiş ülkelerde neden bazı insanlar sokaklarda yaşıyor, gelir dağılımı adaletsizliği neden hala yüksek?

Peki ekonomi ne amaçla, nasıl ortaya çıkmıştır?

Asıl önemli soru ise ülkelerin gerçekten en önemli sorunu ekonomi mi?

Böyle daha birçok soru sorulabilir. Sorulara verilen cevaplarsa bakış açısında göre değişebilir. Ama sorulara ne şekilde cevap verilirse verilsin cevapların ortak noktası vardır. Bu ortak nokta insandır.

İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır ve her canlı gibi ihtiyaçları vardır. İnsanların genellikle toplu halde yaşamının sebebi de hem sosyal varlıklar olduğu için hem de ihtiyaçlarını gidermek içindir. Toplum halinde yaşamada düzenin ve istikrarın sağlanması için kurallar konulmuştur. Bu kuralların temelinde toplumdaki bireylerin haklarıyla ilgilidir, yani insan haklarıyla...

İnsanların zengin ya da fakir, kadın ya da erkek, teni siyah ya da beyaz gibi birçok unsuru fark etmeksizin bütün insanların hakları vardır ve bu haklara doğuştan itibaren sahip olurlar. İnsan haklarıyla ilgili dünyada birçok gelişme yaşanmıştır. Ülkelerin kendi içlerinde koymuş olduğu kanunlar, uluslararası toplulukların getirmiş olduğu kurallar insan haklarına katkı sağlamıştır. Fakat kanunların, kuralların belirlenmesi insan hakları için yeterli değildir. Bu kuralların veya kanunların denetlenmesi, ihlali durumunda gerekli işlemlerin yapılması yani insan haklarının korunması gereklidir. Hukukun alt organlarından biri olan yargı sistemi insan haklarının korunmasında etkili bir yapıdır. Yargı, hukuk sistemini koruyarak ortaya çıkan anlaşmazlıkları belirlenen kurallar çerçevesinde uygulayarak anlaşmazlıkları gidermek olarak tanımlanabilir. Yargı organı vazifelerini yerine getirirken doğru kararlar alabilmesi için tarafsız ve bağımsız olmalıdır. Konulan kuralların temeli insan olduğu için ve yargı sistemi bu kuralları uygulamada görevli olduğundan dolayı insan hakları ve yargı birbirine kenetlidir.

Toplumların veya ülkelerin önemli unsurlarından biride ekonomidir. Ekonomi, doğada kendiliğinden var olmamış, ancak insanların toplumsal düzeni bozmadan ihtiyaçlarını gidermek amacıyla oluşturdukları bir sistemdir. Ekonominin en çok kullanılan tanımına bakılırsa;

kişilerin sonsuz ihtiyaçlarını yeryüzündeki sınırlı kaynaklarla giderilmesini inceleyen bilim dalıdır. Bu sebeple ekonomiyi oluşturunca, en çok etkileyende ve etkilenende insandır.

Ekonomik büyüme bütün ülkelerin istedikleri bir amaçtır. Bundan dolayı ülkeler ekonomi ile ilgili kararlarında büyümeye daima yer verirler. Ekonomik büyüme genellikle kişi başı gelirin artması şeklinde tanımlanır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere büyüme bireylerle yani insanlarla etkileşim içerisinde. Büyümenin gerçekleşmesini etkileyen eğitim, teknoloji, işgücü, sermaye gibi birçok faktör vardır. Bu faktörlerin de ana kaynağı insandır. Bu nedenle insan haklarındaki gelişmelerde ekonomik büyümeyi etkiler.

Bu çalışmada insan hakları, yargı ve ekonomik büyümenin ilişkisi incelenmiştir. Çalışma insan haklarındaki ve yargıdaki gelişmelerin ekonomik büyümeyi olumlu şekilde etkilediği savını öngörmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde insan hakları, yargı ve büyüme kavramları ele alınmaktadır. İkinci bölümde, çalışmada yer alan konulara yönelik literatür taraması yapılmaktadır. Son bölüm ise, insan hakları, yargı ve ekonomik büyümenin ilişkisine yönelik ampirik bir çalışmayı içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI, YARGI VE BÜYÜME KAVRAMLARI

1.1. İnsan Hakları ve Yargı

1.1.1. İnsan Hakları ve Yargı Temel Kavramlar

1.1.1.1. Hak

Hak kavramı, arapça “hakk” kelimesinden gelmiş olup, eşitlik, doğruluk, pay, adalet, çalışmanın veya emeğin karşılığı ücret gibi anlamları kapsamaktadır (TDK, 2005:829).

Hak kavramına açıklık getirmek konusunda farklı görüşler olup, bu görüşlerden biri de “irade teorisi” dir. Windsheid’a göre bireylere tanınan doğruyu yanlış ayırt edebilme ve eyleme dönüştürebilme gücüdür yani irade gücüdür. Bireyler irade gücü ile haklarını koruma altına alabilmektedirler.

İrade teorisinin hakkın alt yapı taşıını geniş anlamda ifade edemediği düşünülerek “menfaat teorisi” görüşü ortaya atılmıştır. Menfaat teorisi, kişilerin çok sayıda çıkarı ve menfaati olmasına rağmen, bunların tamamının, hukuki açıdan korunmasına gerek olmadığını; sadece devletlerin koyduğu hukuk düzeni içerisine giren çıkarların (menfaatlerin) hak sayılabileceğini savunur. (Ceylan, 2017:220).

Hukuki haklar, devletlerin anayasal düzen ile bireylere tanıdığı haklardır.

İnsanın, dünyaya gözlerini açmasıyla hak başlamış olup, insanın hayatıyla ayrılmaz bir bütün teşkil eder. İnsanın doğmasıyla oluşan bu haklar, kendiliğinden oluşan doğal haklardır yani yaşama, barınma, korunma hakkı vb.

Geçmişten günümüze hak kavramı, kişiler arası ilişkilerin uyumlu bir şekilde sürdürülmesini sağlayan doğru ve eşit davranışları ifade eder.

Bireyler büyüdükçe doğal hakları ve hukuki hakları genişler. Yasal olarak bireylere pek çok haklar tanınmış olup, ihtiyaçları olduğunda bireylerin bu hakları kullanabilme imkanları bulunmaktadır.

Hak kavramı, insanın doğmasıyla doğal haklar şeklinde başlayan hukuki haklarla devam eden, insanların uyum içinde ve eşit şartlarda yaşamalarını sağlayan tutum, davranış ve eylemlerdir. Devletlerin kanunlarla belirtmiş olduğu haklar ve canlının doğuşuyla birlikte oluşan haklar sadece insanlar için olmayıp, tüm canlıları kapsamaktadır (Kalabalık, 2019:32).

1.1.1.2. Özgürlük (Hürriyet)

Hürriyet, bireylerin düşünce, görüş ve davranışlarını başkalarının etkisi ve zorlaması altında kalmadan sadece kendi iradesiyle gerçekleştirebildiği eylemlerdir (Kalabalık, 2019:34). Özgürlük kavramında, insanın irade hakimiyeti ile oluşmuş isteğini yapma vasfı bulunmaktadır (Tanrıverdi, 2021:5).

Hürriyet, bireylerin ilişkilerini ve yaşama tarzlarını istedikleri şekilde belirleyebilme, düşüncelerini söyleyebilme ve istediklerini yapabilmeleridir. Bu özgürlükleri bireyler kendilerinde hak olarak görebilirler, fakat bu özgürlükler toplumun veya hukuk düzeninin izin verdiği ölçüde gerçekleşebilir.

Hukuk kuralları ve toplumsal kurallar bireylere “haklar” adı altında özgürlükler vermiş olup, bireyler verilen bu kurallar içerisinde istediklerini yapabilme özgürlüğüne sahiptir. Özgürlüğün toplum ve hukuk kuralları çerçevesinde gerçekleşebileceği bir gerçektir. Kişinin düşünce ve eylemlerinin topluma, bireye, ülkeye zarar vermesi durumunda özgürlüğün de toplumsal ve hukuki açıdan kısıtlamaları olmaktadır (Kalabalık, 2019:34).

Demokratik toplumlarda bireyler, daha çok özgürlüklere sahip olsalar da toplum ve hukuk açısından kurallar konmuştur; bu kuralların dışına çıkıldığında maddi ve manevi cezalandırma söz konusu olduğundan özgürlükler, ancak kanunların izin verdiği ölçüde kullanabilmektedirler. Cezalandırılmanın amacı başka bireylerin hak ve özgürlük ihlallerinin önüne geçmektir. Hürriyet ve hak bir bütündür, özgürlük hak ile gerçekleşebilir (Tanrıverdi, 2021:6; Kalabalık, 2019:34).

1.1.1.3. İnsan Hakları

İnsanların, ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın insan olmasından dolayı ve doğuştan sahip olduğu, vazgeçilemez, dokunulamaz, devredilemez ve pozitif hukukta önceliği olan temel haklarına insan hakları denilmektedir. İnsanın doğuşuyla elde ettiği bu haklar, başka bireylerin, toplulukların ve devletin müdahale edemediği, vazgeçilemez evrensel haklar niteliğindedir.

Kuçuradi, insanın özelliklerini düşünerek, insanı öğrenen, karar veren, davranış ve eylemlerde bulunan, kendisine has özellikleri olan varlık olarak nitelendirmiştir. Diğer canlılarda olmayan bu özellikler insanın değerini belirlemektedir. İnsana özgü bu özellikler insana özgürlük ve haklar kazandırmıştır (Karşlı, 2021:18-19; Altıntaş, 2019:9-10; Hekimoğlu, 2013:171-172).

Günümüzde insan hakları hukuku, temelini doğal hukuk kurallarından almıştır. Yaşama hakkı, bireyin özgürlüğü ve güvenliği, inanç özgürlüğü, mülkiyet hakkı, eşitlik hakkı, adil yargılanma hakkı, düşünce özgürlüğü, eğitim, sağlık, çalışma hakları gibi haklar doğal hukuktan çıkıp pozitif hukuka geçmiştir. Pek çok devletin anayasalarında yer alan bu haklar devletin güvencesi altına da alınmıştır. İnsan haklarının gelişmesi ve korunması için çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Bunlara örnek olarak Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmeleri, Avrupa Birliği insan hakları sözleşmelerini gösterebiliriz (Karslı, 2021:3,6,38).

1.1.1.4. Hukuk

Hukuk kelimesi Arapça'dan gelmiş olup “hak” sözcüğünün çoğulu olan “haklar” olarak dilimizde yer almıştır. Hukuk, bireylerin bireylerle, bireyin devletle, devletlerin başka devletlerle olan ilişkilerini düzenleyen, birbirlerinin hak ve özgürlüklerine etki etmemelerini sağlayan, huzurlu, güvenli ve sorunsuz bir yaşam düzeni için ülkelerin koymuş olduğu eşitlik ilkesine dayalı yaptırım gücü olan kurallar bütünüdür.

Bireyler yapıları gereği sosyal olup topluluklar halinde yaşarlar; bunun nedeni, kaliteli bir yaşam için pek çok ihtiyaçlarının olması bunları da diğer bireylerle ortaklaşa karşılayabilmeleridir. Toplum halinde yaşamının getirdiği kolaylıkların yanında, huzur ve düzen ihtiyacı ortaya çıkmış, bu ihtiyaçları karşılamak için ahlak, örf, adet ve kanunlara dayalı fiil ve davranışları düzenleyen hukuk kuralları oluşturulmuştur.

Devletler hem kendi içlerinde hem de devletler arası kurallar koyarak toplumsal düzeni sağlamaya çalışmışlardır. Hukuk her ülkede farklılıklar göstermekte olup; hukuku, haklar hürriyetler, din, ekonomi, siyaset ve sosyal yaşantılar gibi faktörler belirlemektedir (Karslı, 2021:18; Altıntaş, 2019:7).

1.1.1.5. Yasama

Yasama, devletlerin halklarının yaşamlarını bir düzen ve güven içerisinde sürdürebilmelerini sağlamak amacıyla, yaptırımları ve bağlayıcıları olan yasa (kanun) yapma, kaldırma görevini yerine getiren organın yaptığı işe denilmektedir. Yasama organının görevi, bir yasaya (kanuna) ihtiyaç duyulduğunda, bu yasaya neden ihtiyaç duyulduğundan yola çıkarak yürürlükte bulunan hukuk kuralları içerisinde, örf, adet, toplum yapısı ve yargı kararları gibi araştırmalar yaparak, devletin ve milletin çıkarları doğrultusunda eşit ve tarafsız yasalar yapmaktır.

Yasamanın koyduğu yasalara devlet ve toplumun uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Günümüzde egemenliğin topluma ait olduğu ülkelerde yasama işlevini yürüten organ, halk

tarafından seçilen meclistir. Monarşi ile yönetilen toplumlarda ise yasama görevi tek bir kişide olabilmektedir (Vural, 2011:178-185).

1.1.1.6. Yürütme

Yürütme, yasama organının belirlemiş olduğu yasaların uygulanması olup bu uygulamalar yürütme organınca yapılmaktadır. Yürütme organı, devletin en üst otoritesi başkan tarafından temsil edilir. Yürütme, kanunlar içerisinde devletin alt kademesindeki kurumları ve halkı yönetmek, oluşan ihtiyaç ve sıkıntıları gidermek ayrıca toplumun iç ve dış güvenliğini sağlamakla yükümlüdür (Büyük, 2010:160).

1.1.1.7. Yargı

Yargı, tarafsız ve bağımsız olan mahkemelerin hukuk kuralları içerisinde bir olayı değerlendirip hüküm verdiği ayrıca yaptırımları olan bir karar mekanizmasıdır (Şimşek, 2012:6; Atalı vd., 2020:18).

Ulusların kendi içlerinde anayasalarla belirledikleri kurallar ile, bireylerin toplum içerisinde huzur, güven, nizam ve uyum halinde yaşamaları hedeflenmiştir. Çıkan anlaşmazlıklarda ise mahkemeler bu sorunları çözüme kavuşturur ve bu çözümler cezai müeyyidelerinin olduğu kararlardır. Hiçbir baskı ve etki altında kalmadan tamamen bağımsız, tarafsız sadece hukukta belirtilen kuralların uygulanması bütünüdür (Atalı vd., 2020:18-19).

Yargı organı, demokratik devlet ilkesini ve hukukun üstünlüğü ilkesini yerine getirerek hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlar (Turhan, 2013:43). Yargı devletlerin kurduğu mahkemeler ve devletlerin atadığı hâkimler tarafından yapılmaktadır. Yargı bağımsız olup insan haklarının korunmasının temelini oluşturmaktadır (Açık, 2011:13-14).

1.1.2. İnsan Haklarının Sınıflandırılması

Kişinin haklarındaki farklılıkları yönünden pek çok ayrıma girmektedir (Karslı, 2021:32). İnsan haklarına yönelik birçok yasa ve yönetmeliklerin ortaya çıkışı ve giderek bunların çoğalması, çeşitlenmesi sonucunda insan haklarını hem pratik açıdan hem de akademik görüşlerle sınıflandırmak gerekli olmuştur. İnsan hakları fikri başladığı andan itibaren çeşitli özelliklerine göre bölümlere ayrılmış ve sınıflandırma yapılmıştır. İnsan hakları, işlevlerine, ortaya çıktığı zamana, içeriğine, uygulanma şekillerine, hakkın sahibi ve yükümlüsüne göre kategorize edilmiştir (Gökpınar, 2015:39). İnsan haklarını kategorize etme çalışmalarının amacı, bireyin hakkını daha iyi kavramasını sağlamaktır (Karslı, 2021:32). İnsan haklarının özelliği gereği kullanılan yöntem, bir ülkenin sisteminin insan haklarına karşı

yönelimi, kişinin ve devletin ilişkisindeki işleyiş gibi pek çok açıdan insan hakları hukuki şekilde sınıflandırılmıştır.

İnsan haklarının sınıflara ayrılması; bireyin herhangi bir hakkının hangi hak sınıfına ait olduğunun belirlenmesi, kişinin hakkının istemesi ve devletin, kişinin hakkındaki görevlerini yerine getirmesi açısından önemlidir. (Turhan, 2013:367). İnsan haklarını sınıflandırmak, insan haklarının bütünlüğünü bozmadığı gibi hakların önemini ve gelişim göstermesini sağlar. Farklı düşüncelerle yapılan çeşitli sınıflandırmalar insan hakları kavramının basit şekilde anlatılmasını ve hukuki kurallar içinde ait oldukları yerlerinin belirlenmesini sağlar (Gökpınar, 2015:39-40). İnsan hakları türlerinin belirlenmesinde ve sınıflara ayrılmasında ortak bir fikir veya kural yoktur (Kalabalık, 2019:50).

1.1.2.1. Klasik Hakların Sınıflaması

Georges Jellinek, devlet ve insan haklarının birbiri arasındaki ilişkiyi tanımlamıştır. Bu tanımlamayı yaparken bireyin devlete karşı haklarını esas alarak temel hak ve özgürlükleri sınıflandırmıştır. Jellinek, aktif statü hakları, negatif statü hakları, pozitif statü hakları olarak üç gruba ayırmıştır.

1.1.2.1.1. Aktif Statü Hakları

Aktif statü hakları, vatandaşlık hakkı, siyasi parti kurma hakkı, seçme seçilme hakkı, yönetime katılma hakkı, kamu görevi hakkı, siyasi faaliyet hakları gibi hakları kapsamaktadır. Bu haklar katılım hakları olarak da adlandırılmaktadır. Bu haklardan sadece vatandaşlar faydalanabilmektedir. Bireyler aktif haklarını kullanarak siyasi iktidar seçiminde söz sahibidir ve iktidarın belirlenmesine katılarak devlet karşısında etkin bir konuma sahiptir (Gözlüğü, 2014:68; Karslı, 2021:34)

Bazı durumlarda negatif statü haklarını kullanabilmek için pozitif haklara da ihtiyaç vardır. Her iki statü hakkının bir arada gerçekleşmesi aktif statü haklarına girmektedir (Algan, 2006:35).

1.1.2.1.2. Negatif Statü Hakları

Negatif statü hakları, bireyleri devletin müdahalesine karşı koruyan hak ve özgürlüklerdir. Yaşama hakkı, kişi ve konut dokunulmazlığı, düşünce ve ifade özgürlüğü, insanlık dışı işkence yasağı, din ve vicdan özgürlüğü gibi hak ve özgürlükler devlete negatif bir tutum yani müdahale etmeme görevi yükler. Bireylerin doğuştan sahip olduğu temel hak ve

özgürlükler Tabii Hukuk anlayışına dayalı bu görüş Türk Anayasası da dahil bütün demokratik ülkelerin anayasalarında yer almıştır (Gözlügöl, 2014:67; Gökpınar,2015:44).

1.1.2.1.3. Pozitif Statü Hakları

Pozitif statü hakları, devlet bireylerin yaşamlarına aktif olarak müdahale ederek, bireylerin bu hak ve özgürlüklerden yararlanmasını sağlar. Bireyler bu hakları devletten talep etme hakkına sahiptir. Pozitif haklar: Eğitim hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvence ve iş hakkı, temel barınma, belli bir yaşam standartı hakkı gibi bireyin temel gereksinimlerini karşılayan sosyal ve ekonomik hakları kapsamaktadır. Birey, pozitif statü haklarını, negatif haklarının tersine, devletin olumlu müdahalesi ile kullanabilir. Ancak bireyin pozitif haklardan yararlanma oranı, devletin sahip olduğu mali ve ekonomik kaynaklarının ölçüsü oranındadır. Jellinek'in pozitif statü haklar sınıflandırması temel alınarak 1961 ve 1982 Türk Anayasası'nda siyasi haklar, birey hakları, sosyal ve ekonomik haklar olarak yerini almıştır (Gözlügöl,2014:68; Algan, 2006:34-35).

1.1.2.2. Kuşaklara Göre Hakların Sınıflandırılması

Karel Vasak, insan haklarını tarihsel gelişim sürecini dikkate alarak üç kuşak olarak sınıflandırmıştır. Ayrıca bu sınıflandırmanın temeli kardeşlik, özgürlük ve eşitlik ülküsünden kaynaklanmış, bu yüzden dayanışma hakları olarak da adlandırılmaktadır. 17. ve 18. yüzyıldaki gelişmeler birey ile devlet arasındaki ilişkinin boyutunu değiştirmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, evrensel siyasi düzen ile kişi arasındaki ilişkinin temelini oluşturmuştur. İnsan hakları, nitelik ve kavram açısından aktif bir yapıya sahiptir, yani insan hakları zamanla gelişmekte olan bilim ve teknolojiye göre değişiklikler göstermektedir. Karel Vasak zamanla gelişen ve artan insan haklarının kuşak hakları olarak sınıflandırılmasının daha uygun olduğu görüşünde olmuştur. İnsan haklarını birinci kuşak hakları, ikinci kuşak hakları ve üçüncü kuşak hakları olarak üçe ayırmıştır. Bu üç kuşak ayrımını yaparken, tarihte insan hakları ile ilgili yaşanmış önemli olayları da dikkate alarak yapmıştır (Gözlügöl,2014:69; Algan, 2006:46-49).

1.1.2.2.1. Birinci Kuşak Haklar

Yaşama hakkı, birey özgürlüğü ve güvenliği, düşünce ve fikir özgürlüğü, mülkiyet hakkı, din ve ibadet özgürlüğü, dernek kurma veya katılma hakkı, konut dokunulmazlığı, eşitlik hakkı, toplantı ve gösteri hakkı, çalışma hakkı, seçme ve seçilme hakkı, adil yargılanma hakkı ve kamu hizmetine girme hakkı gibi haklar birinci kuşak haklarına girmektedir (Özkan, 2015:118).

Birinci kuşak hakları medeni ve siyasi insan haklarını kapsar yani, bireysel hak ve hürriyetler, siyasi haklar birinci kuşak haklarına girmektedir. Karel Vasak'ın birinci kuşak insan hakları kavramı, Jellinek'in aktif statü ve negatif statü haklarına karşılık gelmektedir.

Karel Vasak birinci kuşak hakların sınıflandırmasını yaparken XVII. ve XVIII. yüzyılda yaşanan Fransız devriminin insan haklarına getirmiş olduğu gelişmeler etkili olmuştur. Burjuva kesiminin ekonomik alanda güçlenmesi ile siyasi alanda da etkili olma isteği eşitlik ve özgürlük kavramını farklı bir boyuta taşımıştır.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda düşünürlerin bireycilik düşüncesi Fransız Devrimi ile anlam kazanmıştır. Devrimden sonra İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi yayınlanmış, bu bildiri medeni ve siyasi hakları kapsar. Ayrıca bu hak ve özgürlüklerin sadece Fransız halkını değil tüm insanları kapsadığı ve evrensel olduğu da belirtilmiştir. Birinci kuşak haklar devletin, bireyin hak ve özgürlüklerine müdahalesinin sınırlandırılması gerektiği, bireylerin bu hak ve özgürlükleri kullanabilmesi için de devletin çeşitli düzenlemelerle bu hakları tanınmasının gerekliliği öne çıkmıştır (Gözlügül, 2014:69; Gökpınar, 2015:53-55; Algan, 2006:49-52).

1.1.2.2.2. İkinci Kuşak Haklar

İkinci kuşak hakları, çalışma hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı, dinlenme hakkı, sendika kurma ve üye olma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, parasız temel öğrenim ve eğitim hakkı, beslenme ve barınma hakkı, sağlık hakkı, sosyal ve kültürel yaşam hakkı, yardıma muhtaç birey haklarıdır (Özkan, 2015:119-120).

XIX. yüzyılda İngiltere'de başlayıp diğer Avrupa ülkelerini de etkisi altına alan sanayi devrimi ve kapitalizm, orta sınıfin fakirleşmesine yol açarken, eşitsizliklerin de artmasına sebep olmuştur. İşçi sınıfı haksızlık ve eşitsizlik karşısında toplumsal muhalefeti oluşturmuştur. Bu muhalefetin sonucunda ise siyasi hakların kapsamı genişletilmiş ve sosyal haklar kazanılmıştır.

Karel Vasak, 1871 Paris Komünü ayaklanması, 1917 Sovyet Devrimi ve II. Dünya Savaşı'na kadar insan haklarındaki gelişmeleri ikinci kuşak hakları olarak sınıflandırmıştır. İkinci kuşak hakları kültürel, ekonomik ve sosyal hakları kapsamaktadır. İkinci kuşak haklar Jellinek'in pozitif statü haklarına karşılık gelir. İkinci kuşak hakları olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklar gibi insan hakları, ilk kez İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde yer almış ve uluslararası alana yayılmıştır. İkinci kuşak haklar bireylerin ekonomik alandaki faaliyetlerinin bir kısmını devlete devreden yani kısmen sınırlayan haklardır.

Türk Hukukunda sosyal hakların tanımı; ekonomik ve sosyal haklar açısından güçsüz, yardıma ve korunmaya muhtaç sosyal sınıflar için gerekli sosyal adalet ve eşitliğin

gerçekleştirilmesinin sağlanması amaçlanmıştır (Kalabalık, 2019:57-58; Gökpinar, 2015:55-56).

1.1.2.2.3. Üçüncü Kuşak Haklar

Üçüncü kuşak hakları, farklı yazar ve düşünürler tarafından, “halkların hakları”, “kolektif haklar”, “dayanışma hakları” olarak adlandırılmıştır. Karel Vasak üçüncü kuşak haklarının bütün insanların ortak hakları yani evrensel olduğunu ve ortak korunması gerektiğini belirtmiştir. Sağlıklı bir ortamda yaşama hakkı için doğanın ve ekolojik dengenin korunması gerektiğini, bunun da dayanışma içerisinde olabileceğini vurgulamıştır. Dayanışma hakları barış hakkı, çevre hakkı, yiyecek hakkı, gelişme hakkı, insanlığın yararlanmış olduğu ortak mal varlığına saygı hakkı, kendi kaderini tayin hakkı, insani yardım alma hakkı gibi haklar üçüncü kuşak haklarını kapsar. Üçüncü kuşak hakları henüz uluslararası sözleşme ile koruma altına alınmamıştır (Gözlügül, 2014:72; Özkan, 2015:120-121; Gökpinar, 2015:63).

1.2. Ekonomik Büyüme Kavramı ve Teorileri

1.2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı ve Ölçülmesi

Bütün ülkelerin ekonomi politikaları vardır. Bu politikalar genellikle makroekonomi politikalarıdır. Ekonomik büyüme de makroekonomi politikalarının önemli bir parçasıdır. İyi bir ekonominin belirleyici faktörlerinden biri de hızlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesidir. Bundan dolayı gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin hedeflerinde ekonomik büyümenin önemli bir yeri vardır (Eser, 2012:5).

Gelişme ve ekonomik büyüme kelimelerinin çoğu zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Fakat bu kelimelerin anlamları farklıdır. Ekonomik büyüme hesaplanabilir, ölçülebilir, rakamla ifade edilebilir, niceliksel bir değişkendir. Gelişme ise hem ekonomik büyümeyi hem de eğitim, kültür, sağlık, sosyal, siyasi gibi konuları kapsayan ve genellikle niteliksel değişimleri gösteren bir değişkendir. Başka bir ifadeyle gelişme bir süreçtir ve yapısal değişimleri kapsar, ekonomik büyüme ise nicel verilerle yurtiçi hasıladaki değişimleri ifade eder (Yağcı, 2016:2).

Ülkenin, belli bir zaman aralığında tüm hizmetler ve üretilmiş olan her nihai malın değerlerindeki artışa ekonomik büyüme denir. Belli bir ülke sınırları içerisinde yaşayan bireylerin yaşam seviyelerini istikrarlı bir şekilde artırmanın tek yolu ekonomik büyümedir. Bu sebeple bütün devletlerin temel makro iktisadi amaçlarından bir tanesi de ekonomik büyümeyi sağlayabilmektir (Ünsal, 2017:14).

Büyümenin olabilmesi için bir yıldan bir sonraki yıla kadar gerçekleşmiş olan üretim seviyesindeki artış reel olmalıdır. Başka bir ifadeyle, fiyatlardaki artışlardan kaynaklanmamalı, üretilmiş olan mal ve hizmet seviyesindeki artışlardan kaynaklanmalıdır (Eğilmez, 2018:194).

Ekonomik büyümenin ölçülmesinde ortalama büyüme hızı kullanılmaktadır. Ortalama büyüme hızı, reel GSYİH’ da ki uzun dönemde ortaya çıkan senelik ortalama artıştır. Yani uzun dönem büyüme hızı ortalama büyüme hızı olarak tanımlanır. Ortalama büyüme hızının hesaplama yöntemi aşağıda belirtilmiştir:

$$g = \left(\frac{\text{dönem sonundaki Reel GSYİH}}{\text{dönem başındaki Reel GSYİH}} \right)^{1/n} - 1$$

Hesaplanmanın anlaşılması için bir örnek gösterilirse:

A ülkesinin, 1950 yılında reel GSYİH’sı 25.000\$, 2000 yılında ise reel GSYİH’sı 155.000\$’dır. Formülü uygularsak;

$$n = 2000 - 1950$$

$$n = 50$$

$$g = \left(\frac{155.000}{25.000} \right)^{1/50} - 1$$

$$g = (6,2)^{0,02} - 1$$

$$= (1,037) - 1$$

$$= 0,037$$

A ülkesi 1950 – 2000 döneminde senede ortalama büyüme oranı %3,7’dir.

Ekonomik büyümenin ölçülmesinde kullanılan bir diğer yöntem ise yıllık büyüme hızıdır. Yıllık büyüme hızının hesaplanma yöntemi aşağıdaki gibidir:

$$g_t = \frac{\text{Reel GSYİH}_t - \text{Reel GSYİH}_{t-1}}{\text{Reel GSYİH}_{t-1}} \times 100$$

Burada t yılı ifade etmektedir (Ünsal, 2016:14-15).

Geçmiş zamanlarda ekonomik büyümenin ölçülmesinde Gayri Safi Milli Hasıla’dan yararlanılmıştır. GSMH, bir ülkenin bütün vatandaşlarının ortaya çıkarmış olduğu tüm ekonomik değerleri kapsar. Başka bir ifadeyle, bir ülkenin GSMH’sı, aynı zamanda, o ülkenin diğer ülkelerde yaşayan vatandaşları tarafından gerçekleştirilen üretim faaliyetlerini de içerir.

GSYİH ise, yurt içindeki bütün hizmetleri ve üretilmiş tüm nihai malların değerini kapsar. Bir başka deyişle, bir devletin sınırları içerisinde üreten kişilerin hangi devletin vatandaşı olduğuna bakılmaksızın sadece hizmet ve nihai mal seviyesi dikkate alınır.

GSMH ile GSYİH'nın arasındaki farkın temel sebebi kapsadıkları coğrafi alandır. Günümüzde iktisadi büyümenin ölçülmesinde GSYİH kullanılmasının nedeni, GSMH'ya göre daha kolay hesaplanır olmasıdır. GSMH hesaplanırken net dış faktör gelirin değeri gereklidir. Net dış faktör geliri değerinin belirlenmesi de istatistiksel olarak güçtür. GSYİH'nın tercih edilmesinin bir diğer nedeni, milletlerarası ekonomik entegrasyonun giderek artması ve ekonomik sınırların artık siyasi sınırlara sığmamasıdır (Yıldırım vd., 2016:53).

1.2.2. Büyüme Modelleri

1.2.2.1. Adam Smith'in Büyüme Modeli

Ekonomik büyümeyle ilgili ilk araştırmayı yapan ekonomist Adam Smith'tir. A. Smith, 1776 yılında Milletlerin Zenginliği isimli eserini yayınlamıştır. Bu eserinde ekonomik büyüme ile ilgili fikirlerini açıklamıştır. Smith'in görüşüne göre ekonomik büyümenin iki ana unsuru bulunmaktadır. Bu unsurların birincisi, iş bölümü ve uzmanlaşmadır, ikincisi ise sermaye birikimidir (Yağcı, 2016:10).

Smith'in büyüme modeline göre, ekonomik yapı içerisinde iş bölümünün yapılması teknolojik gelişmeyi gerçekleştirdiğinde, iş gücünün verimliliği de yükselecektir. İş gücünün daha verimli olması, ekonomik çıktının artmasına neden olur. Bu artış da ülkenin ekonomik durumunun iyileşmesine, zenginleşmesine ve refah seviyesinin yükselmesine yol açar. Ekonomi, iş bölümü ve rasyonel kararlar sayesinde daha geniş bir pazara sahip olur ve büyümenin ivmesi artar (Smith, 2016:5-23).

A. Smith'in görüşüne göre, sermaye birikiminin artmasını sağlayan önemli etken emeğin verimli olmasıdır. Emeğin verimliliğinin ise sermaye stokundaki artışlara bağlı olduğunu belirtir. Smith, sermaye birikimini etkileyen ana unsurun ise yatırım giderleri olduğunu vurgulamıştır. Yatırım giderlerinin de kâr ve tasarruf değerleriyle ilişkili olduğunu açıklamıştır. Bu çerçevede, toplumun ekonomik anlamda örgütlenme şekli, kişilerin çıkarlarının ve serbest rekabetçi piyasanın toplumların refah düzeyini yükselteceğini söyler (Duman, 2018:43-44).

Smith'in bakış açısına göre, ekonomik büyümenin bir sınır noktası vardır. A. Smith'e göre, sermaye birikiminin ana faktörü kârdır. Bu nedenle gelirin harcama ve birikim arasında nasıl bölüştürüldüğüne karar verilirken, sermayedarlar kâr sağlama düşüncesi ile karar verirler.

Bir devlette sermaye birikimi belirli bir seviyeye geldiğinde, faiz kurları alçalmaya başlar. Fakat, sermaye sahipleri arasındaki giderek artan rekabet, kâr oranlarının düşmesine neden olur. Aynı zamanda, sermaye sahiplerinin sınırlı sayıdaki iş gücüne olan talebin yükselmesi nedeniyle, çalışanların aldığı ücretler de artacaktır. Bu aşamadan sonra, düşen kâr marjı nedeniyle sermaye birikimi durur ve ekonomi bir durgunluk dönemine girer. Gelirin kişi başına düşen miktarına bağlı olarak, nüfus artışı stabil hale gelir. Ekonomik büyüme sürecini tetikleyen bu döngü, kendisini bu şekilde yeniden başlatır (Oruç, 2018:36-37).

1.2.2.2. David Ricardo'nun Büyüme Modeli

David Ricardo, “Siyasi İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri” adlı eserinde ekonomi ile ilgili görüşlerini açıklamıştır. Aslında Ricardo'nun ekonomik büyümeyle ilgili doğrudan bir görüşü yoktur. D. Ricardo uzun vadede gelir dağılımı konusunu ele almıştır (Duman, 2018:44).

Ricardo'nun büyüme modelinin temel ilkeleri;

- Ekonomi her zaman tam istihdam durumunda ve tam rekabetin yaşandığı koşullara sahiptir.
- Sanayi devriminin birinci evrelerinde girişimcilerin büyük oranda kârları vardır. Bundan dolayı da sermaye ve tasarruf birikimleri yüksektir. Sanayi sektöründe teknik gelişme hızlıdır, teknik gelişmenin hızlı olması da emeğin verimliliğini artır. Bu sebeple emek de artan verimler kuralı geçerlidir.
- Tarım sektöründe ise teknik gelişme düşüktür. Bu nedenle tarım sektöründe azalan verimler kuralı geçerlidir.
- Sanayi sektöründe artan verim, tarım sektöründeki azalan verimi karşılayamadığından toplam hasılda azalan verimler kuralı geçerlidir.
- Üretim fonksiyonu bir veridir. Üretim unsurları; sermaye, toprağın kullanılması ve iş gücüdür.
- Kısa dönemde iş gücüne olan arz ve talep değiştiği için ücretler de bu dönemde değişir. Fakat uzun dönemde ücretler asgari düzeyde sabitlenir.
- Ücretlerin yükseldiği vakitlerde nüfus da yükselecektir.
- Girişimcilerin ve sermaye sahiplerinin sermaye rezervleri artınca, bu sermayelerle yeni yatırım girişimlerinde bulunurlar (Taban, 2004:31-32)
- Verimli topraklara sahip olanlar daha az maliyetle üretimlerini gerçekleştirirler. Bu sebeple bu toprak sahipleri yüksek rant kazancı elde ederler (Ricardo, 2018:129).

Modele göre toplam hasıla iş gücü, toprak ve sermaye olmak üzere üçe bölünür. İş gücünün karşılığı ücrettir, toprağın karşılığı ranttır ve girişimcinin karşılığı ise kârdır (Ricardo, 2018:43,83-84).

1.2.2.3. Thomas Robert Malthus'un Büyüme Modeli

Thomas R. Malthus ekonomi ve nüfus bilimi üzerine araştırma yapmıştır. Malthus Ekonomi Politigin İlkeleri isimli eserinde ekonomi ile ilgili fikirlerini açıklamıştır. Malthus, geometrik dizi şeklinde nüfusun arttığını, gıda ve temel ihtiyaç ürünlerinin ise aritmetik dizi şeklinde arttığını belirtmiştir. Bu yüzden nüfustaki büyüme hızının kontrol altına alınması gerekliliğini vurgulamış ve bu hususta politikaların düzenlenmesi gerektiğini açıklamıştır (Malthus, 1978:364).

Malthus' a göre reel hasılanın unsurları, emek ve topraktır. Fakat toprağın ölçüsü değişmediğinden, reel hasıla nüfustaki değişime göre değer alacaktır. Thomas Malthus, ekonomik büyümeyi dört ana unsurun etkilediğini belirtmiştir. Bu unsurlar; teknolojik gelişme, tasarruf artışı, nüfus çoğalması ve toprağın verimliliğidir (Özgüven, 1991:76-79; Deliktaş, 2001:92-102; Ricardo,2018:359-383).

Malthus, sermayenin birikimi için tasarruf faktörünün önemli olduğunu belirtir. T. R. Malthus' a göre bir birey gelirinin bir kesimini ayırarak tasarruf yapar ve bunu sermayesine ekler. Daha sonra bu sermayeyi ya kendisi kullanır ya da bir başka bireye borç vererek üreten iş gücü kesiminde kullandırılmasını sağlar. Bu işleyişinde devletin faydasına olacağını savunur. Malthus, fazla tasarruf yapmanın üretimi bitireceğini, bu sebeple de ekonominin negatif şekilde etkileneceğini açıklamıştır. Malthus tasarruf kavramı ile gömüle kavramını birbirinden ayırmıştır (Oruç, 2018:38).

Malthus'un görüşüne göre teknoloji geliştikçe talep miktarında artış olacaktır. Bundan dolayı daha geniş pazarlara ihtiyaç duyulur. Üretimdeki hızlı artışlar talepte anında karşılığını alamayabilir. Bununla birlikte kârda artış yaşandığı zaman kapitalistler gelirlerindeki tasarrufa ayrılan paylarını artırır. Tasarruflardaki bu yükseliş iş gücü istihdamını artırarak daha fazla üretimin meydana gelmesine neden olur. Ancak talep ortaya çıkan bu arz fazlasına anında adapte olamayacağı için zamanla kârlar ve üretilen ürünlerin fiyatları düşer (Malthus, 1978:312-323).

Malthus ekonomide her zaman üretim kısmında veya tüketim kısmında fazlalık olabileceğini açıklamıştır. Malthus'un ekonomik büyüme ile ilgili fikri; bu fazlalıkların yaşandığı zamanlarda bir ortak nokta bulunmalıdır (Oruç, 2018:39).

1.2.2.4. Joseph Schumpeter'in Büyüme Modeli

J. Schumpeter' e göre ekonomik büyümeyi etkileyen iki ana faktör vardır. Bu faktörlerden birincisi yenilikler, ikincisi ise girişimcilerdir. Schumpeter yenilikleri, üretimde kullanılan unsurların miktarı ile meydana gelen üretim miktarı arasındaki ilişkiyi açıklayan üretim fonksiyonunun değiştirilmesi şeklinde tanımlar.

Schumpeter ekonomiyi büyütecek beş farklı yenilik türünden bahsetmiştir:

- Yeni bir ürün veya bilinen bir ürünün yeni bir çeşidinin piyasaya sunulması,
- Yeni bir üretim tekniğinden yararlanılması,
- Yeni bir piyasanın keşfi,
- Yeni bir hammadde veya yarı mamul kaynağının keşfi,
- Bir endüstrinin yeniden düzenlenmesi.

Schumpeter, müteşebbisin bir yeniliği uygulaması, diğer müteşebbislerin etkilenmesine ve bu yeniliği taklit etmesine neden olacağını belirtir. Yani ilk müteşebbisin yaratmış olduğu yenilik farklı yeniliklerin doğmasına yol açar (Ünsal, 2016:71)

J. Schumpeter'e göre ekonomi ilk başta durgun haldedir. Kârların düşük olması müteşebbislerin üretimde yeni teknikler bulmasına ve yeni ürünler ortaya çıkmasına neden olur. Bu yenilikler sermayenin ve emeğin miktarlarının artmasına yol açarak zamanla bütün sektörlere yayılarak yatırımları yükseltir ve ekonomik büyüme meydana gelir (Schumpeter, 1970:83-84).

1.2.2.5. Roy Harrod – Evsey Domar'ın Büyüme Modeli

Harrod'un büyüme modeli ile Domar'ın büyüme modeli birbirlerine benzemektedir. Bu sebeple birlikte anılmaktadır. İki büyüme modelinde de temel unsur yatırımlardır. Fakat Harrod, ekonomik büyüme modelinde yatırım artışıyla üretim artışının ilişkisini E. Domar'ın ekonomik büyüme modeline göre farklı bir biçimde incelemiştir.

Harrod eksik istihdam dengesinden nasıl tam istihdam dengesine gelineceğinin şartlarını araştırmıştır. Domar'sa tam istihdam dengesinde ekonomik büyümenin devamlılığını sağlayacak şartları araştırmıştır. Bundan dolayı iki modelde kullanılan araçlar farklıdır. Domar'ın modelinde çarpan mekanizması belirleyici bir araçken, Harrod modelinde ise hızlandırıcı katsayısı belirleyici bir araçtır (Aksu, 2014:365-366; Ünsal, 2016:83-84).

R.Harrod'un ekonomik büyüme modelinde temel iki unsur tasarruflar ve yatırımlardır. Dengenin sağlanması için de tasarruflardan ve yatırımlardan yararlanılır. Modele göre

tasarruflar ekonominin dengede olmasını sağlayan önemli bir faktördür. Modelin tasarruflarla ilgili bir diğer varsayımı da milli gelirin artan bir fonksiyonudur. Tasarruf fonksiyonu;

$$S = s \times Y$$

$S \rightarrow \text{tasarruf}$

$s \rightarrow \text{marjinal tasarruf eğilimi}$

$Y \rightarrow \text{milli gelir}$

Harrod'un ekonomik büyüme modelinde tasarruflar dönem başı veya planlanan tasarruflar olarak tanımlanmıştır. S_p ile ifade edilir. Harrod'un varsayımına göre tüm planlanan tasarruflar yani dönem başı tasarruflar gerçekleşeceği için, dönem sonu gerçekleşen tasarruflara başka bir ismiyle fiili tasarruflara dönüşür, S_g ile ifade edilir. Bu yüzden planlanan tasarruflar fiili tasarruflara eşit olur ve $S_p = S_g$ şeklinde ifade edilebilir.

Aynı zamanda dönem sonu gerçekleşen yatırım fiili tasarruflara eşit olduğundan

$I_g = S_g$ şeklinde ifade edilebilir. S_p ile S_g birbirine eşit olduğu için S_g yerine S_p konulursa yeni eşitlik $I_g = S_p$ olur. Buradaki önemli nokta tasarruf yapanlarla yatırım planlayanların aynı bireyler olmadığıdır. Bu sebeple planlanan tasarruflar planlanan yatırımlara eşit olamaz.

Ekonomi dengesinde planlanan tasarruf ile yatırım değerlerinin büyüklüğüne göre sapmalar olabilir. Planlanan yatırım (I_p) planlanan tasarruflardan büyükse (S_p) ekonomide talep fazlalığı görülür ve stoklar azalır (Acar, 2008: 83-84). Eğer planlanan yatırım (I_p) planlanan tasarruftan (S_p) küçükse ekonomide arz fazlalığı görülür ve istenmeyen bir durum olan stoklarda artış olur.

Harrod'un büyüme modelindeki önemli bir diğer unsur ise hızlandırıcı katsayıdır. Hızlandırıcı katsayısı planlanan yatırımların belirlenmesinde kullanılır. Harrod'a göre belirli bir üretim artışı isteniyorsa bu üretim artışını gerçekleştirebilmek için gerekli olan sermaye artışı yani planlanan yatırımın belirlenmesi gerekir. Planlanan yatırım seviyesinin belirlenmesini etkileyen faktör hızlandırıcı katsayısıdır (Berber, 2019:150-151).

Harrod modelde üç farklı büyüme oranı kullanmıştır. Bunlar; gerekli büyüme hızı, fiili büyüme hızı, doğal büyüme hızıdır.

Domar'ın ekonomik büyüme modeline göre dengeli büyümeyi sağlayan yatırımlardır. Domar'ın varsayımına göre yatırımların iki farklı etkisi vardır. Bu etkiler;

- Arz yönünü ilgilendiren; üretim kapasite artırıcı etki,
- Talep yönünü ilgilendiren; gelir artırıcı etki.

Bu iki etkinin eşitlenmesi durumunda ekonomide dengeli büyüme gerçekleşir (Bal, 2017:350).

Üretim kapasite artırıcı etki; yatırımlar ekonominin arz kısmını yani üretim kapasitesini artırmaktadır. Yapılan yatırımlar sonucunda yatırım mallarının imkânı artar. Bir başka deyişle, her çeşit teçhizat, malzeme, makine ve aletlerin miktarında bir artış olurken; köprü, yol, baraj, liman gibi alt yapılarının sayısı da artar. Bu miktardaki artışlarsa ekonomiye, yatırım öncesi zamana göre daha çok hizmet ve mal üretme gücü kazandır. Bu sebeple yapılan her türlü yatırım harcaması ekonominin potansiyel arz miktarını yani üretim kapasitesini artırır.

Gelir artırıcı etki; yatırımlar ekonominin talep kısmını yani fiili üretim artışını sağlar. Toplam talepteki artışları belirleyen unsursa, yatırımların gelir etkisi yani talep artırıcı etkisidir. Yatırımlardaki bir birimlik artışın, talep ve gelir seviyesini ne kadar artacağını belirleyen yatırım çarpanıdır.

Yatırımların üretim kapasitesini artırıcı etkisi ile yatırımların gelir artırıcı etkisi birbirinden farklıdır (Parasız, 2008:89-92; Berber, 2019:139)

1.2.2.6. Robert Solow Büyüme Modeli

R. Solow ekonomik büyüme modelinin ana kaynağında sermaye birikimi, tasarruf ve büyüme arasındaki ilişkilerin incelenmesi vardır. Bununla beraber; yatırım, tasarruf ve büyümenin dışsal parametre olarak kabul görülen nüfus çoğalması ve teknolojik ilerleme ile nasıl ilişkilendirildiği incelenen temel konulardır. Solow sermaye birikimindeki artışların, işçi başına üretim artışını nasıl sağladığını araştırmıştır.

Solow büyümenin varsayımları;

- Ekonomi potansiyel hasıla seviyesinde ve tam istihdam düzeyindedir. Piyasa mekanizması kullanılmaktadır.
- Modele hanehalkları (tüketiciler) ve firmalar (üreticiler) olmak üzere iki farklı karar veren kesim vardır. Hanehalkı emek (L) girdisini, firmalar ve sermaye (K) girdisini karşılar.
- Modele göre devletin müdahalesi yoktur ve ekonomi dışı kapalıdır.
- Model, tek sektörlü ekonomiyi baz alır. Aynı zamanda ekonomide tek bir mal üretilir ve tüketilir. Bu mal ise ilgili ülkenin GSYİH' sını da oluşturur.

- Modele göre teknolojik değişmeler dışsal kabul edilmiştir. Tüm lkeler teknolojik ilerlemeleri eşit şekilde ve hiçbir maliyete katlanmadan kullanabilmektedirler.
- Modelde uygulanan üretim fonksiyonu, lşeşe göre sabit getiri koşulları özelliğini gösterir.
- Modele göre, piyasa koşullarında sermaye ve emek birbiri yerine ikame edilebilir.

Solow modeline göre, piyasa ekonomilerinin istikrarlılığı kabullenilirken, uzun dönemde ekonomilerin dengeli veya mutlak kararlı büyüme sürecini yaşayacakları öngörülmektedir. Dengeli ya da kararlı büyüme süreci; teknolojik değişme, nüfus artışı ve sermaye birikiminin karşılıklı etkileşimi ile aşıklanmaktadır. Karşılıklı etkileşimde bazı kurallar vardır. Bunlar; nüfustaki artış yani işgücü oranındaki artışlar büyüme oranını etkiler. Fakat büyüme oranı, işgcn veya nüfusun oranını etkilemez. Ayrıca teknolojik ilerlemeler de, büyüme oranını etkiler ama büyüme oranındaki değişmeler teknolojik ilerlemeyi etkilemez. Bu sebeple, teknolojik ilerlemeler ve nüfus artışı modelde dışsal değişkendir (Berber, 2019:163-164). Solow modeline göre üretim fonksiyonu;

$$Y = F (K, AL)$$

$Y \rightarrow$ gelir (hasıla)

$K \rightarrow$ fiziki sermaye

$L \rightarrow$ işgücü (emek)

$A \rightarrow$ bilgi veya işgücü etkinliği (Solow, 1956:66-67)

Solow'un modelinde ülkedeki her kişi işgücünü oluşturur, yani nüfus ile emek girdisi aynı anlama gelmektedir. Nüfus artış hızının emek artış hızına eşit olduğu kabul edilir. Modelde retim fonksiyonunda lşeşe göre sabit getiri kabul edildiği için girdideki değişmelerin ıktıya aynı oranda yansıdığı görülür. Bu özelliklere sahip üretim fonksiyonu "Cobb – Douglas retim fonksiyonu" olarak isimlendirilir (Figankaplan, 2017:75).

Solow modeline göre, uzun dönemde durgun halde kararlı büyümenin geręekleřeceęi kabul edilmektedir. Denge durumunun sağlanması için gerekli yatırımlar ile fiili yatırımların eşit olması gereklidir. Bu eşitliğin geręekleřeme durumuna "sermayenin durgun durum düzeyi" denilmektedir. Durağan durumda ıktılar artarken, içi başına sermayenin artış hızı sıfırdır (Ceylan, 2010:22).

Sermaye birikiminin altın kuralı modele Phelps tarafından eklenmiştir. Bu kuralın hedefi, her ıalışan için sermaye birikimini sağlamak ve aynı zamanda tüketimi ve yaşam

kalitesini en yüksek seviyeye çıkarmaktır. Hükümetin hedeflediği kişi başına üretim miktarında, insanların harcamaları da en üst düzeye çıkarılmalıdır. Bu çerçevede, bir sermaye birikimi seviyesi belirlenir ve bu seviyede tüketim maksimuma çıkar; bu dengeli duruma sermaye birikiminin altın kural düzeyi denir (Ünal, 2016:207-209).

Tasarruf oranlarının yükselmesi, geçici bir süreliğine kişi başına düşen çıktı seviyesini artırmış ve ekonomik gelişmeye katkı sağlamıştır. Bu tasarrufların büyümeye olan katkısı “düzey etkisi” olarak kabul edilirken, “büyüme etkisi” gözlemlenmemiştir. Neo – klasik büyüme modelinde, tasarruf oranlarının artmasıyla birlikte, bu artışın durağan durumdaki çıktı seviyesini yükselttiği değişiklik “solow paradoksu” olarak adlandırılır. Solow büyüme modelinde teknolojik ilerlemeler ve nüfus artışı ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeyi sağlamada önemli unsurlardır. Nüfus artışının ekonomik büyümeye negatif etkisi, nüfus oranı hızla artan ülkelerin fakirleşme nedenlerinden biri olarak görülebilir. Solow, sermaye ve işgücü artışı dışında kalan ekonomik büyümenin kaynağının teknoloji olduğunu belirtmiş ve bu farklılığa “Solow artışı” adını vermiştir (Ünsal, 2016:203-204,212).

Solow büyüme modeli, bir ekonomi içerisinde tüketim ve yatırım amacıyla kullanılan tek bir ürün olduğunu varsayar ve bu nedenle kapalı ekonomi ölçütlerine göre analiz edilir. Fakat gerçek yaşamda, ülkeler arasında ticaret ve sermaye akışları mevcuttur. Açık ekonomilerde sermayenin özgür hareketi olduğu için, Solow’un varsayımı olan tasarruf oranının artmasının, ekonominin durağan halinde daha yüksek bir gayrisafi yurtiçi milli hasıla seviyesine ulaşacağı görüşü geçerliliğini kaybeder (Berber, 2019:174-175).

Solow büyüme modeli, nüfus büyüme hızları, tasarruf oranları ve yıpranma seviyeleri gibi değişkenlerin aynı olduğu ve teknolojik ilerlemenin sabit ve dışsal olduğu durumlarda, ülkelerin veya bölgelerin kişi başına aynı durağan durum çıktı seviyesine sahip olacaklarını öne sürer. Aynı durağan duruma sahip ülkeler arasında kişi başına düşen gelirin seviyesi daha düşük olanlar, bir süre sonra daha yüksek gelirli ülkelere yetişeceklerdir. Bu duruma “mutlak yansıma” denir. Başlangıçta mevcut olan faktör ekipmanların farklılıkları sebebiyle, eşit oranda yapılan bir yatırım, fakir bir ülkede zengin bir ülkeye kıyasla daha büyük bir gelir artışı yaratacaktır. Sonuç olarak, kişi başına düşen geliri daha az olan ülkeler, kişi başına düşen geliri daha fazla olan ülkeleri zamanla yakalayacaklardır (Sarıbaş, 2016:179-180).

1.2.3. Ekonomik Büyüme ile Kalkınma Arasındaki Fark

Ekonomik büyüme ve kalkınma kavramlarının ortak noktaları olsa da içerikleri bakımından önemli farklılıklara sahiptirler. Ekonomik büyüme bir ülkenin belli bir zaman

aralığında meydana gelen mal ve hizmet miktarındaki artıştır. Başka bir ifadeyle GSYİH'daki artıştır. Ekonomik kalkınma ise, kişi başına düşen gelir ile üretim miktarındaki artışların yanı sıra; sağlık, eğitim, güvenlik, sosyal yaşam, ulaşım gibi faktörlerdeki artışları kapsar. Kısaca ekonomik gelişmelerin artması ve insanların yaşam seviyelerinin yükselmesidir. Ekonomik kalkınmayı belirleyen pek çok unsur vardır. Bu unsurlar; siyasi ve yönetsel, sosyo – kültürel, ekonomik, hukuki ve kurumsal olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu sebeple kalkınma, büyümeyi de kapsamaktadır. Ekonomik kalkınma kavramı ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile ilgilidir. Büyüme ile kalkınma arasındaki farklar;

- Büyüme tek boyutludur. Yani, GSYİH'daki veya kişi başına düşen gelirdeki değişimleri dikkate alır. Kalkınma ise çok boyutludur. Yani, gelir artışındaki değişimlerin yanında yapısal değişimleri de dikkate alır.
- Büyüme nicel bir kavramdır. Kalkınma ise nicel değişkenlerin yanı sıra nitel değişimleri de içerdiği için nitel bir süreçtir.
- Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeyi de kapsar. Bu yüzden kalkınma daha geniş kapsamlıdır.
- Büyüme daha çok endojen unsurların etkisi ile gerçekleşir. Kalkınma ise exojen unsurların etkisi ile gerçekleşir.
- Ekonomik büyümeye gelişmiş ülkeler önem verirken, kalkınma ise az gelişmiş ülkelerin sorunudur.
- Büyüme içeriği bakımından daha çok mikro özelliklere sahiptir. Buna karşılık ekonomik kalkınma ise makro boyutludur.
- Ekonomik büyüme kavramı iktisat teorisine, ekonomik kalkınma kavramı ise iktisat politikası alanına girer (Berber, 2019:16-17; Şaşmaz, 2018:250-251;

Arslan, 2013:46-47).

1.3. Dünyada İnsan Hakları ve Yargının Örgütsel Yapısı ve Gelişimi

1.3.1. Yargıda Bağımsızlık ve Tarafsızlık

Adil, tarafsız ve açık bir şekilde yargılanma hakkı, uluslararası insan hakları sözleşmelerinde geniş ve kapsamlı olarak belirtilmiş insan haklarından bir tanesidir (Toheidi ve Raşidi, 2015:15).

Mahkeme devletin yasama, yürütme ve yargı organlarından birisidir. Mahkeme yasanın vermiş olduğu yetkiler içerisinde kendine iştirak eden anlaşmazlıkları yasada

belirlenmiş hukuk kuralları kapsamında, adil ve bağımsız bir biçimde karara bağlamakla yükümlüdür (Erşen, 2007:45; Özsarioğlu, 2011:5).

Yargı kurumunun kapsamına hâkimler, savcılar, avukatlar ve adalet memurlarını girer (Yılmaz, 2020:1300). Hâkimler hukukun üstünlüğünü korumakla ve yasaların belirttiği kurallar kapsamında kararlar almakla yükümlüdür. Yargının adil ve bağımsız kararlar verebilmesi için, yürütme, yasama ve diğer dış etkenlerden bağımsız olması gerekmektedir. (Choudhry, 2013:1).

1.3.1.1. Yargının Bağımsızlığı

Bağımsız yargı adil yargılanma için temel şarttır. Milletlerarası anlaşmalarda yargının bağımsızlığına ilişkin kriterler belirlenmiştir. Adil yargılanma hakkı, milletlerarası siyasi ve medeni haklar sözleşmesi ile güvence altına alınmıştır (Çoban, 2021:22).

Milletlerarası Medeni ve Siyasi Haklar Antlaşması'nın 14. maddesi bütün bireylerin yetkili, tarafsız, bağımsız ve kamuya açık mahkeme önünde adil bir yargılanma hakkı bulunduğunu belirtmektedir. İnsan hak ve hürriyetlerinin korunmasında iki temel güvence vardır; bunlar yargının bağımsızlığı ve dokunulmazlığıdır (Choudhry, 2013:1-2).

1.3.1.1.1. Birleşmiş Milletler 'in Yargı Bağımsızlığı Temel İlkeleri

- 1) Adalet sisteminin özerkliği devlet tarafından desteklenmelidir. Bu, tüm kamu kuruluşlarının ve diğer tüm kurumların temel sorumluluğudur.
- 2) Yargı mekanizması, her türlü doğrudan veya dolaylı kısıtlama, yönlendirme veya tehdit olmaksızın somut durumları ve hukuk ilkelerini temel alarak tarafsızlıkla karar vermeli ve hareket etmelidir.
- 3) Yargı makamları, yargının doğası gereği her konuda yargılama yetkisini kullanabilir; bir anlaşmazlık hakkında karar verme talebinin kendi yetki alanına girip girmediğine dair nihai karar yetkisine sahip olmalıdır.
- 4) Yargılama sürecine yapılan her türlü yasa dışı yetkisiz müdahale kabul edilemez ve yargı kararları değiştirilemez. Yargısal cezaların hukuka uygun şekilde denetlenmesi veya yetkili organlar tarafından azaltılması veya başka bir ceza ile değiştirilmesi bu ilkeyi ihlal etmez.
- 5) Her vatandaşın normal mahkemelerde ve yargı organlarında, önceden belirlenmiş hukuki süreçlere göre yargılanma hakkı bulunmalıdır. Mahkemenin yetkilerinin yasa dışı yollarla kısıtlanmaması gereklidir.

- 6) Yargı özerkliği ilkesi, yargılama organının davalara adil bir bakış açısı ile yaklaşmasını ve tarafların haklarını gözetmesini zorunlu kılar.
- 7) Yargı organlarının görevlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmesi için gereken kaynakların sağlanması, devletin temel görevlerinden birisidir.
- 8) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne uygun şekilde, yargı görevlilerine de diğer vatandaşlar gibi ifade özgürlüğü, inanç, örgütlenme ve toplantı özgürlüğü hakları tanınır. Ancak, hâkimler bu hakları kullanırken yargının tarafsızlığını ve bağımsızlığını her zaman korumalıdır.
- 9) Hâkimler, kendi çıkarlarını korumak, mesleki bilgilerini genişletmek ve yargı özerkliğini sürdürmek amacıyla hâkimlerden oluşan birlikler oluşturabilir, bu birliklere ve diğer organizasyonlara katılabilirler.
- 10) Hâkimler, gereken hukuki eğitimi almış, dürüst ve yetkili bireyler arasından seçilmelidir. Hâkimlerin seçiminde, ırk, din, cinsiyet, siyasi düşünce, toplumsal köken gibi etkenlerden dolayı ayrımcılık yapılamaz.
- 11) Hâkimlerin bağımsızlığı, güvenliği, hizmet süresi, maaşları, hizmet koşulları, emeklilik hakları yasa ile güvence altına alınır.
- 12) Atanmış veya seçilmiş hâkimlerin emeklilik zamanına kadar veya hizmet süresi daha önceden belirlenmiş ise bu sürenin bitimine kadar hizmet etmeleri güvence altına alınır.
- 13) Meslekte yükselme imkânı bulunan sistemlerde hâkimlerin terfi etmesi, uzmanlık, dürüstlük ve yeterlilik gibi objektif faktörlere dayanmalıdır.
- 14) Bir mahkeme içerisinde hâkimlerin hangi davalara bakacağını belirlenmesi, yargının iç işleyişine aittir.
- 15) Hâkimler görevlerini yerine getirirken elde ettikleri özel ve gizli bilgileri saklı tutmakla görevlidir. Bu bilgileri açıklamaya zorlanamazlar.
- 16) Hâkimler, yargılama yetkilerini kullanmalarında bir ihmal veya usulsüz davranış sebebiyle maddi tazminat talep edilen hukuk davalarına karşı kişisel dokunulmazlık hakkına sahip olmalıdır.
- 17) Bir hâkime yöneltilen suç iddiaları veya şikayetler, adil ve hızlı bir şekilde uygun bir prosedür uygulanarak incelenmelidir.
- 18) Bir hâkim sadece görevini yerine getirmemesi veya görevine aykırı davranması durumunda görevden alınabilir.
- 19) Tüm disiplin, sürgün ve görevden alma işlemleri, yargının genel standartlarına göre yapılmalıdır.

20) Disiplin, sürgün ve görevden alma kararları bağımsız bir denetlemeye tabi olmalıdır (Choudhry, 2013:1-3; Yılmaz, 2020:1301-1305).

1.3.1.2. Yargının Tarafsızlığı

Hukuka olan güvenin sağlanabilmesi için, hâkimlerin tek taraflı olmayıp hukuk normları içerisinde ve vicdani düşüncelerine dayanarak hüküm vermeleri önem arz etmektedir. Diğer bir deyişle, yargının tarafsız olması, bir devletin hukuk düzenin geçerlilik kazanması ve bu geçerliliğinin devam ettirilmesine önemli katkı sağlar. Gerçek bir anlaşmazlıkta hukuk kurallarını yorumlayıp uygulayan hüküm veren hâkimdir. Hâkimin, bir anlaşmazlığı adil biçimde çözüme kavuşturabilmesi için, hiçbir baskı ve etki altında kalmadan hukuk kuralları içerisinde karar vermesi gereklidir. Tarafların birinin lehine veya aleyhine karar verilmesi kişilerin veya toplumun hukuk düzenine olan güvenini zedeleyebilir. Bir toplumda, kişiler hukuk düzenine olan güvenini kaybettiğinde, toplumun düzenini sağlayan kurallara uyulmasını sağlamak zorlaşır veya imkânsız hale gelebilir (Gönenç, 2011:9-10).

Tarafsızlık, hem hâkim açısından gereken temel şart, hem de yargının sorunsuz ve güvenli şekilde işleyişinin iki temel kuralından birisidir. Adaletsizlik anlamına gelebilecek taraflı davranış ve söylemler adalet düzenine olan inancın kaybolmasına neden olabilir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafsızlığın iki kuralı olduğunu belirtir; birincisi, mahkeme tarafsız olmalı, hiçbir yargı üyesi tek taraflı veya ön yargı ile kararlar almamalıdır. İkincisi ise, mahkeme tarafsızlığa dair gereken önlemleri almalı, şüpheyi yer kalmamalıdır. Demokratik toplumlarda güven duygusunun oluşması veya devamı için mahkemenin tarafsızlığı çok önemli bir unsurdur (UNODC, 2020:57-58).

1.3.1.3. Yargının Bağımsızlığı ve Yargının Tarafsızlığı Arasındaki İlişki

Bir yargı sisteminde bağımsızlıkla tarafsızlık, birbirini tamamlayan ve zorunlu olan unsurlardır. Bağımsızlık, hâkimin çevresel müdahalelerden korunmasını ifade eder yani kişisel, kurumsal ve yargı içerisinde veya dışarısından yapılacak müdahale veya baskılardan korunarak hukuk kuralları ve vicdani duygularla karar vermesi sağlanır. Tarafsız bir yargının ön şartı, bağımsız bir yargıdır. Hâkimin bağımsızlığı sağlandıktan sonra karar aşamasına gelindiğinde taraf gözetmeksizin sadece hukuk kuralları kapsamında hüküm vermelidir (Gönenç, 2011:8-9).

1.3.2. İnsan Haklarının Nitelikleri

İnsan hakları kavramı filozoflar tarafından çeşitli şekillerde yorumlanıp temellendirilmiştir. Günümüzde algılanış biçimi bakımından en sık görülen temellendirme şekli “doğal haklar” dır. Bu görüş insan haklarının, bireylerin insan olması sebebiyle doğuştan kazanılmış hak olduğunu, vazgeçilmez, dokunulamaz ve başkasına devredilemez haklar olduğunu ortaya koyar. Milletlerarası sözleşme ve devlet kanunlarında yer alan “temel haklar”, “anayasal haklar”, “insan hakları” kavramı bazı sebeplerden dolayı eş anlamlı kullanılmaktadır (Erdoğan,2006:19; Erdoğan, 2019:105-106).

İnsan hakları nitelikleri:

- Evrenseldir,
- Doğuştan sahip olma ve toplum öncesi olması,
- Mutlaktır,
- Vazgeçilmez haklardır,
- Bireysel haklar,
- Özgürlük hakları,
- Temel haklar,
- Devlete karşı haklar (Altıntaş, 2019:10-11; Erdoğan,2006:19)

1.3.2.1. Evrenseldir

İnsan hakları evrenseldir. Tüm bireyler yer ve zamana bağlı kalmadan insan haklarına sahiptir. Sosyal köken, cinsiyet, ırk, din, renk, dil, yaş, engellilik ve milliyet ayrımı yapılmaksızın dünyadaki bütün bireylerin sahip olduğu haklardır. Bütün insanlar eşit şekilde faydalanma hakkına sahiptir. 1993’de Dünya İnsan Hakları Konferans’ında yayınlanmış olan Viyana Bildirgesi’nde insan haklarının tartışmasız evrensel olduğu belirtilmiştir (Kalabalık, 2019:30-31; Gökçe ve Dölek, 2018:2-3,9). Devletler insan haklarının evrenselliğinin önemini anlamış ve yasalarında yer vermişlerdir (Gökçe ve Dölek, 2018:10).

1.3.2.2. Doğuştan Sahip Olma ve Toplum Öncesi Olması

İnsan hakları, bireyin doğuşuyla sahip olduğu haklardır, insanın kişiliği ile bir bütündür ve ayrılmaz bir parçasıdır. Doğuştan olan haklar hukukun tanımış olduğu haklardan farklıdır ve toplum öncesinden vardır. Başka bir deyişle insan hakları, insanın herhangi bir topluma üye olmadan insan olarak doğmaları ile sahip olduğu haklardır (Erdoğan, 2019;106-107; Kalabalık, 2019:32).

1.3.2.3. Mutlaktır

İnsan haklarının var olması hiçbir kayda veya koşula bağlanamaz çünkü mutlaktır. Herhangi bir görüş ve düşünce ile mevcudiyeti yok sayılamaz. Şartsız bütün insan haklarına saygı gösterilmelidir. İnsan haklarının kapsamı azaltılamaz, anlaşılmaya konu edilemez. Ancak haklar kullanılırken başkalarının haklarına zarar vermesi durumunda kısıtlanabilir (Kalabalık, 2019:32-33; Yazar, 2020:56).

1.3.2.4. Vazgeçilmez Haklar

Kişinin kendi isteği olsa bile vazgeçilemeyen ve devredilemeyen haklardır. Temelini doğal haklardan alan bir kavramdır. Demokratik ülkeler vazgeçilemez hakları yasalar kapsamına almaktan kaçınamazlar. Türk Medeni Kanun'da da yer verilmiştir. Bireyler sözleşmeyle dahi insan haklarından vazgeçemez veya devredemezler, çünkü temel bir haktır (Donnelly, 2007:8; Erdoğan, 2019:111-112; Kalabalık, 2019:133).

1.3.2.5. Bireysel Haklar

Klasik görüşe veya düşünceye göre insan haklarının öznesi sadece bireydir. Yani insan hakları, toplumdan önce insanın doğmasından elde ettiği haklardır ve bireyin haklarıdır, bireyseldir. İnsan hakları grup, topluluk gibi kolektiviteler hakları değildir. Kolektiviteler hakları bireysel insan haklarından sonra gelir, ikincil durumdadır. İnsan hakları kolektiviteler karşısında korunması zorunlu bireysel haklardır. Çünkü, kolektiviteler bireyin tercihlerini kısıtlayabilir veya tamamen ortadan kaldırabilir. Kolektivite veya bir topluma üye olmakla insan haklarının öznesi bireylerdir, görüşü değiştirilemez (Erdoğan, 2019:113-114; Kalabalık, 2019:33-34).

1.3.2.6. Özgürlük Hakları

Özgürlük, bireylerin, hayatı hangi değer yargılarına ve amaçlarına göre yaşayacaklarını, dışarıdan herhangi bir zorlama, kısıtlama gibi müdahalelerin etkisinde kalmadan karar verebilmeleri ve hareket edebilmelerini ifade eder. Burada dış müdahalelerden kasıt insanlardan kaynaklanan haklı bir sebebe dayanmayan müdahalelerdir. Ayrıca düşünce ve amaçlarını gerçekleştirirken kullanacağı araçları kendi istekleri doğrultusunda seçebilmek demektir.

Özgürlük doğrudan insanın kendi şahsiyeti ve kişiliğinden doğar. Özgürlük, kişinin düşünce ve eylemlerini özgürce sergileyebilmesi anlamına gelir. Ancak, kişinin düşüncelerini ve eylemlerini toplumun hukuk kuralları ve siyasi düzeni içerisinde gerçekleştirme imkânı var ise gerçek özgürlüğün de olduğunu söyleyebiliriz (Kalabalık, 2019:34).

1.3.2.7. Temel Haklar

İnsan hakları temel haklardır. Temel haklar ve insan haklarının temel olması birbirinden farklıdır. İnsan hakları daha çok etik bir anlatım iken, temel haklar ise anayasal – hukuki düzeyini anlatmaktadır. İnsan hakları, devlet öncesinde de var olan haklardır. Temel haklar ise anayasalar ve milletlerarası insan hakları sözleşmesinde belirtilen hakları ifade etmektedir (Kalabalık, 2019:42).

1.3.2.8. Devlete Karşı Haklar

İnsan hakları birey ile devlet arasındaki ilişkiler niteliğindedir. İnsan hakları devletin yetkilerine sınırlama getirir yani devletten bireye gelebilecek zararlara karşı korur. Devletlerin bütün insanların insan haklarından eşit ve adil bir şekilde yararlanabilmesi için gerekli tedbirleri alması gerekir. İnsan hakları ile ilgili devletin dört görevi vardır. Bunlar; tanıma yükümlülüğü, karışmama yükümlülüğü, koruma yükümlülüğü, temin ve tedarik yükümlülüğüdür.

Tanıma yükümlülüğü; devlet, insan haklarını anayasa ve hukuki düzen ile tanıyıp, güvence altına almakla görevlidir.

Karışmama yükümlülüğü; insanlar devletin müdahalesi olmadan görüş, düşünce ve eylemlerini özgürce gerçekleştirebilmelidirler. Diğer bir deyişle devlet insanların yaşam tercihlerine karışmamakla yükümlüdür, ancak toplumsal barış, savaş, doğal afetler gibi durumlarda kısıtlamalar yapılabilir bu da meşru bir gerekçedir.

Koruma görevi yükümlülüğü, insan haklarını korumak devletin temel görevidir. Devlet insan haklarına karşı, başka kişi veya gruplardan gelebilecek tehdit ve saldırıları önlemek veya cezalandırmakla yükümlüdür. Devlet insan haklarını etkin bir şekilde koruma görevini polis ve mahkemeler aracılığı ile yapar.

Temin ve tedarik yükümlülüğü, devlet bakıma muhtaç kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak ve bakmakla yükümlüdür. Devlet insanların sosyal güvenliği ile ilgili düzenlemeler yapabilir, yeterli maddi gücü olanlardan sosyal güvenlik hizmetine katkı sağlamalarını talep edebilir (Erdoğan, 2006: 23-24).

1.3.3. İnsan Hakları Örgütsel Yapı

Geçmişten zamanımıza kadar insan haklarının tanınması, korunması ve geliştirilmesi ulusların kendi iç hukuklarını aşarak milletlerarası bir boyut kazanmıştır. Birleşmiş Milletler örgütü ve Avrupa Birliği gibi örgütler başta olmak üzere evrensel ve bölgesel düzeyde

milletlerarası örgütler insan haklarını milletlerarası düzeyde koruyup, geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

1.3.3.1. Uluslararası İnsan Hakları ve Adalet Divanı

1.3.3.1.1. Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e

I. Dünya Savaşı ülkeler için hem sosyal açıdan hem de ekonomik açıdan büyük bir yıkım olmuştur. I. Dünya Savaşı zamanında 65 milyondan daha çok kişi asker olarak savaşa katılmış; bu askerlerden 8,5 milyondan fazlası yaşamını yitirmiş, yaklaşık 21 milyon insan yaralanmış, 7,5 milyondan daha fazla insan kayıp olmuş ya da esir düşmüştür (Polat, 2020:1951). Savaş zamanında ve sonrasında insanlar açlıkla, yoklukla ve hastalıklarla mücadele etmişlerdir (Kıran,2008:20). Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan sıkıntıları gidermek, devletler arası doğabilecek olan sorunları savaş çıkmadan durdurmak ve milletlerarası barışı, huzuru, güvenliği ve düzeni sağlamak için örgütsel bir birliğe ihtiyaç duyulmuştur.

8 Ocak 1918'de Amerika Birleşik Devleti Başkanı Thomas Woodrow Wilson ABD Senatosu'nda on dört maddesini belirtmiştir. İlk defa bir "barış cemiyeti" kurulması gerektiğini dile getirmiş. Savaşı kazanan ve kaybeden devletler 18 Ocak 1919'da I. Dünya Savaşı'nın verdiği zararları gidermek, uluslararası bir sistem oluşturmak ve barış şartlarında anlaşmak için Paris'te toplanmışlardır. Bu toplantıdan bir hafta sonra 25 Ocak 1919'da Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya delegeleri, Milletler Cemiyeti'nin oluşturulması için bir plan hazırlanması gerektiğini söylemişler ve hazırlanan planın barış antlaşmasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesini karara bağlamışlardır. Bu kararın üzerine Thomas Woodrow Wilson başkan olmak üzere, büyük ülkelerden ikişer tane, dokuz küçük ülkeden ise birer temsilci alınarak on dokuz kişilik bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonun hazırladığı belge 28 Nisan 1919 tarihinde konferansa sunulmuş, oy birliğiyle onaylanmıştır. 1919 yılında Haziran'ın 28'inde imzalanmış olan Versay Anlaşması'nın içeriğine dahil edilmiştir. Uygulanan faaliyetler neticesinde Milletler Cemiyeti 10 Ocak 1920'de İsviçre'de kurulmuş olup, milletlerarası barışı, güvenliği sağlamak ve uluslararası çıkan problemleri barışçıl çözümlerle gidermek amaçlanmıştır. Milletler Cemiyeti ilk evrensel uluslararası bir örgüttür (Polat, 2020:1951; Kıran, 2008:20-21).

Milletler Cemiyeti uluslararası barış ve güvenliği amaçlasa da bunu başaramamıştır. Bu başarısızlığın birçok nedenleri vardır. Bunlardan biri Amerika Birleşik Devletleri'nin cemiyette olmayışıdır. Bu durum uluslararası barışı sağlamada büyük bir destek kaybına neden oldu, ayrıca cemiyetin temel amaçlarından olan ABD Başkanı T.W. Wilson'un 14 ilkesinin etkinliği

azalarak İngiltere ve Fransa devletlerinin daha çok söz sahibi olması sebebiyle cemiyetin amaçları bu iki ülkenin çıkarları doğrultusunda olmuştur.

2 Şubat 1932 tarihinde Silahsızlanma Konferansı Cenevre’de 59 devletin temsilcisinin katılımıyla açılmıştır. Fakat bu konferans ölü doğmuştur, çünkü MC’nin önde gelen devletlerinden biri olan Fransa silahsızlanma konusuna olumsuz bakmaktaydı. İlerleyen zamanlarda Almanya’nın silahlanmasına karşı MC tepki gösterse de yetersiz eylemler sergilemiştir.

Milletler Cemiyeti, olası bir savaşı engellemek amacıyla, savaşa neden olanlara karşı birlikte hareket etme ve baskıcı önlemlerle durdurma kararı almıştır. Bu kararlar MC’nin maddelerinde bulunmasına rağmen ihtiyaç duyulan zamanlarda uygulanmamıştır. Buna örnek olaylar; Japonya’nın Mançurya’ya saldırması, İtalya’nın Etiyopya ve Korfu Adası’nı işgal etmesi, Almanya’nın saldırılarına karşı da fazla bir yaptırım yapılmamasıdır.

Sovyetler Birliği 1939 yılında Finlandiya’ya saldırmıştır. MC’nin Sovyetler Birliği’ne karşı aldığı tavır daha önce yaşanan Japonya, İtalya ve Almanya’nın saldırılarına karşı gösterdiği tepkiden daha sert olmuştur. Cemiyet, Sovyetler Birliği’ni sözleşmeye uymaması sebebiyle MC’nin üyeliğinden çıkarmıştır. Cemiyet ilk ve son olarak bir devleti MC üyeliğinden ihraç etmiş oldu. Ancak bu karar alınırken sadece yedi ülke Sovyetler Birliği’nin aleyhine oy vermişti; fakat cemiyet kararları oy çokluğuna göre onaylanırdı. Cemiyet bu kararı alırken kendi kurallarını da çiğnemiştir. Bu da cemiyetin güçlü devletlere karşı yaptırım konusunda zayıf kalması durumunu göstermiştir. Bu yüzden cemiyete olan güven azalmıştır. Cemiyetin başarısızlığının bir diğer nedeni olan MC’nin 8.maddesinin uygulamada yetersizliğidir. Bu maddeye göre barışın sağlanması için ulusların silahlanması minimum seviyeye düşürülmelidir.

II. Dünya Savaşı süresince cemiyet işlevsiz kalmıştır. 18 Nisan 1946 tarihinde 34 devletin delegeleri buluşmuş ve oy çokluğuyla MC’nin kapatılması kararı alınmıştır (Kıran, 2008:27-34; Polat, 2020:1960-1961; www.tarihiolaylar.com).

Milletler Cemiyeti’nin uluslararası barışı ve güvenliği sağlamada yetersiz kalması ve I. Dünya Savaşı’ndan daha yıkıcı olan II. Dünya Savaşı’nın önlenememesi ülkelerin daha etkili bir milletlerarası örgüte ihtiyaç duymalarına neden olmuştur. Bu örgüt II. Dünya Savaşı’nın bitmesinden sonra kurulan Birleşmiş Milletler’dir. Bu örgütün temel amacı Millet Cemiyeti’ndeki gibi uluslararası barışı ve güvenliği sağlamaktır (Koç, 2020:147; Duran, 2001:6). Fakat ekonomi, sosyo – kültürel ve insan hakları gibi konular amaçlarının arasında yer

almıştır. Başka bir ifadeyle Milletler Cemiyeti Birleşmiş Milletler'in öncüsü olmuştur. MC I. Dünya Savaşı sona erince milletlerarası barışı sağlamak ve bazı ülkelerin mevcut statüsünü korumak için kurulmuş, BM'de ise farklı faktörler de dahil olsa da, temelde aynı amaçla kurulmuştur (Altınar, 2014:2; Sur,2012:2539).

BM'in kurulma çalışmaları II. Dünya Savaşı yaşanırken başlamıştır. İngiltere'nin Başbakanı Winston Churchill ve henüz savaşa girmemiş olan Amerika Birleşik Devletleri'nin Başkanı Franklin Delano Roosevelt İkinci Dünya Savaş'ı devam ederken bir araya gelip savaşın sonuyla birlikte yeni sistem ile ilgili "Atlantik Bildirisi"ni 14 Ağustos 1941'de ortak bir şekilde yayınlamışlardır. Bu bildirinin maddeleri;

- 1) Savaş sona erince ileri zamanlarda toprak kazanımı yapılmayacaktır.
- 2) İlgili devletin halkının izni alınmadan devletin toprak değişikliği olmayacaktır.
- 3) Milletler geleceğini kendi belirleyeceklerdir.
- 4) Devletler arası işbirliği artacaktır.
- 5) Hammaddelerden bütün devletler eşit olacak şekilde faydalanacaklardır.
- 6) Tüm insanların açlık, korku ve güvensizlik durumları giderilecektir.
- 7) Açık denizlerde ticaret özgür bırakılacaktır.
- 8) Mihver ülkeleri silahsızlandırılmalıdır ve savaş bitince tüm ülkeleri kapsayan silahsızlanma planı uygulanmalıdır.

Atlantik Bildirgesi eski ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un ilkelerine benzemektedir (Koç, 2020:147; Altınar, 2014:2-3).

ABD'de II. Dünya Savaşı'na dahil olmuştur. 22 Aralık 1941 tarihinde Winston Churchill Washington'a giderek savaşın vaziyetini ABD Bakanı ile konuşmuştur. 1 Ocak 1942'de Almanya'yla savaş içerisinde olan 26 muhalif ülkenin imzaladığı Birleşmiş Milletler Bildirgesi yayınlanmıştır. Bu ülkeler Atlantik Bildirgesi'nin unsurlarını onaylamışlardır ve bu sayede savaş bittikten sonra kurulacak olan örgütün basamakları atılmıştır.

İngiltere, SSCB, ABD ve Çin 1943 yılında Moskova'da toplandılar. Egemen devletlerin eşit olduğu ve devletler arası barışı sağlamada tüm devletlere açık olacak şekilde uluslararası bir örgütün gerekli olduğunu vurgulayan bir bildirge daha ilan ettiler.

İnsanlara uygulanan tutsaklık ve zulmü gidermek için milletlerin ortak birlik içerisinde olması gerektiğini 1943 yılının Aralık ayında Tahran Konferans'ında dile getirmişlerdir. 1944 yılına gelindiğinde ise BM'in gelecek zamanlarda bir kolu olan Uluslararası Çalışma Örgütü'nde bir araya gelmişlerdir. Burada çıkarılan bildirgede fakirliği gidermenin, konuşma

özgürlüğünü sağlamanın, insanların her yönden gelişmesinin ve iş olanaklarının arttırılmasının önemini vurgulamışlardır.

İngiltere, Sovyetler Birliği, ABD ve Çin Delegeleri Washington'da olan Dumbarton Oaks malikanesinde müzakereler sonucu karşı devletlere bir rapor sunmuşlardır. Bu raporda yapılacak olan örgütün dört ana birimi anlatılmıştır. Bu birimler; Genel Kurul, Sekreterlik, Güvenlik Konseyi ve Uluslararası Adalet Divanı'dır. Hedefleri ise, silahsızlanmada ortak hareket etmek, devletler arası güvenliği korumak ve çıkacak savaşları durdurmaaktır. Güvenlik Konseyi'nin önemi üye ülkelere asker göndererek, uluslararası barışı bozan silahlı mücadelelere karşı üye ülkeleri korumaktır. O ana kadar uluslararası barış için pek çok bildirgeler, anlaşmalar imzalsa da ilk defa bu amaca hizmet eden silahlı bir güç gerekliliği vurgulanmıştır.

Yalta'da toplanan ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve Sovyetler Birliği Başkanı Josef Stalin, Güvenlik Konseyi'ni oylama konusunda ortak bir karar vermişlerdir ve bu kararı bir bildirgeyle 11 Şubat 1945'de duyurmuşlardır. Bildirgenin içeriğine göre Birleşmiş Milletler şartının San Francisco Konferansı'nda onaylanacağı yazılmıştır. Elli devlet 25 Nisan 1945'de San Francisco'da toplanmışlardır. Toplantıda bazı tartışmalar çıksa da büyük ülkeler diplomatik müdahalelerle toplantıdaki bütün ülkelere onaylatmayı sağlamışlardır. 25 Haziran 1945'de son taslağı oy birliğiyle kabul etmişlerdir. 24 Ekim 1945 tarihinde ise Birleşmiş Milletler resmen kurulmuştur (Altınar, 2014:2-4; www.tarihiolaylar.com).

1.3.3.1.2. Birleşmiş Milletlerde İnsan Hakları

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 10 Aralık 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'ni kabul etmiştir (BMİHYK, 2012:26).

Birleşmiş Milletler'in kuruluş amacındaki önceliği dünyada barışın sağlanmasıdır. Barışın sağlanmasının ancak insan hak ve özgürlüklerin korunması ile olabileceğinin anlaşılması üzerine, insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi ve bütün dünya insanlarını kapsamayı amaçlanmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirisi bireylerin ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı yapılmadan, sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik ve bireysel haklarının korunup geliştirilmesini içermektedir. Birleşmiş Milletler bağlayıcılığı olan ilk sözleşmesi ırk ayrımının kaldırılması, azınlık hakları, sosyal haklar, ekonomik haklar, siyasal haklar ve kişisel haklar sözleşmeleridir (Atak, 2006:86-89).

Birleşmiş Milletler 'in ilk şartı erkek, kadın bütün dünya insanların aynı haklara sahip olduğu belirtilmiş ve insan onurunun önemi vurgulanmıştır (Çalık, 2016:74). Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirisi'nde, işkence yasağı, köleliğin kaldırılması, özel hayatın korunması, yaşama hakkı, bireyin güvenliği ve özgürlüğü hakkı, kanun eşitliği, mülkiyet hakkı, seçme ve seçilme hakkı, keyfi tutuklamaların önlenmesi, inanç özgürlüğü, dernek kurma, toplantılar düzenleme özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, sosyal güvenlik hakkı, ücretli tatil, eğitim - öğrenim hakkı, çalışma hakkı, sendika hakkı ve sağlık hakları gibi insan haklarını kapsamı içerisine almıştır. Bu haklardan tüm bireylerin eşit sahip olduğunu, devredilemez ve vazgeçilemez olduğunu sözleşmede vurgulamıştır. Birleşmiş Milletler 'in 193 üyesi bulunmakta ancak Birleşmiş Milletler Antlaşmasını 50 devlet imzalamıştır. (Kuyaksil, 2012:97-98)

Birleşmiş Milletler sözleşmede belirtilen hakların üye devletler tarafından uygulanıp uygulanmadığını denetlemek amacıyla komiteler kurmuşlardır. Bu komiteler;

- 1965 yılında milletlerarası ırk ayrımcılığın kaldırılması için Irk Ayrımcılığı Komitesi,
- 1966 yılında milletlerarası bireyler ve siyasal hakları için İnsan Hakları Komitesi,
- 1966 yılında milletlerarası sosyal, kültürel ve ekonomik haklar için Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar komitesi,
- 1976 yılında kadınlara karşı ayrımcılığın kaldırılması ve eşitlik için Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi,
- 1984 yılında işkence ve insanlık dışı davranışlara karşı sözleşmesi için İşkenceye Karşı Komite,
- 1989 yılında çocuk hakları sözleşmesi için Çocuk Hakları Komitesi,
- 1990 yılında göçmen işçilerin ve ailelerinin korunması sözleşmesi için Göçmen İşçileri Komitesi,
- Bireylerin zorla kayıp edilmekten korunması sözleşmesi için Zorla Kaybedilmenin Önlenmesi Komitesi,
- Engelli kişilerin hakları sözleşmesi için Engelli Hakları Komitesi kurulmuştur.

Komiteler insan hakları ihlallerine karşı raporlar düzenleyerek sözleşmeye taraf ülkelere uyarı ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Hak ihlalleri konusunda yapılan şikayetlerde tarafların uzlaşmasına yardımcı olmaktadır (Hasdemir:306).

1.3.3.1.3. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Dünyaya gelmiş bütün bireylerin temel hak ve özgürlükleri vardır. Bunlar eşit ve devredilmez haklardır. Bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin kapsamının belirlenmesi, korunması, geliştirilmesi, huzur ve güven içerisinde yaşamının temel şartlarıdır. Birleşmiş Milletler 'in İnsan Hakları Komisyonu 1948 yılının Haziran ayında bir bildirge hazırlamışlardır. Birkaç değişiklik sonrası 10 Aralık 1948 yılında Paris'teki 183.oturumunda 30 madden oluşan bu bildiriye kabul etmişlerdir.

Bildirgenin maddeleri özetlenirse:

1. Bireyler özgür, onurlu ve eşit haklara sahiptirler. Akıl ve vicdan sahibidirler. Birbirlerine karşı kardeşçe davranmalıdırlar.
2. Bütün kişiler dil, din, ırk, cinsiyet, renk, siyasi görüş, ulusal köken gibi ayrımlar yapılmaksızın tüm hak ve özgürlüklere sahiptirler.
3. Her kişi yaşama, özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir.
4. Kölelik ve köle ticareti yasaktır.
5. Bireylere işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yapılamaz.
6. Her fert yasalar karşısında tanınma hakkına sahiptir.
7. Yasalar önünde herkes eşittir, yasalar bireyleri eşit şekilde koruduğundan dolayı her bireyin bu korumadan faydalanma hakkı vardır.
8. Kişilerin temel haklarının ve özgürlüklerinin ihlali karşısında hukuki çözüm hakkı vardır.
9. Bireyler keyfi olarak tutuklanamaz, göz altına alınamaz veya sürgün yapılamaz.
10. Herkes bağımsız mahkeme tarafından adil ve eşit yargılanma hakkına sahiptir.
11. Suç işlemekle itham edilen kişi eşit yargılanma koşulları oluşturulmadan ve yasal olarak suçu kanıtlanana kadar masum sayılır. Kişiler ulusal veya uluslararası hukuk kurallarına göre suç kabul edilmeyen davranış ve ihlallerden dolayı mahkûm edilemez.
12. Kişisel ve aile yaşamı, ev ve yazışmalarına karışılmaması, onur ve haysiyetine saldırılmaması hakkı olup yasal korunma hakkına sahiptir.
13. Bireylerin ulusal ve uluslararası serbest dolaşım hakkı ve yerleşme hakkı vardır.
14. Bireylerin, zulüm karşısında başka ülkelere mülteci olarak gitme ve mülteci haklarından yararlanma hakkı vardır.
15. Her kişinin bir vatandaşlığa sahip olma ve vatandaşlığını değiştirebilme hakkı vardır ve bu haktan yoksun edilemez.

16. Bireylerin yaş, ırk, milliyet, din gibi ayrımlar olmaksızın evlenme ve aile kurma hakkı vardır. Erkek, kadın eşit haklara sahiptirler. Evlenme eşlerin kendi rızası ile olmalıdır, aile devlet tarafından korunma hakkına sahiptir.
17. Her bireyin mal ve mülkiyet sahibi olma hakkı bulunmakta, keyfi olarak bu haklarından yoksun bırakılamaz.
18. Kişiler düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olup, din veya düşünce değiştirme, ibadetlerini uygulama ve öğrenme hakkına sahiptirler.
19. Her şahsın düşüncelerini ifade etme özgürlüğü vardır, bu düşüncelerini ülke sınırlarına zarar gelmeyecek şekilde elde etme ve yayma hakkı vardır.
20. Her bireyin barışçıl amaçlarla dernek kurma veya derneğe üye olma hakkı vardır.
21. Herkesin seçilmiş temsilciler aracılığıyla ülkenin yönetimine katılma hakkı ve kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı bulunmaktadır.
22. Kişiler sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bireyler kültürel, ekonomik ve sosyal haklarını ulusal ve uluslararası işbirliği ile her ulusun kaynağı oranında eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir.
23. Bireyin çalışma hakkı, adil ve elverişli koşullarda çalışma hakkı, işsizlikten korunma hakkı, eşit iş, eşit ücret hakkı, insanlık onuruna uygun yaşamak için yeterli ücret hakkı, kişi çıkarlarını korumak amaçlı sendika kurma ve üye olma hakları vardır.
24. Kişinin dinlenme, eğlenme, çalışma sürelerinin makul olduğu ölçüde sınırlandırılması ve ücretli tatil hakkı vardır.
25. Bireyin kendisi, ailesi için sağlık, yiyecek, giyecek, konut, tıbbi bakım, sosyal hizmet ve refahını sağlayacak hayat seviyesinde yaşama hakkı vardır. Sakatlık, işsizlik, ihtiyarlık, hastalık gibi irade dışı olumsuzluklar karşısında güvenlik hakkı vardır. Anne ve çocuklar aynı sosyal korunma haklarına sahiptirler.
26. Her bireyin öğrenimden yararlanma hakkı vardır. Öğrenimin temel aşaması ücretsizdir. Yüksek öğrenim şartları herkese eşit uygulanmalıdır. Öğretim bütün uluslar, dinler ve ırklar arasında barışı, hoşgörüyü ve anlayışı sağlayacak özendirici çalışmalar yapmalıdır. Anne ve babalar çocukları için eğitim türünü seçme hakkı vardır.
27. Birey toplumun kültürel faaliyetlerine katılma, güzel sanatlardan faydalanma, bilimsel gelişmeye katılma ve yararlanma haklarına sahiptir. Her birey yaratmış

olduğu bilim, sanat, edebiyat eserlerinden doğan maddi ve manevi faydalanma hakkına sahiptir.

28. Kişinin bildiride belirtilen hak ve özgürlüklerinin sağlanabileceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.
29. İnsanların hak ve hürriyetlerine sadece, başkalarının haklarının korunması ve kamu düzeninin sağlanması söz konusu olduğunda sınırlama getirilebilir. Bu sınırlamanın nasıl olacağı kanunlarla belirlenmelidir.
30. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki hiçbir madde, herhangi bir devletin, grubun veya kişinin bildirgede belirtilen hak ve özgürlüklerini yok etme amacıyla kullanılamaz (www.un.org).

1.3.3.1.4. Uluslararası Adalet Divanı

Adalet Divanı 25 Haziran 1945 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler 'in altı temel organından biri olarak 1946'da Lahey'de kurulmuştur. Adalet Divanı Birleşmiş Milletler 'in yargı organı olarak uluslararası sorunların çözülmesi amacıyla kurulmuş, dünya mahkemesidir. Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 70 maddesi Adalet Divanı ile ilgili çalışma esaslarını belirler (Kuyaksil, 2012:90).

Adalet Divanı'na Birleşmiş Milletler'e üye olan ülkeler başvurabilmekte, bireylerin ve diğer devlet örgütlerinin başvuru imkânı yoktur.

Adalet Divanı'nında dokuz yıl görev yapacak on beş hâkim, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi tarafından seçilir. Hâkimler bağımsız olup devletlerini temsil etmezler.

Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler organları tarafından çözüme kavuşturulamayan devletler arası hukuki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak veya çözüm önerileri sunmakla görevlidir. Sivil bir mahkemedir, ceza mahkemesi değildir. Bireylerin insan hakları ihlallerinde bireysel başvuru yapılmamakta ancak vatandaşı olduğu devlet ihlali olan vatandaşının hakkını aramak için Adalet Divanı'na başvurabilmektedir. Adalet Divanı, milletlerarası insan hakları hukuki ihlali, deniz ve kara sınırları, iktisadi haklar, devletler arası diplomatik sorunlar ve iç işlerine karışılmaması, mülteci hakları, ülkeler arası geçiş hakları gibi sorunları barışçıl yolla çözüme kavuşturmak, çözüm önerileri sunmakla mükelleftir (Karabıyık, 2017:26-27; www.hukukbook.com).

Adalet Divanı'ndan danışma görüşü almak için ülkeler değil, sadece Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi başvurabilmektedir.

1.3.3.1.5. Uluslararası Ceza Mahkemesi

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması yaklaşık 55 yıl kadar uzun bir zaman almıştır. Mahkemenin bu kadar uzun zaman almasının nedenlerinden birisi ülkelerin egemenlik haklarından ödün vermek istememeleridir. Savaş suçları, insanlığa karşı işlenmiş suçlar, soykırım gibi ağır insan hakları ihlalleri Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasını zorunlu kılmıştır (Çetin, 2010:338-339).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 25 Kasım 1992 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu'ndan, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin statü taslağını talep etmiştir. Uluslararası Hukuk Komisyonu, on beş kişilik çalışma grubu ile üç ana maddelik taslak oluşturmuşlardır.

Bu üç ana maddeler:

1. Çok taraflı milletlerarası antlaşma ile kurulması,
2. Gerçek kişilerin yargılanması,
3. Mahkemenin, milletlerarası nitelikteki suçların yargı taslağı kapsamına girmesi olarak belirlenmiştir (Alibaba, 2000:188-189).

Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne gereksinim duyulmasının sebepleri şunlardır:

- Uluslararası çatışmaların sonlandırılması,
- Barış ve adaletin sağlanmasında etkili çözüm sağlamak,
- Milletlerarası işlenen insanlık dışı suçların cezalandırılması,
- Gelecekte suç işleme ihtimali olan suçluları cezalandırmak,
- Ad Hoc (geçici ceza) Mahkemeleri'nin noksanlıklarının tamamlanması amaçlanmıştır (Çetin, 2010:340).

Uluslararası Ceza Mahkemesi 17 Haziran 1998 yılında yapılan Roma Konferansı'nda yapısını, işleyişini ve statüsünü belirleyen 128 maddelik antlaşma metnini 120 ülke kabul oyu, 7 ülke ret oyu, 21 ülke çekimser oy kullanarak kabul etmiştir. 1 Temmuz 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Hollanda'nın Lahey şehrinde kurulmuş ve daimî bir mahkemedir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin altı organı bulunmaktadır. Bu organlar; Yargılama Makamı (Başkanlık, Temyiz Mahkemesi, Duruşma Öncesi Mahkeme), Savcılık Makamı, İdari Organ.

Antlaşmaya taraf, devletlerin belirlediği insan hakları ve ceza hukukunda uzman hâkim, savcı veya avukatlardan oluşan 18 hâkim 1 Mart 2003 yılında göreve başlamışlardır. Ayrıca

hâkimlerin seçiminde cinsiyet ve coğrafi eşitlik göz önünde bulundurulmakta ve bir mahkemede aynı devletten bir hâkim bulunmaktadır.

Mahkemenin yargı yetkisine insanlığa karşı işlenmiş suçlar, saldırı suçları, soykırım suçları ve savaş suçları girmektedir. Taraf devletlerin antlaşmayı imzalamasından sonraki işlenmiş fiilleri kapsamaktadır (Zorlu, 2016:128-132; Çetin, 2010:344).

Mahkeme gerçek kişileri ve 18 yaşından büyükleri yargılamakla görevlidir. Ayrıca üst düzey devlet yöneticilerini de yargılayabilmektedir (Zorlu, 2016:141).

1.3.3.2. Avrupa’da İnsan Hakları ve Mahkemesi

1.3.3.2.1. Avrupa’da İnsan Hakları

Avrupa Konseyi Türkiye’nin de dahil olduğu 47 üyeden oluşmuş, insan haklarının belirlenmesi, geliştirilmesi ve korunması amacıyla 5 Mayıs 1949 yılında kurulmuştur. 1953’de yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukuk düzeni, insan haklarına en ayrıntılı yer verilmesi, ayrıca korunması için bağlayıcılığı olan en eski ve etkili bölgesel sözleşmedir. 1959’da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuş, insan hakları ihlallerinde çıkan anlaşmazlıkların, anlaşmalar ve hukuki kurallar çerçevesinde çözümlenmesi amaçlanmış, ayrıca yaptırımları da bulunmaktadır (Gözlügöl, 2014:155; YTB:38-40).

Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu olarak 1957’de Roma’da kabul edilen bir antlaşma ile kurulmuştur. Temel amacı ekonomik ve siyasi işbirliği olsa da Roma Antlaşması’nda bireylerin, hizmetlerin ve varlıkların serbest dolaşımı, kadın ve erkeklerin eşitliği ve insanlar arasındaki her türlü ayrımcılığın yasaklanması konularına yer verilmiştir (Kalabalık, 2019:226). Avrupa Topluluğu Roma Antlaşması’nın esas amacının ekonomik ve siyasi bütünleşme olması sebebiyle insan hak ve özgürlükler ikinci planda kalmıştır. Temel hak ve özgürlükler Avrupa Topluluğu’nun önemli ilkelerinden olsa da ancak topluluk ilişkilerinin derinleşmesinden sonra gelişmiştir (Sanioğlu, 2008:81).

Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması’nın değiştirilip, geliştirilmesi konularını düzenleyen Avrupa Tek Senedi 1986’da Lahey’de imzalanmış, 1987’de yürürlüğe girmiştir. İnsan haklarının Avrupa Topluluğu içerisinde korunması, temel insan hak ve özgürlüklerinin üye devletlerin anayasalarında yer alması, korunması ve geliştirilmesi konusunda işbirliği yapma kararı alınmıştır. Ayrıca üçüncü ülkeler ile olan ilişkilerde insan hak ve özgürlüklerinin korunmasından da söz edilmiştir (Kalabalık, 2019:226; Zorlu, 2016:164-165).

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu birleştirilerek 1992 yılında Avrupa Birliği olarak adı değiştirilmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı). Avrupa Birliği'nde insan haklarına daha kapsamlı yer verilmesi ve korunması 1993'de yürürlüğe konulan Maastricht Antlaşması ile kabul edilmiştir. Adil yargılanma, siyasi ve özel yaşamın korunması hakları, düşünce hürriyeti gibi hak ve özgürlükler kapsamı genişletilmiş ve anayasalar ile güvence altına alınmasında anlaşmaya varılmıştır (Sanioğlu, 2008:81-82).

2 Ekim 1997 yılında imzalanan Amsterdam Anlaşması ile insan haklarının gelişimine ve korunmasına yönelik kararlar alınmıştır. Bunlardan birincisi, üye devletlerin anlaşmalarda kabul edilen insan hakları kurallarına uygunluğunun denetimini ABAD'na verilmesidir. İkincisi ise üye devletlerin insan hakları kurallarını ihlal ettiğinin belirlenmesi üzerine üyeliğinin ve bazı haklarının askıya alınması gibi yaptırım kararı alınmıştır (Gümüş, 2004:166-167).

1 Şubat 2003'de yürürlüğe giren Nice Anlaşması ile insan haklarını ihlal eden üye devlet hakkında Avrupa Konseyi 3/5 üye devletin çoğunluk kararıyla yaptırım uygulanmasına, ayrıca yaptırım uygulanacak devletin adalet divanına başvurma hakkının verilmesi karara bağlanmıştır (Sanioğlu, 2008:83-84).

Avrupa Birliği insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar;

- insanları haklarının korunmasında bilinçlendirme çalışmaları yapmak,
- bildiri yayınlamak,
- siyasi ve diplomatik iletişimler kurmak,
- sivil toplum örgütleri ile birlikte çalışmalar yapılması ve finansal destek sağlanması,
- insan haklarının korunması ile ilgili çalışmalar yapan üye veya üçüncü devletlere yardımlar yapılmasıdır.

Avrupa Birliği'nin insan haklarını ihlal eden devletlere çeşitli yaptırımları olmaktadır. Bunlardan bazıları da silah ambargosu, vize sınırlaması, petrol ambargosu, elçiliklerin sınır dışı edilmesi veya çekilmesi gibi yaptırımlardır.

2003'de Avrupa Konseyi insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi için Birleşmiş Milletler ile çalışma kararı alınmıştır (Haktankaçmaz, 2010:7-10,13).

1.3.3.2.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Maddeleri özetlenirse;

1. Sözleşmede imzası bulunan taraf devletler sözleşmede belirtilen temel hak ve özgürlüklerden bütün bireylerin yararlanmasını sağlamakla sorumludur.
2. Bireyin yaşam hakkı kanunlarla korunur. Kanunun vermiş olduğu ölüm cezası dışında bireyin yaşamına son verilemez.
3. Kişiye işkence veya insanlık dışı muamele yapılamaz.
4. Kölelik ve zorla çalıştırılma yasağı, devletlerin yasa ile koymuş olduğu zorunlu hizmetler hariçtir.
5. Özgürlük ve güvenlik hakkı, haksız tutuklama ve alı koyma yasağı, adil ve hızlı yargılanma hakkı vardır.
6. Bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından adil ve kamuya açık bir şekilde yargılanma hakkı vardır.
7. Birey, devlet veya devletler arası hukukuna göre suç sayılmayan fiil veya ihmalden dolayı mahkûm edilemez. Suçlu bulunan kişiye yasalarda belirtilen cezalardan daha ağır cezalar verilemez.
8. Herkes özel ve aile hayatına, ev ve haberleşme hakkına sahiptir.
9. Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı vardır.
10. Devletin kanunlarda belirtmiş olduğu sınırlar içerisinde bireyler ifade özgürlüğü, haber alma, görüş alış – veriş, özgürlüğüne sahiptir.
11. Barışçıl ve bireylerin haklarını korumak amaçlı toplantılar düzenleme ve dernek kurma hakkına sahiptir.
12. Evlenme yaşına gelmiş erkek, kadın kanunlara uygun bir şekilde evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir.
13. Sözleşmede belirtilen hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkesin ulusal bir makama başvuru yapma hakkı vardır.
14. Sözleşmede belirtilen haklar ve özgürlüklerden yararlanma, ırk, din, dil, cinsiyet, renk, siyasi görüş, ulusal veya sosyal köken ayrımı yapılmadan sağlanır.
15. Devletin, savaş durumunda ve ulusun güvenliğini tehdit edecek olağanüstü hallerde sözleşmede belirtilen yükümlülükler aykırı tedbirler alabilme hakkı vardır.

16. 10., 11. ve 14.maddeler, sözleşmede imzası bulunan tarafların, yabancıların siyasal etkinliklerine sınırlamalar getirmelerine engel teşkil etmez.
17. Sözleşme hükümlerinin başkalarının haklarını ortadan kaldırmak veya etkisiz hale getirmek gibi kötüye kullanılamayacağı.
18. Hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamalar sadece belirtilen amaçlar için uygulanabilir.
19. Sözleşmeci taraflarca kabul edilen yükümlülüklerle uyulmasını sağlamak amacıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulur ve devamlı hizmet yapar.
20. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, AB'ne üye devletlerin sayısına eşit yargıçtan oluşur.
21. Yargıçlar, görevleri için gerekli özelliklere sahip olmalıdır. Yargıçlar görevleri süresince görevini bağımsız ve tarafsız şekilde yerine getirmelidir.
22. Yargıçlar, üye devletler tarafından gösterilen aday içeren listeden, Parlamenter Meclisi tarafından oy çokluğu ile seçilirler.
23. Yargıçların görev süreleri dokuz yıl olup tekrar seçilme hakları yoktur.
24. Mahkemenin iç tüzüğünde belirtilen yazı işleri müdürlüğü vardır. Tek yargıç düzeninde mahkemeye raportörler yardım eder. Raportör ise yazı işlerine bağlıdır.
25. Mahkeme Genel Kurulu üç yıllık süre için başkan ve bir veya iki yardımcı seçer, daireler oluşturulur ve daire başkanları seçilir.
26. Mahkeme yapılan başvuruları incelemek üzere; tek yargıç, üç yargıçlı komite, yedi yargıçlı Daire ve on yedi Büyük Daire düzeninde toplanır.
27. Tek yargıç 34.maddeye uygun olarak yapılan başvurunun kabul edilemez olduğuna veya işlemiden kaldırılmasına karar verebilir ve kesindir.
28. Bir komite 34.madde uyarınca yapılan bireysel başvurunun kabul edilemez olduğuna, işlemiden kaldırılmasına karar verebilir.
29. Komite 27. ve 28.madde içerisinde karar verilememesi halinde 34.madde uyarınca yapılan bireysel başvurular kabul edilebilirliği esası hakkında karar verir.
30. Dairede görülmekte olan bir dava, protokollerin ve sözleşmenin yorumunda sorun oluşturuyorsa, henüz karar verilmemiş ise dosya büyük daireye gönderilir.
31. Büyük Daire, 33.madde kapsamında yapılan başvurular, Daire tarafından gönderilen davalar, 43.madde gereği yapılan başvuruları karara bağlar.

32. Mahkemenin yargı yetkisi, 33., 34., 46. ve 47.maddeleri uyarınca kendisine intikal eden, sözleşme ve protokollerinin yorumu ve uygulamasına ilişkin konuları kapsar.
33. Üye devletler, başka bir üye devletin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerini ihlal ettiği gerekçesi ile mahkemeye başvurabilir.
34. Birey sözleşmede veya protokollerde belirtilen haklarından biri Yüksek Sözleşmesi Taraf'ından ihmale uğrarsa birey mağdur olabilir. Mağduriyeti gidermek için birey, devlet dışı kuruluş veya birey grupları mahkemeye başvurabilir. Yüksek Sözleşmeciler Taraf ise bireyin hakkını kullanmasına engel olmamalıdır.
35. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurunun yapılabilmesi için önce ulusal iç hukuk yollarının tükenmiş olması gerekli ve ilk dört ay içerisinde başvuru yapılabilmektedir.
36. Bir devletin kendi vatandaşlarından birinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurması halinde sözleşmeciler tarafın, devletin mahkemeye yazılı görüş bildirme ve davalara katılma hakkı vardır.
37. Başvuru sahibi başvurusunu takip etmez ise veya taraflar anlaşır ise, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başvuruyu işleme almama ve işlemi kaldırma kararı verebilir.
38. Mahkeme, başvuruya taraf olanların temsilcileri ile birlikte inceleyip gerekli soruşturmayı yapar.
39. Yargılama süresince, mahkeme, sözleşme ve protokoller ile belirlenen insan haklarına saygı içerisinde uzlaştırma yoluyla taraflara yardımcı olabilir.
40. Duruşmalar mahkeme başkanı kararı olmadıkça kamuya açık yapılmaktadır.
41. Mahkeme, sözleşme ve protokollerin ihlal edildiği kanaatine varırsa, zarar gören tarafa tazminat ödenmesine karar verebilir.
42. Dairelerin kararları, 44. maddenin ikinci fıkrası hükmüne uygun olarak kesinleşir.
43. Dairenin kararından itibaren üç ay içerisinde taraflar davanın Büyük Daire'ye gönderilmesini isteyebilir. Beş yargıçtan oluşan Büyük Daire, davayı kabul ettiğinde, davayı karara bağlar.
44. Büyük Daire'nin kararları kesindir.
45. Kararlar ile başvuruların, kabul edilebilirliği veya edilemezliğine ilişkin kararlar gerekçeli olup, her yargıç kendi görüşünü belirtme hakkına sahiptir.

46. Sözleşmeciler, taraf oldukları davalarda mahkemenin vermiş olduğu kesin kararlara uymayı taahhüt ederler. Mahkemenin kesinleşmiş kararı uygulanmasını denetleyecek Bakanlar Komitesi'ne gönderilir.
47. Mahkeme, Bakanlar Komitesi'nin isteği üzerine sözleşme ve protokollerin yorumlanması ile ilgili hukuki meselelerde görüş bildirebilir.
48. Bakanlar Komitesi tarafından yapılan talebin, 47.madde de belirtilen görüş bildirme yetkisine girip girmediğini mahkeme kararlaştırır.
49. Mahkeme'nin verdiği görüş gerekçelidir ve Bakanlar Komitesi'ne bildirilir.
50. Mahkeme işleyiş giderleri, Avrupa Konseyi tarafından karşılanır.
51. Yargıçlar, görevlerinin icrasında Avrupa Konseyi Statüsü'nün 40.maddesinde yer alan ayrıcalık ve dokunulmazlıklardan faydalanırlar.
52. Her Yüksek Sözleşmeci Taraf, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nin istemi üzerine, sözleşmenin bütün hükümlerinin, kendi iç hukukunda etkili uygulanmasına dair açıklamalarda bulunur.
53. Sözleşmede belirtilen temel insan hak ve özgürlükleri sözleşmeci taraf tarafından sınırlanamaz veya ihlal edilemez.
54. Bu Sözleşme'nin hiçbir hükmü, Avrupa Konseyi Statüsü'nün Bakanlar Komitesi'ne vermiş olduğu yetkileri ihlal edemez.
55. Sözleşmeci taraflar, bu Sözleşme'nin yorum ve uygulanmasından doğan anlaşmazlığı, başvuru yoluyla sözleşmede öngörülenlerin dışında bir çözüme bağlamaktan karşılıklı olarak vazgeçmeyi kabul eder.
56. Her ülke, onaylama sırasında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne göndereceği bildirimle Sözleşme'nin, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olduğu bütün ülkelere veya bunlardan herhangi birine uygulanacağını belirtir. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, bildirim aldığı tarihten itibaren 30 gün içinde uygulamaya koyar.
57. Sözleşme'nin onaylanması sırasında Sözleşme'de belirtilen hüküm o devletin yürürlükte olan yasasına uygun olmaması durumunda, sözleşmeci taraf çekince koyabilir ve açıklama içerir.
58. Sözleşmeci Taraf, Sözleşme'ye taraf olduktan sonra beş yıl geçmeli. Sözleşmeci taraf kararından vazgeçmek istiyorsa, isteğini altı ay öncesinden, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirmelidir. Genel sekreter de bu kararı diğer sözleşmeci tarafa bildirir.

59. Sözleşme Avrupa Konseyi üyelerinin imzalarına açıktır. Sözleşme onaylanıp belgeler Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne verilecektir. Sözleşme onaylama belgesinin verilmesinden sonra yürürlüğe girecektir. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Sözleşme'nin yürürlüğe girdiğini ve onaylama belgelerinin verilişini bütün Avrupa Konseyi üyelerine bildirecektir. Genel Sekreter Sözleşme'nin tasdikli örneğini imzası olan bütün ülkelere gönderir (www.yargitay.gov.tr).

1.3.3.2.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Fransa'nın Strazburg şehrinde kurulmuştur. Yargılama faaliyetlerine 21 Ocak 1959 yılında başlamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tam zamanlı çalışan yargı mahkemesidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kuruluş amacı ise, insan hakları sözleşmelerinde koruma altına alınan insan hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi durumunda hakkın iadesi veya suçu işleyen cezalandırılmasını çözüme bağlamaktır. Mahkemeye, sözleşmede belirtilen hak ve özgürlüklerin ihlali durumunda, birey, devlet veya tüzel kişilikler başvurabilmektedirler. Türkiye 25 Eylül 1989 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yargılama izni vermiştir.

2018 yılından günümüze kadar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Sözleşmesi'ni 47 devlet imzalamıştır. Mahkemede Avrupa Konseyi'ne ve Avrupa Birliği'ne üye devletlerden seçilmiş 47 hâkim 9 yıllığına görevlendirilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi denetim ve yargılama kurumu olup, bağlayıcılığı bulunmaktadır. Mahkemenin aldığı kararların uygulanmasında devletler karar verme yetkisine sahiptir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin görevleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen insan hakları ihlallerinde, devlet başvurularını, bireysel başvuruları, mahkeme kararlarının uygulanması ile ilgili anlaşmazlıkları karara bağlamaktır. Mahkemenin yargısal ve idari iki birimi vardır. Yargısal ve idari birimlerin kendi alt bölümleri de bulunmaktadır (Muratoğlu, 2016:317-320,323; YTB:40).

1.3.4. İnsan Hakları ve Yargının Dünya'da Gelişimi

1.3.4.1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

İnsan hakları, bireyin anne karnında doğal olarak başlayan, yaşama, barınma, özgürlük gibi haklara sahip olup; ırk, dil, din, cinsiyet, etnik kökeni ne olursa olsun bireyin sahip olduğu

haklardır. Doğuştan gelen haklara müdahale edilmesi insan haklarının gelişimini engellemektedir.

1.3.4.1.1. İlk Çağlarda

İlk çağlarda, insanlar toplum halinde yaşamaya başladıklarında, hukuk kuralları olmadan, toplum kuralları ile insan haklarını korumaya çalışmışlardır. Toplumlar genişledikçe devletler oluşmuş, böylece devlet içerisinde hukuk kurallarına, devletler çoğaldıkça da evrensel hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmuştur.

İlk çağlarda, insan haklarının bilinen en eski başlangıcı M.Ö. 273 – 232 yıllarında Hint İmparatoru Asoka'nın Fermanları'dır. Asoka yaptığı fetihlerde acımızca davranışlarını Budizm inancını benimsedikten sonra bırakmış, yaptığı acımasızlıklardan üzüntü duyup insanlara Asoka Fermanları adı altında haklar tanımıştır. Asoka Fermanları insanlık tarihinin bilinen ilk yazılı insan hakları olarak kabul edilmektedir. Asoka Fermanları, dil hakkı, başka dinlere olan hoşgörü, eşit ve merhametli davranışlar, özgürlüklerin genişletilmesi gibi haklar olup, insan ve hayvan sevgisi haklarını içermektedir.

M.Ö. 336 – 264 yıllarında yaşamış olan Yunan düşünür Zenon açmış olduğu felsefe okullarında insan hakları ile ilgili öğretilerinde, insanın kendi yaptığı kanun ile yaşamların sınırlandırılmayacağını, doğal kuralların göz önüne alınarak yani insanın doğmasıyla sahip olduğu adalet ve eşitlik kavramlarını esas alarak adil bir yönetim yapılabileceği görüşündedir; buna Stoa felsefesi denilmektedir. Roma İmparatorluğu, bu felsefi görüşlerden etkilenecek uluslar hukuku adı koyulan doğal hukuk düşüncesinin bir türünden oluşmuş belirli evrensel hakların, etnik kimliğine bakılmadan, herkese uygulanmasına izin vermiştir (Hekimoğlu, 2013:174-175).

M.Ö. 469 – 399 yıllarında yaşamış olan Sokrates insanın erdemli bir yaşam hakkı olduğunu kabul etmekte, ancak yasalara uyulması gerektiğini de söylemektedir. Öğrenci olan Platon, Sokrates'in insan hakları ile ilgili düşüncesini genişleterek; eşitlik, adalet ve hoşgörünün olması gerektiği görüşünü savunarak, doğal hukuk kurallarından yola çıkarak hukuk kurallarının oluşturulması gerektiğini belirtmiştir (Atagün, 2020:10).

M.Ö. 6.yüzyıl insan hakları ile ilgili yazılmış bildirge M.Ö. 539 yılında Pers İmparator'u Büyük Kiros'un emri ile Kiros Silindir'i denilen kile çivilerle yazılmıştır. Bu yazıtın içeriği can ve mal güvenliği, köleliğin kaldırılması, ırk, dil, din, özgürlükler, borçlar ve eşit haklar gibi hakları kapsamaktadır (Hekimoğlu, 2013:173-174). Günümüzde, İnsan Hakları Evrensel

Bildirgesi'nin ilk maddesi, Kiros Silindir'indeki metinden etkilenecek yazılmıştır (Sutto, 2019:18)

M.Ö. 1810 – 1750 tarihleri arasında yaşamış olan Sümer Kralı Hammurabi sütunlara yazdırdığı 282 maddelik yasa çıkarmıştır. Tarihte bu yasalar Hammurabi Kanunları olarak geçmekte, insan haklarının düzenlenmesini içermektedir (www.wikipedia.org).

Hammurabi Kanunları, bireylere eşit şekilde yargılanma, mülkiyet hakkı, hak ve özgürlükler getirmiştir; ayrıca adil yargılanma hakkı ile keyfi sorgulama ve cezalandırmaların yapılamayacağı belirtilmiştir. Bireylere getirmiş olduğu hak ve özgürlükler ile aynı zamanda toplumsal düzenin sağlanması da amaçlanmıştır (Atagün, 2020:9; Özkan, 2015:113). İlk çağlarda insan hakları ile ilgili gelişmeler olsa da bunlar yeterince gelişmemiştir (Daban, 2019:166).

1.3.4.1.2. Orta Çağda ve Yeni Çağda

M.S. İslamiyet döneminde Arap Yarımadası'nda insan hakları ile ilgili önemli gelişmeler olmuştur. Hz. Muhammed'in 622 yılında hazırladığı “Medine Anayasası” ile, uyumlu ve hoşgörülü bir toplum yaratmak istemiştir. Medine sözleşmesiyle Müslüman ve farklı dine sahip topluluklara birçok hak ve sorumluluk getirilmiştir. Bunun sonucunda da kabile savaşlarına son verilmesi ve farklı dine sahip toplulukların birlikte yaşaması amaçlanmıştır (Hekimoğlu, 2013:176).

Orta çağda insan haklarının gelişiminden daha çok soylular ve zengin kesimi etkilenmiş olup gelişimin alt kesime etkileri sınırlı olmuştur (Kalabalık, 2019:623). Orta çağda insan hakları ile ilgili önemli gelişme, 1215 yılında Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) Kral John, İngiliz Baronlar ve Papa III.Innocent arasında yapılmıştır. Bu anlaşma aynı zamanda insanlara istediği şekilde muamele eden kralın yetkilerini kısıtlamıştır; yazılı belgeye dayanan bu anlaşma, insan hakları ile ilgili olarak büyük önem arz etmektedir. Kralın mecburen imzalamış olduğu anlaşma, halkın adil yargılanması, mülkiyet sahibi olma, bireylerin gereğinden fazla vergilerden korunması, miras hakkı, mal sahibi dulların zorla evlendirilmemesi, suçsuz ceza verilip mallarına el konulamaması gibi maddeler içermektedir (Baba, 2021:12).

Ancak kral bu anlaşmadan hoşnutsuz olduğu için anlaşmayı bozup baronlarla savaşmış ve bu savaşta ölmüştür. Yerine geçen dokuz yaşındaki Henry adına devleti yönetenler ile baronlar arasında 1217'de Magna Carta'ya benzer kararlar alınmıştır. Magna Carta günümüz insan haklarının gelişmesinin temelini oluşturması açısından önemlidir (Turner, 2014:6-7).

İnsan haklarının gelişiminde önemli yeri olan Avrupa'daki insan hakları bildirileri zamanla evrensel nitelikten çıkıp ülke sınırları içerisinde kalmıştır; ülke içerisinde de tüm halkı kapsamamış; kadın, renk, din, sosyal ve ekonomik ayrımlara tabi tutulmuşlardır (Eroğlu, 2005:24; Sutto, 2019:18).

15.yüzyıl Rönesans döneminde, hümanizm akımıyla başlayan insan haklarına yönelik felsefi çalışmalar artmıştır. Bu felsefi çalışmaların etkisiyle insan hakları kavramı resmi hukuk kurallarına girmeye başlamıştır (Eroğlu, 2005:19). Rönesans döneminde matbaa ve pusula gibi pek çok buluşlar sonucu insanlar bilgilenip bu bilgileri başkalarına aktarmışlardır. Rönesans çağı insanın ve sahip olduğu hakların öneminin anlaşılması ile Alman Prof. Martin Luther'in öncülüğünde reform hareketlerinin başlaması, insan haklarının gelişmesinde dönüm noktalarından biri olmuştur (Daban, 2019:167). 1525'de Almanya'da köylüler ile asiller arasında "Suebya Maddeleri" anlaşması yapıldı. Bu sayede, köylüler ormanlardan faydalanma, miras hakkı, tarımsal ve avlanma hakları gibi yasal haklara kavuştular (Baba, 2021:13).

1628'de felsefi olarak düşünülen hak ve özgürlükler kavramında somut olarak atılan ilk adım "Haklar Dilekçesi" olmuştur. 1688 Büyük Devrim'i ile İngiliz Meclisi 1689'da Haklar Beyannamesi'ni kabul edilmiştir. Bu beyanname 1628'deki Haklar Dilekçesi'ndeki hakların devamı niteliğindedir (Kalabalık, 2019:66-67). "Haklar Dilekçesi" Lordlar ve Kral arasında yapılmıştır. Kralın, parlamentonun onayı olmadan vergi alamayacağı, adaletli yargılanma yapılmadan hapis cezasının verilemeyeceği, mülkiyet haklarının korunacağı gibi haklar "Haklar Dilekçesinde" yer almıştır (Hekimoğlu, 2013:179-180; Baba, 2021:13-14).

Filozof John Locke 1632 – 1704 yıllarında yaşamıştır. Loke, insanın doğa halinde yaşarken, var olan yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi bazı haklarının varlığını tartışmasız kabul etmiştir. Loke göre, insanlar uygar toplumsal hayata geçmek için sosyal sözleşmeler yaparlar ve bu sözleşmeler hakları güvence altına almak içindir. Devletin amacı kişisel hakları güvence altına almaktır (Hekimoğlu, 2013:179).

John Locke'nin doğal haklar düşüncesinden yola çıkılarak 12 Haziran 1776'da on üç Amerika Ülkesi'nde vazgeçilemez hakları içeren bir Virginia Haklar Bildirgesi kabul edilmiştir, 1791'de ise yasalaşmıştır (Erdoğan, 2019:128-129). Genel olarak Virginia Bildirgesi insanların doğduklarında var olan eşitlik, özgürlük, mülkiyet ve adil yargılanma hakkı gibi hakların, insanlar siyasi bir toplum oluşturduklarında kısıtlanamayacağını, devleti yönetecek kişilerin halk için çalışacağını ve onların güvenliğini sağlayacağını, yasama, yürütme, yargının birbirinden bağımsız organlar olduğunu, insanlara seçme hakkının verildiğini kayda geçiren insan hakları bildirgesidir. Daha sonra İngiltere'de Virginia Bildirisi'ni kabul etmiştir. Doğal

hakların pozitif hukuka uygulanmasında ilk bildiridir (Altıntaş, 2019:28-30). Amerika Birleşik Devletleri'nde 1791 yılında Bill of Rights olarak adlandırılan temel haklar anayasada yerini almıştır (Hekimoğlu, 2013:179-180; Baba,2021:13-14).

18.yüzyıl aydınlanma döneminde, buharlı gemi, tren ve yeni makinelerin bulunması, Sanayi Devrimine öncülük etmiştir. Buluşların insan hayatını kolaylaştırması ve ekonomiye sağladığı katkılardan dolayı, aydınlanma dönemi tarihin dönüm noktalarındandır. Aydınlanma dönemi ile insanların baskılar ve haksızlıklar karşısında haklarını arama çabaları, bunun sonucunda elde ettikleri haklar insan haklarının gelişimine etkileri bakımından büyük önem arz etmektedir (Daban, 2019:167). 17.yüzyıl İngiliz, 18.yüzyıl Amerikan devrimlerinden bazı ülkeler de etkilenmiştir, bu devrimlerden etkilenen Fransa'da 1789 – 1799'da yapılan ihtilalle monarşi devrilip cumhuriyet kurulmuş, meclis 26 Ağustos 1789'da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisini (La Declaration des Droits de l'Homme et du Citoyen) kabul etmiştir (Baba, 2021:21). Bildirinin içeriği özgürlük, eşitlik, adil yargılanma, mülkiyet hakkı, düşünce özgürlüğü ve başkalarının haklarına saygı göstermek gibi hakları kapsamaktadır (Kalabalık, 2019:67). Bildirge insanın doğuştan gelen haklarının korunmasını, bu haklardan başka kuvvet tarafından yoksun bırakılamayacağını ve birincil temel haklar olduğunu belirtmektedir (Sutto, 2019:18). İnsanların doğuştan sahip olduğu hakları temel alarak çıkan ilk modern yazılı yasa 1791'de Fransa Anayasası'dır. Bu anayasa büyük çapta 1787 yılında kabul edilen ABD Anayasasından etkilenmiştir. Avrupa ülkeleri kabul edilen bu unsurlarda küçük değişimler yaparak kendi anayasalarına eklemişlerdir. 1793'de ise İnsan Hakları Bildirisi'ne sosyal haklar da eklenmiştir, 1789'da Fransa ve 1831'de Belçika'da ilan edilen İnsan Hakları Bildirileri zamanla evrensellikten çıkıp kendi ülkelerini kapsamıştır (Eroğlu, 2005:23).

Rönesans döneminde çıkan insan hakları felsefi düşüncelerinin kapsamı genişlemiş ve bu düşüncelerin pozitif hukuka girme çabaları artmıştır. Devrim ve yeniliklerle dünyanın birçok ülkesinde insan hakları anayasalarda yeni almıştır.

1.3.4.1.3. 20.Yüzyılda Gelişmeler

20.yüzyılda insan haklarının evrenselliğinin önemi anlaşılmış, doğal haklara, dayanışma hakları, sosyal ve ekonomik haklar eklenmiş ve ülkelerin anayasalarında yer almıştır (Özkan, 2015:115).

20.yüzyılın ilk insan hakları anayasası ekonomik ve sosyal hakları da içeren Meksika Anayasası'dır; 1711'de kabul edilmiştir. Bunu 1918 Sovyetler Birliği Anayasası takip etmiştir. 1919 yılında ise Almanya'nın Weimar Anayasası kabul edilmiştir. Bu anayasada orta sınıfı da

kapsayacak şekilde sanayi, tarım, ticaret, eğitim, sağlık ve güvenlik alanlarında kararlar alınmıştır. Almanya'nın Weimar Anayasası'ndan etkilenen Çekoslovakya 1920 yılında, Estonya, 1921 yılında Polonya ve Yugoslavya, 1932 yılında Romanya, Anayasalarında insan haklarının kapsamı genişleterek yasalaştırmışlardır. İspanya'nın 1931 yılında kabul ettiği anayasa, sosyal ve ekonomik haklarla birlikte köylülerin ve çocuklarının haklarını da güvence altına almıştır (Erdoğan, 2019:130; Kalabalık, 2019:69; Shiferaw ve Tesfa, 2009:2-6; Hekimoğlu, 2013:183).

I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşlarında Avrupa ve Asya'da milyonlarca insan ölmüş, soykırım yapılmış, insanlar zulüm görmüş, yurtlarından çıkarılmış, aç ve evsiz kalmışlardır. 20.yüzyılda yapılan bu savaşların ekonomik açıdan da büyük yıkımları olmuştur. Ekonomik yıkımların insan hayatına büyük olumsuz etkileri olmuştur. İki dünya savaşının en önemli zararı insana yapılan zulüm ve haksızlıklar olup, insan hakları ile ilgili yapılan bildiriler, anayasa değişikliklerine kısmen uygulanmış veya hiç uygulanmamış, insan hak ve özgürlüklerini korumayıp kağıt üzerinde kalmıştır (Daban, 2019:169; Özkan, 2015:116; Atagün, 2020:30). II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle insan haklarının uygulanmaması ve savaşın etkisiyle insana verilen büyük zararların farkına varılmış, insan haklarının uygulanabilmesi ancak ulusların bir araya gelerek ortak gözetim altında yapılabileceği anlaşılmıştır. İnsan haklarının evrensel olması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Özkan, 2015:116; Daban, 2019:169).

Evrensel nitelikteki insan hakları ile ilgili gelişmeler: 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da aralarında Türkiye'nin de olduğu 51 ülke tarafından Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın amacı, milletlerarası barış ve güvenliğin sağlanması olup, bunun için de önce insan haklarının uluslararası korumasının gerekliliği vurgulanmıştır (Altıntaş, 2019:39; Eroğlu, 2005:25). Birleş Milletler Antlaşması'nın başlangıç bölümünde: İnsanlığa iki kez acılar getiren savaşlardan gelecek nesilleri korumak, erkek, kadın, büyük ve küçük ulusların hak eşitliğini kabul etmek; ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı yapmaksızın bütün insanların temel hak ve özgürlüklerini koruyup gelişmesini sağlamak yer almaktadır (Altıntaş, 2019:39; Baba, 2021:24; Eroğlu, 2005:25).

10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından ilan edilmiştir. Pek çok anayasalarda bulunmayan kültürel, ekonomik ve sosyal hak ve özgürlükleri de içeren bildirgenin bağlayıcılığı bulunmamaktadır (Özkan, 2015:116; Hekimoğlu, 2013:185).

İnsan haklarının korunması ve hukuk devleti ilkelerini içeren Avrupa Konseyi 5 Mayıs 1949 tarihinde Londra Antlaşması'nın imzalanmasıyla kurulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne göre daha dar kapsamlıdır (Altıntaş, 2019:45).

4 Kasım 1950 tarihinde diğer devletlerin onayına sunulan AİHS'de insan haklarının neleri kapsadığı anlatılmış ve üye devletlerin sorumluluklarını denetleyecek bir sistem getirilmiştir. Sistemi yürütecek organlar, 18 Mayıs 1954'de seçilen Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ile, 21 Ocak 1959 yılında seçilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'dir. Avrupa Konseyinde insan haklarının hukuksal olarak korunabilmesi için çeşitli sözleşmeler yapılmıştır. Çocuk hakları, Avrupa sosyal şartı, azınlıkların korunması gibi ... Bu sözleşmelerle evrensel olarak haklar kapsamı genişletilmiştir. 1976 yılında İnsan Hakları Sözleşmesi'ne iktisadi, kültürel, sosyal, medeni ve siyasal haklar eklenmiştir. 1981 yılında kadın hakları, 1987 yılında insanlık dışı cezalar ve işkence, 1990 yılında çocuk hakları, 2003 yılında göçmenler, 2006 yılında engellilerin haklarının korunması için yapılan sözleşmeler olup evrensel olarak haklar kapsamı genişletilmiştir. Bölgesel olarak insan hakları sözleşmeleri 1969'da Amerika Birleşik Devletleri, 1981 yılı Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ve 1994 yılı Arap İnsan Hakları Şartı yapılmıştır (Özkan, 2015:117; Hekimoğlu, 2013:186-188). Üçüncü nesil olan bu haklar, ülkelerin kalkınmasını sağlamak, ayrıca insanların huzur ve barış içinde yaşayabilmeleri, halkların dayanışmasını sağlamak amacıyla sözleşmelere eklenmiştir (Sutto, 2019:18).

Birleşmiş Milletler çalışmalarıyla insan hakları geliştirilmeye devam edilmiş, 1968'de I. Dünya Konferans'ı ve 1993'de II. Dünya Konferans'ı eylem programları ile denetim mekanizma organları düzenlenmiştir (Shiferaw ve Tesfa, 2009:2-6). İnsan haklarının gelişiminde Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirileri önem arz etse de uygulamada yetersiz kalınmış, bildiride belirtilen hak ve özgürlükler pozitif hukuk alanında yeterince sağlanamamıştır. Bildiride belirtilen hak ve özgürlüklerin sağlanamamasının nedenleri olarak BM etkin denetim mekanizmasının oluşturulamaması bazı büyük devletlerin isteksiz olması vb. Bu durum etkin denetim mekanizmasını kısıtlamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise insan hakları ihlallerini düzeltmede etkili olmakta, fakat imzası bulunan ülkeler için geçerlidir, Avrupalı olma şartı yoktur (Eroğlu,2005:27).

1.3.4.2. Yargının Tarihsel Gelişimi

1.3.4.2.1. İlk Çağda Yargı

Mezopotamya coğrafya bölgesinde yaşamış olan Sümerler, Akadlar, Babil, Elamlar ve Asurlar gibi uygarlıklar taşlara çivilerle yazılmış kanunlar ile hukuk kuralları oluşturmuşlardır. Kanunlar, yargıya konu olan suçların ve anlaşmazlıkların içeriği ve bunlara verilen para cezaları, ölüm cezaları gibi kararları kapsamaktadır. Mezopotamya’da yazılı belgelerde anlaşmazlıkların çözümü veya cezası için nehir ordali yani nehir yargılamasına ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Nehir yargılaması suç sayılan, zina, büyü, aile hukuku, yaralama, yalan suçlamalar vs. suçların ortaya çıkması için bir delil veya şahit yok ise, suçlu olduğu düşünülen kişi veya kişiler tanrı olarak kabul edilen nehre atılır. Nehirden temiz çıkarsa suçlamayı yapan kişi suç attığı kişiye para ödemekle yükümlü tutulmuştur.

Hammurabi Kanunları’nda da nehir yargılanmasına ilişkin yazılı belgelerde örnekler yer verilmiştir. Suçlanan kişi nehre atılır boğulmazsa suçlayan kişi idam edilir, malı da suçlanan kişiye verilir. Bu ve benzeri örnekler tabletlerde yer almıştır. Asur yazılı belgelerinde ise, nehir yargısı uygulanmakta, kabul etmeyene para cezası uygulanır, şeklinde kanun kuralları bulunmaktadır.

Mezopotamya’da kurulan pek çok uygarlıkta, çoğunlukla kral tarafından belirlenen kanunlar kapsamında yargılamalar yapılmış ve nehir ordali uygulanmıştır. Mezopotamya bölgesinde yaşamış olan uygarlıklar aynı suçlara farklı cezalar vermiş olsa da, yargıç krallar olduğundan nehir yargısı da kullanılmıştır (Aslan, 2021:2-7; Akyüz, 2021:2-4,10,16).

İlk çağlarda yargılama ilkel şartlarda yapılmış ve cezaları da bazı uygarlıklarda ağır olmuştur. M.Ö. XV - XIII yüzyıllarda Hititler’de hukuk, suçlulara daha insancıl yaklaşım göstermiş, çoğunlukla bedensel cezalar verilmiş, ölüm cezaları azalmış, yargılamayı kral yapmıştır; kral suçluları affedebilmekteydi. Hititlerde krala karşı işlenen suçlarda sadece suçu işleyen değil ailesi de cezalandırılırdı (Savaş, 2011:245).

İlk çağlarda Mısır’da yargı ve cezalandırmayı devlet yapmaktaydı, kuralları da Firavunlar koymuştur. Cezalar ise; ölüm, ateşte yakma, sürgün vs. cezalar şeklindeydi. Daha sonra VIII. Yüzyılda Firavun Sabacos, ölüm cezasını kaldırmış, sürgün cezasını getirmiştir.

M.Ö. 220 – 174 yıllarında Hun Türkleri’nin kurduğu devlette toplumun geleneklerinin ve törelerinin etkili olduğu hakan ve kurultayın kararları ceza hukukunu oluşturmuştur. Hun Türkleri’nde hangi cezanın uygulanacağına yargıç karar verirdi.

Eski Yunan uygarlığında 5.yüzyılda halk tarafından altı bin kişi yargıç olarak görevlendirilmiş, bu kişiler on eşit bölgeye ayrılarak yargılama işlerine bakmışlardır. Örneğin, Sokrates'in yargılanmasını 502 yargıç yapmıştır.

Eski Roma hukuku: M.Ö. 754 – 509 tarihlerinde Roma Devleti'nin kurulmasıyla salt güce sahip kral devlete hâkim olmuş ve hukuk kurallarını oluşturmuştur. Kral adına yargıyı gerçekleştiren yargıcın yetkileri genişir. Roma'da M.Ö. 149 yılında kabul edilen anayasa ile düzenli yargı işlerine bakan ceza mahkemeleri kurulmuştur. Mahkemeler praetor (yargıç) başkanlığında, halk meclisinde oluşmaktaydı ve yaptırımları bulunmaktaydı. Bu dönemde anlaşmazlıkların ve suçların yargılanmasında yeni pek çok kurallar getirilmiştir. M.S. 288 – 337 yıllarında doğu Roma'da kralın, Hristiyanlığı devletin dini olarak kabul etmesi ile hukuk din kaynaklı oluşmuş, yargı görevini kiliseler yürütmüştür (Selçuk, 2015:1031-1055). M.S. 342 tarihine kadar devam eden iki çeşit özel yargılama yöntemi bulunmaktadır: Birincisi, ordo iudiciorum (özel yargılama yöntemi) yüksek devlet görevlileri olan magistranın başkanlığında özel yargıçlarla yargılama yapılırdı. İkincisi ise, sistem dışı uygulama. Devletin görevlendirmiş olduğu memur tek seferde yargılamayı yapmaktaydı; yargılamada imparatorun belirtmiş olduğu kurallar geçerliydi. Üst mahkemelerin de olduğu sistemde, karara itiraz edilebilmekte, karar incelenip tekrar yargılama yapılabilmekteydi (Öcal, 2011:528-529).

1.3.4.2.2. Orta Çağda Yargı

XII. Yüzyıl orta çağda 1233 yılında rahipler tarafından kurulan eski Fransız bölgesi olan Languedoc'a papalık engizitatörlerinin görevlendirilmesiyle, resmi olarak kurumsallaşmanın ilk adımı oluşturulmuştur. Yargılama usulleri Roma ve Germen hukuk kurallarının karışımından oluşmuştu, kilise mahkemelerinde yargılama yapılmaktaydı. Engizisyon'un hukuk okulları da bulunmaktaydı. Fransa'da uygulanan engizisyon usulüne, 1498 – 1539 – 1670 yıllarında üç emir konmuş, bu emirlerle yargılama yapılmıştır. Üç emirin birincisi, sanığın soruşturmadan haberi olmazdı, ikincisi sanığın şahitlerden de haberi olmazdı, üçüncüsü ise sanığa tutuklama ile ilgili bilgi verilmezdi. Suçlunun suçu kesinleştğinde yargılamaya başlanır, suçu itiraf edene kadar her türlü işkence uygulanırdı. Fransa'da ve İspanya'da sanık avukat tutabilmekteydi. İspanya'da engizisyon 1480'de kurulmuştu, IV. Papa Sixtus üç tane engizisyon yargıcını kırk yıllığına İspanya'da görevlendirmişti. İspanya'daki yargıçlar, yargı görevini, krallığın ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirip gerçekleştirmişlerdir (Demirkent, 2017:209-212; Esgin, 2012:92-93).

XII. Yüzyıl ile XIII. yüzyıllarda İngiltere bölgesindeki okullarda geleneklerden doğmuş hukuk kurallarının eğitimleri verilmiştir (Erez, 2017:77). Orta çağda 1066 yılında Normanlar'ın

İngiltere’yi ele geçirmesinden sonraki yargılama kuralları: Common Law (emsal kararlar yani yargıçların daha önce vermiş olduğu hükümler) esas alınır. 14. ve 17. yüzyıl arasında Anglosakson Hukuku (İngiltere’de doğmuş olan ABD, Kanada, Avusturalya, Güney Afrika ve bazı birleşik krallık sömürgelerinde kullanılan, kanuna dayalı olmayıp, adet, örf ve daha önceki yargı hükümleri esas alınarak) uygulanır. Daha sonra eşitlik ve hakkaniyet (equity) gözeterek yargılama yapacak (Court of Chancery) Şansölye Mahkemeleri kurulmuştur. 1875’de Londra’da Adalet Yüksek Mahkemesi, Temyiz Mahkemesi, Kraliyet Mahkemesi, İngiltere ve Galler Mahkemeleri’ni oluşturan şansölye mahkemeleridir (High Court of Justice). Emsal karar ve eşitlik, hakkaniyetli hukuk kuralları (Common Law ve Equity) yürürlüğe girince, bu kurallar mahkemelerce uygulanmışlardır (Güveyi, 2017:101-102).

Engizisyon mahkemeleri papalığın idaresinde olup, yargıçları da papalığa mensup dini görevlilerdi. Engizisyon mahkemeleri önceleri papalık tarafından kutsal sayılan inançlarına karşı gelen Hristiyanlar’ı yargılamak amacıyla kurulmuş, yetkileri sınırlı tutulmuştur. Zamanla yargılama kapsamı genişletilmiş, büyücülük, şeytana tapma, cadılık, zina, Yahudiler, sonradan Hristiyan olmuş Yahudiler, Müslümanlar ve sonradan Hristiyan olmuş Müslümanlar ve kilisenin izin vermediği ilmi araştırmalar yapanlar yargılayıp cezalandırılmışlardır. Engizisyon mahkemelerinde yargılama ve soruşturma, sapıklıkla suçlananların yeminiyle başlar, suçlarını itiraf etmeleri için 30 günlük süre verilir suçu itiraf etmeyen ve suçu işlemekte ısrar eden mahkemeye çağırılır gelmeyenler ise güvenlik güçleri ile getirilirdi. Mahkemede deliller ortaya konur, şahitler dinlenir, suçlarını itiraf etmeyenlere itiraf edene kadar işkence yapılırdı bu da kutsal kitaba dayandırılırdı, suçlunun suçu kabul etmesinden sonra cezası belirlenip bütün halk önünde ilan edilir ve uygulanırdı. Bu cezalar hapis, kırbaç, ölüm, mallarına el koyma, ateşte yakma, kafirlik işareti koyma, bazı haklardan mahrum etme, hacca gönderme, oruç, sürgün vb. olabilirdi. Tarihin en ağır cezalarını veren engizisyon mahkemeleriyle (1820’de Portekiz), İspanya engizisyon mahkemelerinin işlevlerine 1834 yılında son verilmiştir (Esgin, 2012:94-97). 14.yüzyıl ve 17.yüzyıl arasında Avrupa’da 200.000 ile 500.000 kişinin öldürüldüğü bunların da çoğunun kadın olduğu belirtilmektedir (Demirkent, 2017:213).

1.3.4.2.3. Yirminci Yüzyılda Yargı

20. yüzyılda 10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirgesi yayınlanmış, bildiride insan hak ve özgürlüklerinin neler olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, insan haklarının nasıl korunması gerektiği, yargının bağımsızlığı gibi temel ilkeler de belirtilmiştir (Choudhry, 2013:1-3). Uluslararası suçluların yargılanması için 1945’de Uluslararası Adalet Divanı, 2002’de Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Uluslararası mahkemeler barış ve adaletin

sağlanması, insanlık dışı suçların cezalandırılması gibi amaçlarla kurulmuştur (Kuyaksil, 2012:90; Çetin, 2010:338-340).

Uluslararası alanda Avrupa’da insan haklarının korunması, geliştirilmesi amacıyla 1953’de yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşmede insan haklarına ve hukuk sistemine ayrıntılı yer verilmiştir. Sözleşmeye taraf ülkeler arasındaki insan hakları ihlalleri ve ekonomik anlaşmazlıkların çözümü için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 1959’da kurulmuştur (Gözlügöl, 2014:155; YTB:38-39).

İçinde bulunduğumuz yüzyılda devletler, uluslararası sözleşmelerde belirtilen hukuk kurallarını temel alarak kendi iç hukuk kurallarını ve yargı sistemini oluşturmuşlardır. Yargı organı, demokratik devlet ilkesinden ve hukukun üstünlüğü ilkesinden yola çıkarak, insan hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamakla görevlidir (Atalı vd.,2020:18-19; Turhan, 2013:43)

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Literatür

Efe (2021: 59, 61, 81), yaptığı çalışmada yolsuzluk, hukuk, demokrasi ve yargı gibi faktörlere değinmiştir. Yozlaşmış devletlerin ve kurumların, insan hakları konusunda da yetersiz olduğu görüşündedir. Yolsuzluğun daha çok az, gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde görüldüğünü, fakat az da olsa gelişmiş ülkelerde de görülebildiğini belirtir.

Çalışmasında, yargıçlarla ilgili milletlerarası dokümanların çoğunu incelemiştir. İncelemesi sonucunda dokümanların, yargıçların atanması, güvenliği, hizmet süresi – şartları ve yargının bağımsızlığına dair minimum standartların oluşturulması ile ilgili olduğunu fark etmiştir.

Yolsuzluğun, adaleti zayıflattığını savunur ve tarafsız yargılamanın gerçekleşmesini engellediğini belirtir. Bunun sonucu olarak, yolsuzluğun milletin yargıya olan güveninin azalmasına sebebiyet verdiği görüşündedir. Ayrıca yolsuzluğun sadece yargı sistemini olumsuz yönde etkilemediğini, bunun yanı sıra devlet idaresinin bütün dallarının etkileneceğini belirtir.

Doğanay ve Değer (2020: 75, 95), bütün gelir grubundaki devletlerde kurumların iktisadi büyümeye etkilerini ampirik bir çalışmayla incelemişlerdir; 2002 ile 2018 yıllarını kapsayan 48 gelişmiş devleti, 23 azgelişmiş devleti ve 63 gelişmekte olan devleti ele almışlardır. İki basamaklı sistem genelleştirilmiş momentler metodu kullanmışlardır. Ampirik sonuçlara göre, kurumların, devletlerin iktisadi büyümesi için önemli bir etken olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca iktisadi büyümenin belirleyici diğer unsurlarından olan politik istikrar, yönetim kalitesi, mülkiyet hakları, ifade özgürlüğü, yargının niteliği ve bağımsızlığının da göz ardı edilmemesi gerektiğini fark etmişlerdir.

Ülkelerin kişi başına düşen milli gelirinin; hukukun üstünlüğü, ifade hürriyeti ve yolsuzlukların denetimi ile ilişki içerisinde olduğunu belirtmişlerdir. Yani, bireylerin düşüncelerini rahatça ifade edebildiği, mülkiyet ve telif haklarının yasalarla korunduğu, etkin bir yargı sisteminin mevcut olduğu ve vatandaşların politik karar verme sürecine daha fazla katılım gösterdiği ülkelerde, ekonomik gelişimin bu faktörlerden pozitif yönde etkileneceğini dile getirmişlerdir.

Akyıldız (2011: 39-40) çalışmasında, demokrasi ve insan haklarının iktisadi kalkınma ile ilişkisinden bahsetmektedir. Az gelişmiş ve yoksul ülkelerin ana meselelerinin, genellikle

kötü uygulanan politikalar ve zayıf kurumsal yapılar gibi makroekonomik dengesizliklere neden olan etkenler olduğunu belirtir. Bunların yanı sıra, düşük iktisadi büyüme, yüksek enflasyon oranları, büyük ve sürdürülemez kamu mali açıkları ve dış ticaret açıklarının da dengesizliğe sebep olan etmenler arasında yer aldığından bahsetmiştir.

Yoksulluğun mikroekonomik nedenlerine bakıldığında, yetersiz fiziki ve insan sermayesi, kredi piyasalarının işleyişindeki sorunlar ve yüksek doğum oranlarının ön plana çıktığını dile getirmiştir.

Yoksulluğa ve az gelişmişliğe etki eden önemli bir başka etkenin ise, yönetim ve hukuki sebepler olduğunu söyler ve genellikle bu etkenlerin gözden kaçtığını veya görmezden gelindiğini belirtir. Örneğin, demokratik eksiklikler, sınırlı haklar ve özgürlükler, insan hakları ihlalleri, gelişmekte olan ülkelerde sıkça rastlanan durumlar olduğundan bahseder. Bu durumların yoksulluk ve az gelişmişlik sorununu daha da karmaşık hale getirdiğini savunur.

Pişkin (2019: 71-72) araştırmasında, hukukun ve iktisadın ilişkisini incelemiştir. Yargının bağımsızlığını, varsayımsal olarak 0 ile 1 arasında bir skala ile ifade edilirse; 1 değerine eşit olduğu vakit, tam bağımsızlık olduğunu; 0 değerine eşit olduğu vakit tam bağımlılık olduğunu belirtmiştir. Fakat gerçekte tam bağımlılık durumunun veya tam bağımsızlık durumunun olasılığının olmadığını dile getirmiştir.

Pişkin, yargının bağımsızlığının belirli koşullarla ilişki içerisinde olduğunu ve bu koşullar değiştiğinde bağımsızlığın seviyesinin de değişeceğini ifade etmiştir.

Yargının bağımsızlık seviyesi ile ekonomik büyümenin birbirleri ile yakından ilişki içerisinde olduğunu dile getirmiştir. Ülkede ki yargı bağımsızlığının artmasını sağlayan gelişmelerin, ekonomik büyümeyi de pozitif yönde geliştireceğini belirtmiştir.

Niray (2005:283, 291), şiddet, yoksulluk ve insan hakları unsurlarının birbiri ile ilişkisini inceleyen bir araştırma yapmıştır. Yoksullaşmanın yaşandığı zamanlarda ekonomik ve sosyal sıkıntıların da meydana geldiğini açıklar. Bu sıkıntıların da toplumun düzenini bozduğunu ve hatta şiddete yol açtığını söyler. Toplumsal düzenin bozulmasının ve şiddet durumunun yaşanmasının da insan haklarının zararına olduğunu belirtir.

Yoksulluğun, tüm ülkelerin ortak problemi olduğunu, fakat az gelişmiş ülkelerde daha fazla görüldüğünü dile getirir. İktisadi kalkınmanın olmadığı ülkelerde insan haklarının gelişmesinin de zor olacağını anlatır. Ekonomik ilerlemeler gerçekleştiği zaman toplumun yoksulluktan kurtulacağını ve bunun sonucu olarak da insanların hak ve hürriyetlerini daha rahat yaşayacaklarını savunur.

Emin Benli (2015: 1, 150), yargı sisteminin etkinliğinin iktisadi büyümeye etkisini ampirik bir çalışma yaparak incelemiştir. Ampirik çalışmasında kullandığı verilerde Türkiye için 1980 – 2010 yıllarını baz almıştır. Yaptığı çalışmanın sonucunda yargı sisteminin etkinliğinin iktisadi büyümeye olumlu yönde etkisinin olduğu kanısına varmıştır.

Yargı sisteminin, yalnızca kendine has tarafsız ve soyut kanunlardan oluşmadığını, toplumsal ve iktisadi ilişkilerin etkin bir biçimde ilerlemesini sağladığını ve iktisadın işleyişini etkileyen önemli bir kurumsal yapı olduğunu belirtir.

Buscaglia (1999) yaptığı çalışmada, düzgün işleyen hukuk ve yargı sisteminin, iktisatta verimliliğin artmasına ve kalkınmasına katkısı olacağını açıklar. Yolsuzluğun iktisadi büyümeyi aksattığını, yatırımları ve özel tasarrufları düşürdüğünü belirtir. Yargı içindeki yolsuzluğun bireyin sosyal eşitlik düşüncesine zarar verdiğine ve iktisadi verimliliğin üzerinde olumsuz yönde bir etki yarattığını savunur.

Brown (2008: 2, 6) araştırmasında ampirik bir çalışma yapmıştır. İnsan haklarının işleyişi iktisadi büyümeyi etkilediği gibi, iktisadi büyümenin de insan haklarının işleyişini etkilediğini dile getirmiştir. İnsan haklarının korunmasının iktisadi büyüme üzerine pozitif bir etki edeceğini savunur. İnsan haklarının korunması sayesinde bireylerin, işçilerin korkularının azaldığını ve ekonomiye olan güvenlerinin arttığını belirtir. Bunun sonucu olarak da daha verimli çalıştıklarını açıklar.

Jotov (2002), sürdürülebilir kalkınma ile insan hakları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İnsan odaklı iktisadi büyümeye değinmiştir. Ekonominin görevinin insana hizmet olduğunu vurgulamaktadır. İnsanı ve doğayı tehdit eden, onlara zarar veren olumsuz üretim süreçlerinden vazgeçilmesi gerektiği görüşündedir.

İşsizliğin, gelir dağılımındaki adaletsizliğin ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasını savunur. Her çeşit şiddetin bir insan hakkı ihlali olduğunu belirtir.

Osmani (121-122, 119), küreselleşme, ekonomik büyüme ve insan hakları ile ilgili bir çalışma yapmıştır. Küreselleşmenin sonucu yapısal değişikliklerin meydana geldiğinden bahsetmiştir. Bu değişikliklerin hem olumlu hem de olumsuz yönde olabildiğini açıklamıştır. Küreselleşme sonucu yeni fırsatlar ortaya çıkabilirken, yeni belirsizlikler ve güvensizlik yönünde de sorunlar olduğunu belirtir. Küreselleşme bilinçli şekilde yapılmazsa halkın zayıf kesimlerinin olumsuz etkileneceğinden bahseder.

Sadece iktisadi büyümeyi hedef alanların insani değerleri hiçe saydığını dile getirmiştir. İnsan haklarını kısıtlayarak ve ihmal ederek yapılan iktisadi büyümenin insan hakları ve

kalkınma anlayışında yeri olmadığını savunur. İnsan haklarının iktisadi büyümenin ayrılmaz bir kısmı olduğu görüşündedir. İktisadi büyüme stratejisinin insan haklarına fayda sağlayacak şekilde tasarlanması gerektiğini, çalışmasında anlatmıştır.

Ball ve Kesan (2010: 4, 6), yargı sisteminin sadece tarafsızlığa önem verdiğini ve bunun eksik olduğunu belirtmişlerdir. Tarafsızlığa önem verildiği kadar dürüst ve verimli olunması gerektiğini de açıklamışlardır. Buna örnek olarak da, Dünya Bankası gibi iktisadi kalkınmayı destekleyen milletlerarası kurumların bu ilişkiyi fark ettiklerini ve ilerlemekte olan dünyadaki mahkemelerin sistemlerinin geliştirilmesi için teorik yardım çabaları aldıklarından bahsetmişlerdir. Mahkemelerin iktisadi kalkınmaya etkisini artırmak için planlanan reformların uygulanmasının da önemli bir detay olduğunu vurgulamışlardır.

Bohoslavsky (2020: 1400, 1402), iktisadi politikalar geliştirilirken bu politikaların insan hakları kurallarına dayanarak oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Devletlerin, iktisadi reformlardan bütün insanların yararlanmasını engelleyecek durumların azaltılması gerekliliğini belirtmiştir. Ayrıca devletlerin vazifesi olarak, insan hakları ile iktisadi reformların ilişkisini iletmesi gerektiğini de belirtmiştir.

Ekonominin görevleri, insanların yararına olmalı, tersi durum olmamalı, görüşünü savunur. Ekonomik krizlerde kararlar alınırken insan haklarının ihmal edilip edilmemesi durumuna bakılarak kararların alınması gerektiğini dile getirmiştir. Ekonomik krizlere çözüm olarak üretilen bütün ekonomi stratejilerinin esasında, insan haklarına ters düşmediğini açıklamıştır. Ekonomik bunalıma karşı koymanın, uzun dönemde, insan haklarının savunulmasına ve uygulanmasına olumlu yönde etki edeceği fikrindedir.

Akçay (2000: 5) çalışmasında, yolsuzluk, demokrasi, siyasi ve ekonomik özgürlükler unsurlarının ilişkisini incelemiştir. Demokratik devletlerde yolsuzluğun daha düşük yaşandığını, demokratik olmayı başaramamış devletlerde ise, yolsuzluğun daha yüksek yaşandığını analiz etmiştir. Demokratik devletlerde yolsuzluğun daha düşük olmasının sebebini şu şekilde açıklamıştır; denetimlerin düzgün yapılması, devletin idarede şeffaflık sağlaması ve yargı sisteminin tamamen bağımsız olması durumudur.

Nolan ve Bohoslavsky (2020: 1247-1248, 1259) makalelerinde, iktisadi politikalar ile insan hakları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Son on yılda, iktisadi bir bakış açısından insan haklarına karşı yükümlülüklerin anlaşılması konusunda kavramsal açıdan büyük gelişmelerin kaydedildiğini belirtmişlerdir. İnsan hakları etki analizinin metodolojik temelleri, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan, evrensel etki analizi, çalışmalarında bulunduğunu açıklamışlardır.

Milletlerarası ve uluslarüstü kuruluşların bazı rollerinden bahsetmişlerdir. Bunlar; cinsiyet eşitsizliğini gidermek, çocuk haklarını savunmak ve iktisadi politikalar ile insan hakları arasındaki ilişkiyi güçlendirmek gibi görevlerdir.

Covid – 19'un sebep olduğu iktisadi sıkıntıların giderilmesinde alınan kararların insan haklarına faydasının yetersiz olduğunu dile getirmişlerdir.

Marks (2022: 1-3, 8), her bir bireyin, ihtiyaçlarını giderebileceği iyi bir yaşam seviyesine sahip olma hakkı olduğunu, toplum içinde saygın bir yaşam sürdürme hakkı olduğunu ifade etmiştir. Yoksulluğun düşürülmesi ve insan haklarının geliştirilmesi ile ilgili fikir birliğinin olması gerektiğini vurgulamıştır.

Yoksulluğun azaltılması ile insan haklarının iyileştirilmesine ilişkisinin çözümlerin yetersiz kalmasının arkasında yatan nedenlerin, siyasi ve ideolojik problemler olduğunu açıklamıştır. Bazı görüşler üzerinde durmuştur. Bu görüşlerden bir tanesi, yoksulluğun düşürülmesi için iktisadi büyümenin olması gerektiği, büyümenin gerçekleşebilmesi için de ticaretin serbest olması gerektiği görüşüdür. Bu görüşün ne kadar doğru veya yanlış olduğunu tartışmıştır. Zengin veya fakir fark etmeksizin herkesin eşit haklara sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Her bir birey, hem kendisi hem de ailesi sağlık, barınma, gıda, giyinme, sosyal hizmetlerden yararlanma gibi yeterli yaşam koşullarına ulaşabilmeli görüşündedir.

Ekonomistlerin karar alırken insan haklarına az önem verdiğini belirtmiştir. İyi bir ekonominin sağlanabilmesi için, bireylerin yoksulluktan kurtarılması gerektiğini savunanların olduğunu belirtir. Yoksulluğun azaltılması için de ülkenin ekonomik büyümesinin gerçekleşmesi gerektiğini belirten görüşleri ifade etmiştir. Bu görüşleri savunanlar, ekonomik büyümenin artmasının bireylerin refah seviyesini artırdığını kabul etseler de insan hakları çevresindeki önlemlerinden bahsetmediklerini dile getirmiştir.

Messick (1999: 1, 3-4, 8), iyi bir ekonomi için güçlü bir yargı sisteminin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Ekonomik gelişme için yargı sisteminin önemini, az sayıda kişinin bu konu üzerine düşündüğünü belirtmiştir. Ayrıca yargı sisteminin iktisadi gelişme üzerinde etkisi ile ilgili bilgilerin ktlığından söz etmiştir.

Yargı sisteminin bağımsız olmasının önemini vurgulamıştır ve yönetimde meydana gelen değişikliklerin yargıya yansımaması gerektiğini ima etmiştir.

Bazı hakların insan haklarının temelini oluşturduğunu belirtmiştir. Bu temel hakları korumanın ve bireylerin toplumsal uyumu teşvik etmenin yanı sıra, düzgün çalışan bir yargı sisteminin ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını açıklamıştır.

Her bir girişimcinin, bir ülkede iş için yatırım yapmadan önce o ülkenin politik risklerine ve yargı sistemine baktığını ifade etmiştir. Bu yüzden iyi işleyen bir yargı sisteminin ülkeye yatırım çekeceğini, bundan dolayı da ülkenin ekonomik büyümesinin artacağını ortaya koymuştur.

Feld ve Voigt (2003: 4-9, 16-17) yaptıkları çalışmada, yargının bağımsızlığı ile iktisadi büyümenin ilişkisini incelemişlerdir. 71 farklı ülkenin dahil olduğu bir anket çalışması ile yargının bağımsızlığını ölçmek için yasal ve fiili parametrelerden yararlanıp ölçmüşlerdir. Bu ölçüm sonucunda her bir ülkenin yargı bağımsızlık değerini bulmuşlardır. Bulunan bu değerler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir.

Yargının bağımsızlığını ölçmede kullanılan yasal parametre de on iki farklı değişken oluşturulmuştur. On iki değişkenin her biri de 0'dan 1'e kadar bir değer almaktadır. On iki değişkenle ilgili bilgiler özetlenirse: Hâkimlerin bağımsızlığı, atanması, maaşları ve ömür boyu görevde yer alması üzerinde durulmuştur. Mahkeme hizmetlerine erişebilirlik, hâkimlerin dağıtılması, mahkemelere verilen yetkiler ve mahkemelerin aldığı kararların yayınlanma zorunluluğu gibi konuların üzerinde durulmuştur.

Yargının bağımsızlığını ölçmede kullanılan fiili parametre de sekiz farklı değişkenden oluşturulmuştur. Sekiz değişkenin her biri de 0'dan 1'e kadar bir değer almaktadır. Sekiz farklı değişkenle ilgili bilgiler özetlenirse: Aynı mahkemede bulunan yargıç sayısı, mahkemelerin içerisindeki kütüphane büyüklüğü, kullanılan bilgisayar, teknolojik aletlerin modern olup olmaması gibi konuların üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın sonucuna göre; yasal parametrelerde alınan on iki farklı değişkenlerin bir kısmı iktisadi büyümeyi pozitif etkilediği gibi, bir kısmının ise negatif yönde etkilediği görülmüştür. Buradan yola çıkarak şu sonuca ulaşılmıştır; yasal parametreye göre yargının bağımsızlığı iktisadi büyümeyi kesin bir şekilde etkilememektedir.

Fiili parametrelere göre ise, yargının bağımsızlığının iktisadi büyümeyi olumlu şekilde etkilediği görülmüştür.

Yamak (2022: 967, 982), dünyanın en varlıklı beş devleti ile en fakir beş devletinin kurumsal yapısını kıyaslayarak bir analiz yapmıştır. Bu analizden yola çıkarak devletlerin kurumsal yapısı ile iktisadi durumları arasındaki ilişkiyi açıklamıştır.

Çalışmasında seçtiği on devletin ifade özgürlüğü, siyasi istikrar, yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü gibi birçok faktörleri kıyaslamıştır.

Hukukun üstünlüğünün alt unsurlarının verilerini incelemiştir. Bu unsurlar; toplumun yasalara uyma seviyesi, mülkiyet hakları, anlaşmaların uygulanabilirliği, yargı bağımsızlığı ve adli kuruluşa güvendir. İncelediği verilerin sonucuna göre, zengin devletlerin hukukun üstünlüğünü iyi uygulandığını görmüştür; yoksul devletlerde ise işlenen bazı suçların cezalandırılmadığı ve hukuki yasaların herkese eşit uygulanmadığını fark etmiştir. Bu durumlardan yola çıkarak hukuk ile ekonomi arasında pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmiştir.

Kara (2021: 5-6, 33, 36, 39, 41), hukukun üstünlüğü ile iktisadi kalkınmanın ilişkisini incelemiştir. Çalışmasında 85 ülkenin 1996 – 2019 yılları arasındaki verilerini baz alarak, panel veri analizi yapmıştır. Analiz çalışmasında kalkınmanın değişkeni olarak, kişi başı gelir düzeyinin değerleri ile insani kalkınma indeksinin değerlerini kullanmıştır. Hukukun üstünlüğünün değişkeni olarak da hukukun üstünlüğü indeksinin değerlerini kullanmıştır.

Eğer bir hukuk sistemi bağımsız ve tarafsız bir yargı mekanizması tarafından etkili ve sağlıklı bir biçimde korunmazsa, insan hakları ve hürriyetlerin tam bir güvence altında olmadığını belirtir. Bu durumun sonucu olarak da hakların ciddi bir riskle karşı karşıya kalacaklarını açıklamıştır. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin birbiri ile sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini vurgulamaktadır. Bu birbirine bağlılık ve etkileşim, üç temel unsurun işleyişinin önemini ortaya koymuştur.

Hukukun temellerine uymayan iktisadi atılımların başarılı olmayacağını dile getirmiştir. İktisadi etkinlikler için gereken kaynakların nereden sağlanacağı ve nasıl toplanacağı, bu kaynakların hangi alanlarda kullanılacağı, fiyat dengesinin ve gelir artışının nasıl sağlanacağı gerçeğinin önemli bir problem olarak karşımıza çıkacağını belirtir. Bu iktisadi zorlukların aşılması, yalnızca belirli kurallara dayanan, keyfi olmayan ve denetim altında olan bir sistem mümkün olabileceğinin tarihsel bir doğru olarak görüldüğünü açıklamıştır. Yani, hukuk tarafında oluşturulan sistem, iktisadi düzenin bir işlevi olarak ele alınmalı fikrini savunur.

İktisadi etkinliklerin bir sonucu olarak, toplumun sağlık ve denge durumunu etkileyebilecek çeşitli çevresel problemler meydana gelebilir. Bu durumda, hukuk sisteminin, bireysel ve toplumsal çıkarlarını korumak amacıyla, farklı kurallar belirlemesi gerektiğini açıklamıştır.

Hukuk ve iktisat arasında güçlü bir bağlantı olmasına rağmen, son zamanlarda matematiksel metotların uygulanması ve ampirik araştırmaların çoğalması, bu iki bilim dalı arasında belirgin bir ayırım yarattığını belirtir. Yaptığı çalışmayla, esasen bir sosyal bilim olan hukuk ile iktisat bilimi arasındaki matematiksel bağın varlığını sorgulamıştır.

İktisadi gelir ve refahın en üst düzeyde olduğu Avrupa bölgesinde, sürekli gelişimin sağlanabilmesi için hukukun üstünlüğünün zorunlu olduğu belirtilmektedir. Avrupa Komisyon’u, her sene “Hukukun Üstünlüğü Raporu” nu yayımlayarak, yargı sisteminin mevcut durumunu analiz ettiğini belirtmektedir.

İktisadi büyümeyi en çok etkileyen kurumlar arasında, en belirgin olanlarının yargı ve hukuk sistemi olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 2. 1. Literatür

YAZARLAR	BULGULAR
Efe (2021)	Yolsuzluğun daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görüldüğünü, yargının bağımsızlığına dair standartların olması gerektiğini ve yolsuzluğun adaleti zayıflattığını, yargıya olan güveni azalttığını ve devletin bütün dallarını etkilediğini belirtmiştir.
Doğanay ve Değer (2020)	Ampirik bir çalışmayla kurumların ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve ekonomik büyümenin diğer belirleyicilerinin politik istikrar, yönetim kalitesi, mülkiyet hakları, ifade özgürlüğü, yargının niteliği ve bağımsızlığı olduğunu belirtmişlerdir.
Akyıldız (2011)	Az gelişmiş ve yoksul ülkelerin problemlerinin genellikle kötü politikalar ve zayıf kurumsal yapılar gibi makroekonomik dengesizliklere yol açan faktörlerden kaynaklandığını belirtmiştir. Mikroekonomik düzeyde ise, yetersiz fiziki ve insan sermayesi, kredi piyasalarındaki sorunlar ve yüksek doğum oranları yoksulluğun ana nedenleridir.
Pişkin (2019)	Hukuk ve iktisat arasındaki ilişkiyi incelemiş ve yargının bağımsızlığı ile ekonomik büyüme arasında yakın bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Yargının bağımsızlık seviyesinin değişen koşullarla birlikte değiştiğini ve bağımsızlığın artmasının ekonomik büyümeyi de pozitif yönde etkileyeceğini savunmuştur.

Niray (2005)	Şiddet, yoksulluk ve insan hakları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yoksullaşma durumlarında ekonomik ve sosyal sıkıntıların yaşandığını, bu durumların toplumsal düzeni bozduğunu ve insan haklarına zarar verdiğini belirtmiştir. Ekonomik ilerlemelerin yoksulluğu azaltarak insan hak ve özgürlüklerinin kullanımını kolaylaştıracağını savunmuştur.
Emin Benli (2015)	Yargı sisteminin etkinliğinin iktisadi büyümeye olumlu etkisi olduğunu ampirik bir çalışma ile belgelemiştir. Yargı sisteminin toplumsal ve iktisadi ilişkilerin etkin ilerlemesini sağladığını ve iktisadın işleyişini etkileyen önemli bir kurumsal yapı olduğunu belirtmiştir.
Buscaglia (1999)	Hukuk ve yargı sisteminin düzgün işlemesinin iktisadi verimliliği artıracığını ve kalkınmaya katkıda bulunacağını belirtmiştir. Yolsuzluğun iktisadi büyümeyi aksattığını ve yargı sistemi içindeki yolsuzluğun sosyal eşitlik algısına zarar verdiğini ve iktisadi verimliliği olumsuz etkilediğini savunmuştur.
Brown (2008)	İnsan hakları ve iktisadi büyüme arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu belirtmiştir. İnsan haklarının korunması iktisadi büyüme üzerine pozitif bir etki edeceğini ifade etmiştir.
Jotov (2002)	Sürdürülebilir kalkınma ve insan hakları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İktisadi büyümenin insana hizmet etmesi gerektiğini belirtmiştir. İşsizliği, adaletsiz gelir dağılımını ve yoksulluğu ortadan kaldırmayı savunmuştur.

Osmani	Küreselleşme, ekonomik büyüme ve insan hakları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Küreselleşme sonucu ortaya çıkan fırsatlar ve riskler olduğunu, insan haklarının ihmal edilerek yapılan iktisadi büyümenin insani değerleri hiçe saydığını belirtmiştir. İktisadi büyüme stratejisinin insan haklarına fayda sağlayacak şekilde tasarlanması gerektiğini savunmuştur.
Ball ve Kesan (2010)	Yargı sisteminin tarafsızlığa önem verdiğini, fakat aynı zamanda dürüst ve verimli olması gerektiğini belirtmişlerdir. İktisadi kalkınmayı destekleyen uluslararası kurumların bu ilişkiyi fark ettiğini ve gelişmekte olan dünyadaki mahkemelerin sistemlerini geliştirmek için teorik yardım sağladığını belirtmişlerdir.
Bohoslavsky (2020)	İktisadi politikaların insan hakları kurallarına dayanması gerektiği, devletlerin bu politikaların tüm insanların yararına olmasını sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Ekonomik krizlerde kararların insan haklarını ihlal etmemesi gerektiğini vurgulamıştır.
Akçay (2000)	Demokratik devletlerde yolsuzluğun daha düşük olduğunu, demokrasi olmayan devletlerde ise yolsuzluğun daha yüksek olduğunu göstermiştir. Denetimin ve yargı bağımsızlığının yolsuzluğu azalttığını belirtmiştir.
Nolan ve Bohoslavsky (2020)	İktisadi politikalar ile insan hakları arasındaki ilişkinin anlaşılması konusunda önemli gelişmeler olduğunu belirtmişlerdir. Covid-19'un sebep olduğu iktisadi sıkıntıların giderilmesinde alınan kararların insan hakları açısından yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir.
Marks (2022)	Herkesin iyi bir yaşam seviyesine ve saygın bir yaşam hakkı olduğunu belirtmiştir. Yoksulluğun düşürülmesi ve insan haklarının geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ekonomistlerin karar alırken insan haklarına az önem verdiğini belirtmiştir.

Messick (1999)	İyi bir ekonomi için güçlü bir yargı sisteminin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bağımsız bir yargı sisteminin ekonomik büyümeye katkı sağladığını ifade etmiştir. Yatırımcıların politik riskleri ve yargı sistemini değerlendirdiklerini belirtmiştir.
Feld ve Voigt (2003)	71 ülke üzerinde anket çalışması yaparak yargı bağımsızlığını ölçmüşlerdir. Yasal ve fiili parametreler kullanmışlardır. Yasal parametreler, iktisadi büyümeyi kesin bir şekilde etkilemediğini, ancak fiili parametrelerin, iktisadi büyümeyi olumlu şekilde etkilediğini belirtmişlerdir.
Yamak (2022)	Dünyanın en zengin ve en fakir beş devletinin kurumsal yapısını karşılaştırmıştır. Zengin devletlerde hukukun üstünlüğünün iyi uygulandığı görülmüşken, yoksul devletlerde hukukun eşit uygulanmadığı görülmüştür. Bu da hukuk ile ekonomi arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.
Kara (2021)	85 ülkenin 1996 – 2019 yılları arasındaki verilerini analiz ederek, hukukun üstünlüğü ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bir hukuk sisteminde insan hakları bağımsız ve tarafsız bir yargı mekanizması tarafından etkili şekilde korunmadığında hak ve özgürlüklerin tam anlamıyla güvencede olmadığını belirtir. Hukukun temeline dayanmayan iktisadi girişimlerin başarısız olacağını ifade etmiştir. İktisadi etkinlik için gerekli kaynakların nereden, nasıl sağlanacağı ve nasıl kullanılacağı gibi sorunların ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu sorunların aşılması için belirli kurallara ihtiyacın olduğunu anlatmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI, YARGI VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Bu bölümde insan hakları, yargı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ampirik boyutta ele alınmaktadır. Bölümün takip eden kısımları sırasıyla; data ve metodoloji, tahmin sonuçlarının analizi ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

3.1. Data ve Metodoloji

Bu çalışmada insan hakları modeli için en geniş haliyle 184 ülkeye ait 1961-2017 yıllarını kapsayan ve yargı modeli için 161 ülkeye ait 2000-2018 yıllarını kapsayan dengesiz panel veri setleri kullanılmıştır. Çalışmada içerilen ülke ve yıl sayısı datanın ulaşılabilirliği ile sınırlandırılmaktadır. Çalışmada bağımlı değişken olarak iki farklı büyüme göstergesi kullanılmıştır ve bunlar GSYİH büyüme oranı (BÜYÜME1) ve kişi başı milli gelir büyüme hızından (BÜYÜME2) oluşmaktadır. Kontrol değişkenleri olarak yatırım (YATIRIM), dışa açıklık (AÇIKLIK), enflasyon (ENFLASYON), yabancı sermaye yatırımı (YSY) ve eğitim (EĞİTİM) değişkenleri kullanılmıştır. Yatırım değişkeni olarak brüt sermaye formasyonunun milli gelir içindeki payı, dışa açıklık değişkeni olarak mal ve hizmet ihracatının milli gelir içindeki payı ile mal ve hizmet ithalatının milli gelir içindeki payının toplamı, yabancı sermaye değişkeni olarak net yabancı sermaye girişleri, enflasyon değişkeni olarak da tüketici fiyat indeksi ve eğitim değişkeni olarak toplam kamu harcamaları içinde eğitim harcamalarının yüzdesel payı kullanılmıştır. Yatırım, dışa açıklık, eğitim ve yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemesi beklenirken enflasyonun negatif yönde etkilemesi beklenmektedir. Yatırım düzeyindeki artış üretim kapasitesini artırarak, dışa açıklık ve yabancı sermaye yatırımları üretimi artırarak ve eğitimin üretimin temel girdisi olan insanın kalitesini artırarak ekonomik büyümeyi arttırıcı yönde etkilemesi beklenir iken enflasyonun iktisadi ve politik istikrarsızlık göstergesi olarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemesi beklenmektedir. Yargı değişkeni için üç farklı indikatör kullanılmaktadır bunlar hukuk sisteminin bütünlüğü (HUKUK1), tarafsız mahkemeler (HUKUK2) ve yargı bağımsızlığıdır (HUKUK3). Diğer taraftan bir ülkenin hukuk sisteminin bütünlüğünde, mahkemelerinin tarafsızlığında ve yargı sisteminin bağımsızlığında meydana gelecek olan iyileşmeler bir bütün olarak o ülkenin hukuk sistemine olan güveni arttırmak suretiyle yerli ve yabancı yatırımcıların yaptığı yatırım düzeyini arttırabilir ve nihayetinde bu da üretim kapasitesini artırarak ekonomik büyümeyi arttırabilir. Hukuk sistemi bütünlüğüne, tarafsız mahkemelere ve yargı

bağımsızlığına ait veriler Fraser Institute veritabanından alınmıştır. İnsan hakları (İNSANHAK) verileri Our World in Data web sitesinden alınmıştır. Geriye kalan diğer tüm veriler WDI (World Development Indicators) veritabanından alınmıştır. Analizlerde tüm değişkenlerin doğal logaritmik değerleri kullanılmıştır.

Hukuk sisteminin bütünlüğü için aşağıdaki tekli ve çoklu sabit etki modelleri (FEM) oluşturulup tahmin edilmiştir:

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK1 + u_{it} \quad (1.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK1 + u_{it} \quad (1.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + u_{it} \quad (2.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + u_{it} \quad (2.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + u_{it} \quad (3.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + u_{it} \quad (3.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + u_{it} \quad (4.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + u_{it} \quad (4.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + u_{it} \quad (5.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + u_{it} \quad (5.B)$$

Ayrıca hukuk sisteminin bütünlüğü için aşağıdaki tekli ve çoklu rastsal etki modelleri (REM) oluşturulup tahmin edilmiştir:

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK1 + \varepsilon_i + u_{it} \quad (6.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK1 + \varepsilon_i + u_{it} \quad (6.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \varepsilon_i + u_{it} \quad (7.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \varepsilon_i + u_{it} \quad (7.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \varepsilon_i + u_{it} \quad (8.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \varepsilon_i + u_{it} \quad (8.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \varepsilon_i + u_{it} \quad (9.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \varepsilon_i + u_{it} \quad (9.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + \varepsilon_i + u_{it} \quad (10.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK1 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + \varepsilon_i + u_{it} \quad (10.B)$$

Tarafsız mahkeme için aşağıdaki tekli ve çoklu sabit etki modelleri (FEM) oluşturulup tahmin edilmiştir:

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK2 + u_{it} \quad (11.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK2 + u_{it} \quad (11.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + u_{it} \quad (12.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + u_{it} \quad (12.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + u_{it} \quad (13.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + u_{it} \quad (13.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + u_{it} \quad (14.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + u_{it} \quad (14.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + u_{it} \quad (15.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + u_{it} \quad (15.B)$$

Ayrıca tarafsız mahkeme için aşağıdaki tekli ve çoklu rastsal etki modelleri (REM) oluşturulup tahmin edilmiştir:

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK2 + \varepsilon_i + u_{it} \quad (16.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK2 + \varepsilon_i + u_{it} \quad (16.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \varepsilon_i + u_{it} \quad (17.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \varepsilon_i + u_{it} \quad (17.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \varepsilon_i + u_{it} \quad (18.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \varepsilon_i + u_{it} \quad (18.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \varepsilon_i + u_{it} \quad (19.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \varepsilon_i + u_{it} \quad (19.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + \varepsilon_i + u_{it} \quad (20.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK2 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + \varepsilon_i + u_{it} \quad (20.B)$$

Yargı bağımsızlığı için aşağıdaki tekli ve çoklu sabit etki modelleri (FEM) oluşturulup tahmin edilmiştir:

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK3 + u_{it} \quad (21.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK3 + u_{it} \quad (21.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + u_{it} \quad (22.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + u_{it} \quad (22.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + u_{it} \quad (23.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + u_{it} \quad (23.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + u_{it} \quad (24.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + u_{it} \quad (24.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + u_{it} \quad (25.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + u_{it} \quad (25.B)$$

Ayrıca yargı bağımsızlığı için aşağıdaki tekli ve çoklu rastsal etki modelleri (REM) oluşturulup tahmin edilmiştir:

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK3 + \varepsilon_i + u_{it} \quad (26.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK3 + \varepsilon_i + u_{it} \quad (26.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \varepsilon_i + u_{it} \quad (27.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \varepsilon_i + u_{it} \quad (27.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \varepsilon_i + u_{it} \quad (28.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \varepsilon_i + u_{it} \quad (28.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \varepsilon_i + u_{it} \quad (29.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \varepsilon_i + u_{it} \quad (29.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + \varepsilon_i + u_{it} \quad (30.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 HUKUK3 + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 AÇIKLIK + \beta_4 ENFLASYON + \beta_5 YSY + \varepsilon_i + u_{it} \quad (30.B)$$

İnsan hakları için aşağıdaki tekli ve çoklu sabit etki modelleri (FEM) oluşturulup tahmin edilmiştir:

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + u_{it} \quad (31.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + u_{it} \quad (31.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + u_{it} \quad (32.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + u_{it} \quad (32.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + u_{it} \quad (33.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + u_{it} \quad (33.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + u_{it} \quad (34.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + u_{it} \quad (34.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + \beta_5 ENFLASYON + u_{it} \quad (35.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + \beta_5 ENFLASYON + u_{it} \quad (35.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + \beta_5 ENFLASYON + \beta_6 YSY + u_{it} \quad (36.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_{0i} + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + \beta_5 ENFLASYON + \beta_6 YSY + u_{it} \quad (36.B)$$

Ayrıca insan hakları için aşağıdaki tekli ve çoklu rastsal etki modelleri (REM) oluşturulup tahmin edilmiştir:

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \varepsilon_i + u_{it} \quad (37.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \varepsilon_i + u_{it} \quad (37.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \varepsilon_i + u_{it} \quad (38.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \varepsilon_i + u_{it} \quad (38.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \varepsilon_i + u_{it} \quad (39.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \varepsilon_i + u_{it} \quad (39.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + \varepsilon_i + u_{it} \quad (40.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + \varepsilon_i + u_{it} \quad (40.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + \beta_5 ENFLASYON + \varepsilon_i + u_{it} \quad (41.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + \beta_5 ENFLASYON + \varepsilon_i + u_{it} \quad (41.B)$$

$$BÜYÜME1_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + \beta_5 ENFLASYON + \beta_6 YSY + \varepsilon_i + u_{it} \quad (42.A)$$

$$BÜYÜME2_{it} = \beta_0 + \beta_1 İNSANHAK + \beta_2 YATIRIM + \beta_3 EĞİTİM + \beta_4 AÇIKLIK + \beta_5 ENFLASYON + \beta_6 YSY + \varepsilon_i + u_{it} \quad (42.B)$$

Yukarıda eşitliklerde it alt indisi $i.ci$ ülkenin t yılındaki gözlem değerini temsil etmektedir. β_{0i} notasyonu regresyon modelinde açıkça göz önünde bulundurulmayan ülke spesifik faktörleri temsil etmektedir. ε_i notasyonu zamana karşı değişmeyen stokastik unsur olup regresyon modelinde açıkça göz önünde bulundurulmayan ülke spesifik faktörleri temsil etmektedir. u_{it} notasyonu regresyon modelinin hata terimini temsil etmektedir.

3.2. Tahmin Sonuçları

3.2.1. Hukuk Sisteminin Bütünlüğü için Tahmin Sonuçları

Hausman testi sonuçları hukuk sisteminin bütünlüğü için en uygun modellerin 1.A-5.A ve 1.B-5.B eşitliklerinde yer alan FEM modellerinin olduğunu göstermektedir. Burada sadece 1.A ve 5.A eşitliklerinde ve 1.B ve 5.B eşitliklerinde yer alan en küçük ve en büyük modellere ait tahmin sonuçları raporlanıp yorumlanmaktadır. Geriye kalan 2.A-4.A ve 2.B-4.B eşitliklerinde yer alan FEM modellerine ait sonuçlar EK1’de raporlanmaktadır.

Tablo 3.1. Eşitlik 1.A’daki Tekli Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	4.068007	94.97110	0.0000
HUKUK1	0.083806	3.479867	0.0005
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	161		
Gözlem sayısı	3036		
R-Kare	0.109721		
Düz. R-Kare	0.059848		
F-istatistik	2.200006		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	16.507917		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.1.’de BÜYÜME1 bağımlı değişkeninin kullanıldığı tekli regresyon modeline ait tahmin sonuçları yer almaktadır. HUKUK1 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Hukuk sisteminin bütünlüğünde meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinin %0.083806 artmasına sebebiyet vermektedir. R-kare değerine göre hukuk sisteminin bütünlüğü tek başına ekonomik büyüme gözlem değerlerindeki değişimin %10.97’lik kısmını açıklamakta, F-testi sonuçlarına göre tahmin edilen model istatistiksel

olarak anlamlıdır. Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.2.'de BÜYÜME2 bağımlı değişkeninin kullanıldığı tekli regresyon modeline ait tahmin sonuçları raporlanmıştır. HUKUK1 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Hukuk sisteminin bütünlüğünde meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.083579 artışa yol açmaktadır. R-kare değerine göre hukuk sisteminin bütünlüğü tek başına ekonomik büyüme gözlem değerlerindeki değişimin %11.89'lik kısmını açıklamakta olduğu, F-testi sonuçlarına göre tahmin edilen modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.2. Eşitlik 1.B'deki Tekli Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	4.059588	98.63991	0.0000
HUKUK1	0.083579	3.611974	0.0003
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	161		
Gözlem sayısı	3036		
R-Kare	0.118983		
Düz. R-Kare	0.069629		
F-istatistik	2.410810		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	10.564977		
P-değeri(Hausman Test)	0.0012		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.3'de BÜYÜME1 bağımlı değişkeninin kullanıldığı çoklu regresyon modeline ait tahmin sonuçları raporlanmıştır. HUKUK1 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Hukuk sisteminin bütünlüğünde meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.057959 artışa yol açmaktadır. Yatırım, dışa açıklık ve enflasyon değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olup, beklenen işaretleri almaktadır. Yatırımlarda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.093285 artışa sebebiyet vermektedir. Dışa açıklıkta meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.016464 artışa yol açmaktadır. Enflasyonda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.016765 azalışa sebebiyet vermektedir. Yabancı sermaye yatırımları için istatistiksel olarak

anlamli bir sonuç elde edilememiştir. R-kare değerine göre tahmin edile modeli açıklama gücü %24.01'dir. F-testi sonuçları tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamli olduğuna ve Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.3. Eşitlik 5.A'daki oklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.789535	30.62524	0.0000
HUKUK1	0.057959	3.373558	0.0008
YATIRIM	0.093285	10.72961	0.0000
AÇIKLIK	0.016464	3.429308	0.0006
ENFLASYON	-0.016765	-5.303851	0.0000
YSY	-0.00028	-0.065301	0.9479
Yıl sayısı	19		
lke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2779		
R-Kare	0.240164		
Düz. R-Kare	0.193726		
F-istatistik	5.171738		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	42.654647		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.4.'de BYME2 bağımlı değişkeninin kullanıldığı çoklu regresyon modeline ait tahmin sonuçları verilmektedir. HUKUK1 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Hukuk siteminin bütünlüğünde meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.057504 artışa yol açmaktadır. Yatırım, dışa açıklık ve enflasyon değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamli olup, beklenen işaretleri almaktadır. Yatırımlarda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.084045 artışa yol açmaktadır. Dışa açıklıkta meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.017192 artışa sebebiyet vermektedir. Enflasyonda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.016484 azalışa yol açmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları için istatistiksel olarak anlamli bir sonuç elde edilememiştir. R-kare değerine göre tahmin edile modeli açıklama gücü %24.04'dir. F-testi sonuçları tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamli olduğu ve Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğu sonucuna bizi götürmektedir.

Tablo 3.4. Eşitlik 5.B’deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.802914	30.67614	0.0000
HUKUK1	0.057504	3.340835	0.0008
YATIRIM	0.084045	9.648832	0.0000
AÇIKLIK	0.017192	3.574168	0.0004
ENFLASYON	-0.016484	-5.205413	0.0000
YSY	1.46E-05	0.003406	0.9973
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2779		
R-Kare	0.240414		
Düz. R-Kare	0.193991		
F-istatistik	5.178835		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	27.737572		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

EK1’de yer alan 2.A-4.A ve 2.B-4.B eşitlikleri için elde edilen tahmin sonuçlarına bakıldığında HUKUK1 değişkeninin tüm modeller için istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve pozitif katsayıya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca kontrol değişkenlerinin de tüm modeller için beklenen işaretleri aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

3.2.2. Tarafsız Mahkemeler için Tahmin Sonuçları

Hausman testi sonuçları tarafsız mahkemeler için en uygun modellerin 11.A-15.A ve 11.B-15.B eşitliklerinde yer alan FEM modellerinin olduğunu göstermektedir. Burada sadece 11.A ve 15.A eşitliklerinde ve 11.B ve 15.B eşitliklerinde yer alan en küçük ve en büyük modellere ait tahmin sonuçları raporlanıp yorumlanmaktadır. Geriye kalan 12.A-14.A ve 12.B-14.B eşitliklerinde yer alan FEM modellerine ait sonuçlar EK2’de raporlanmaktadır.

Tablo 3.5.’de BÜYÜME1 bağımlı değişkeninin kullanıldığı tekli regresyon modeline ait tahmin sonuçları yer almaktadır. HUKUK2 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Tarafsız mahkemelerde meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinin %0.090705 artmasına sebebiyet vermektedir. R-kare değerine göre tarafsız mahkemeler tek başına ekonomik büyüme gözlem değerlerindeki değişimin %11.02’lik kısmını açıklamakta, F-testi sonuçlarına göre tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamlıdır. Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.5. Eşitlik 11.A'daki Tekli Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	4.079825	110.4251	0.0000
HUKUK2	0.090705	3.714171	0.0002
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	161		
Gözlem sayısı	3040		
R-Kare	0.110224		
Düz. R-Kare	0.060449		
F-istatistik	2.214431		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	17.966427		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.6.'da BÜYÜME2 bağımlı değişkeninin kullanıldığı tekli regresyon modeline ait tahmin sonuçları raporlanmıştır. HUKUK2 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Tarafsız mahkemelerde meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.088434 artışa yol açmaktadır. R-kare değerine göre tarafsız mahkemeler tek başına ekonomik büyüme gözlem değerlerindeki değişimin %11.94'lük kısmını açıklamakta olduğu, F-testi sonuçlarına göre tahmin edilen modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.6. Eşitlik 11.B'deki Tekli Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	4.074423	114.7694	0.0000
HUKUK2	0.088434	3.768653	0.0002
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	161		
Gözlem sayısı	3040		
R-Kare	0.119464		
Düz. R-Kare	0.070206		
F-istatistik	2.425245		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	14.076411		
P-değeri(Hausman Test)	0.0002		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.7.'de BÜYÜME1 bağımlı değişkeninin kullanıldığı çoklu regresyon modeline ait tahmin sonuçları raporlanmıştır. HUKUK2 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Tarafsız mahkemelerde meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.057025 artışa yol açmaktadır. Yatırım, dışa açıklık ve enflasyon değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olup, beklenen işaretleri almaktadır. Yatırımlarda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.089219 artışa sebebiyet vermektedir. Dışa açıklıkta meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.017462 artışa yol açmaktadır. Enflasyonda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.019002 azalışa sebebiyet vermektedir. Yabancı sermaye yatırımları için istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. R-kare değerine göre tahmin edile modeli açıklama gücü %24.02'dir. F-testi sonuçları tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamlı olduğuna ve Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.7. Eşitlik 15.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.832903	31.71826	0.0000
HUKUK2	0.057025	3.412442	0.0007
YATIRIM	0.089219	10.23045	0.0000
AÇIKLIK	0.017462	3.644447	0.0003
ENFLASYON	-0.019002	-6.05423	0.0000
YSY	-0.000513	-0.11977	0.9047
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2779		
R-Kare	0.24024		
Düz. R-Kare	0.193807		
F-istatistik	5.1739		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	42.244128		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.8.'de BÜYÜME2 bağımlı değişkeninin kullanıldığı çoklu regresyon modeline ait tahmin sonuçları verilmektedir. HUKUK2 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Tarafsız mahkemelerde meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.057826 artışa yol açmaktadır. Yatırım, dışa açıklık ve enflasyon değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olup, beklenen işaretleri almaktadır.

Yatırımlarda meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.079951 artışa yol açmaktadır. Dışa açıklıkta meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.018181 artışa sebebiyet vermektedir. Enflasyonda meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.018721 azalışa yol açmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları için istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. R-kare değerine göre tahmin edile modeli açıklama gücü %24.06’dır. F-testi sonuçları tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğu sonucuna bizi götürmektedir.

Tablo 3.8. Eşitlik 15.B’deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.844411	31.75733	0.0000
HUKUK2	0.057826	3.454285	0.0006
YATIRIM	0.079951	9.151582	0.0000
AÇIKLIK	0.018181	3.787866	0.0002
ENFLASYON	-0.018721	-5.95411	0.0000
YSY	-0.00022	-0.05124	0.9591
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2779		
R-Kare	0.240637		
Düz. R-Kare	0.194228		
F-istatistik	5.185152		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	32.298978		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

EK2’de yer alan 12.A-14.A ve 12.B-14.B eşitlikleri için elde edilen tahmin sonuçlarına bakıldığında HUKUK2 değişkeninin tüm modeller için istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve pozitif katsayıya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca kontrol değişkenlerinin de tüm modeller için beklenen işaretleri aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

3.2.3. Yargı Bağımsızlığı için Tahmin Sonuçları

Hausman testi sonuçları yargının bağımsızlığı için en uygun modellerin 21.A-25.A ve 21.B-25.B eşitliklerinde yer alan FEM modellerinin olduğunu göstermektedir. Burada sadece 21.A ve 25.A eşitliklerinde ve 21.B ve 25.B eşitliklerinde yer alan en küçük ve en büyük

modellere ait tahmin sonuçları raporlanıp yorumlanmaktadır. Geriye kalan 22.A-24.A ve 22.B-24.B eşitliklerinde yer alan FEM modellerine ait sonuçlar EK3’de raporlanmaktadır.

Tablo 3.9.’da BÜYÜME1 bağımlı değişkeninin kullanıldığı tekli regresyon modeline ait tahmin sonuçları yer almaktadır. HUKUK3 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yargı bağımsızlığında meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinin %0.051605 artmasına sebebiyet vermektedir. R-kare değerine göre yargı bağımsızlığı tek başına ekonomik büyüme gözlem değerlerindeki değişimin %10.82’lik kısmını açıklamakta, F-testi sonuçlarına göre tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamlıdır. Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.9. Eşitlik 21.A’daki Tekli Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	4.139327	145.9078	0.0000
HUKUK3	0.051605	2.739526	0.0062
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	161		
Gözlem sayısı	3040		
R-Kare	0.108285		
Düz. R-Kare	0.058401		
F-istatistik	2.170732		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	14.645936		
P-değeri(Hausman Test)	0.0001		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.10.’da BÜYÜME2 bağımlı değişkeninin kullanıldığı tekli regresyon modeline ait tahmin sonuçları raporlanmıştır. HUKUK3 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yargı bağımsızlığında meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.049676 artışa yol açmaktadır. R-kare değerine göre yargı bağımsızlığı tek başına ekonomik büyüme gözlem değerlerindeki değişimin %11.74’lük kısmını açıklamakta olduğu, F-testi sonuçlarına göre tahmin edilen modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.10. Eşitlik 21.B’deki Tekli Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	4.133392	151.6214	0.0000
HUKUK3	0.049676	2.744352	0.0061
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	161		
Gözlem sayısı	3040		
R-Kare	0.117428		
Düz. R-Kare	0.068056		
F-istatistik	2.378418		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	8.793862		
P-değeri(Hausman Test)	0.0030		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.11.’de BÜYÜME1 bağımlı değişkeninin kullanıldığı çoklu regresyon modeline ait tahmin sonuçları raporlanmıştır. HUKUK3 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yargının bağımsızlığında meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.033260 artışa yol açmaktadır. Yatırım, dışa açıklık ve enflasyon değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olup, beklenen işaretleri almaktadır. Yatırımlarda meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.090888 artışa sebebiyet vermektedir. Dışa açıklıkta meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.016918 artışa yol açmaktadır. Enflasyonda meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.019278 azalışa sebebiyet vermektedir. Yabancı sermaye yatırımları için istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. R-kare değerine göre tahmin edile model açıklama gücü %23.86’dır. F-testi sonuçları tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamlı olduğuna ve Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.11. Eşitlik 25.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.865278	32.160690	0.0000
HUKUK3	0.033260	2.466263	0.0137
YATIRIM	0.090888	10.442000	0.0000
AÇIKLIK	0.016918	3.523323	0.0004
ENFLASYON	-0.019278	-6.096012	0.0000
YSY	-0.000448	-0.104522	0.9168
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2779		
R-Kare	0.238629		
Düz. R-Kare	0.192098		
F-istatistik	5.128345		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	40.431931		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.12.'de BÜYÜME2 bağımlı değişkeninin kullanıldığı çoklu regresyon modeline ait tahmin sonuçları verilmektedir. HUKUK3 değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Yargının bağımsızlığında meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.03188 artışa yol açmaktadır. Yatırım, dışa açıklık ve enflasyon değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olup, beklenen işaretleri almaktadır. Yatırımlarda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.081702 artışa yol açmaktadır. Dışa açıklıkta meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.017661 artışa sebebiyet vermektedir. Enflasyonda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.018943 azalışa yol açmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları için istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. R-kare değerine göre tahmin edile modeli açıklama gücü %23.87'dir. F-testi sonuçları tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğu sonucuna bizi götürmektedir.

Tablo 3.12. Eşitlik 25.B’deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.879321	32.21562	0.0000
HUKUK3	0.03188	2.359399	0.0184
YATIRIM	0.081702	9.368626	0.0000
AÇIKLIK	0.017661	3.670956	0.0002
ENFLASYON	-0.018943	-5.978482	0.0000
YSY	-0.00015	-0.034928	0.9721
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2779		
R-Kare	0.238794		
Düz. R-Kare	0.192273		
F-istatistik	5.132999		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	25.523406		
P-değeri(Hausman Test)	0.0001		
Seçilen Model	FEM		

EK3’de yer alan 22.A-24.A ve 22.B-24.B eşitlikleri için elde edilen tahmin sonuçlarına bakıldığında HUKUK3 değişkeninin tüm modeller için istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve pozitif katsayıya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca kontrol değişkenlerinin de tüm modeller için beklenen işaretleri aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

3.2.4. İnsan Hakları için Tahmin Sonuçları

Hausman testi sonuçları insan hakları için en uygun modellerin 31.A-36.A ve 31.B-36.B eşitliklerinde yer alan FEM modellerinin olduğunu göstermektedir. Burada sadece 31.A ve 36.A eşitliklerinde ve 31.B ve 36.B eşitliklerinde yer alan en küçük ve en büyük modellere ait tahmin sonuçları raporlanıp yorumlanmaktadır. Geriye kalan 32.A-35.A ve 32.B-36.B eşitliklerinde yer alan FEM modellerine ait sonuçlar EK4’de raporlanmaktadır.

Tablo 3.13.’de BÜYÜME1 bağımlı değişkeninin kullanıldığı tekli regresyon modeline ait tahmin sonuçları yer almaktadır. İNSANHAK değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. İnsan haklarında meydana gelecek olan %1’lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinin %0.044790 artmasına sebebiyet vermektedir. R-kare değerine göre insan hakları tek başına ekonomik büyüme gözlem değerlerindeki değişimin %05.20’lik kısmını açıklamakta, F-testi sonuçlarına göre tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamlıdır. Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.13. Eşitlik 31.A'daki Tekli Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	4.156037	508.7939	0.0000
İNSANHAK	0.044790	7.126293	0.0000
Yıl sayısı	57		
Ülke sayısı	184		
Gözlem sayısı	7939		
R-Kare	0.052045		
Düz. R-Kare	0.029551		
F-istatistik	2.313668		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	36.147454		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.14.'de BÜYÜME2 bağımlı değişkeninin kullanıldığı tekli regresyon modeline ait tahmin sonuçları raporlanmıştır. İNSANHAK değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. İnsan haklarında meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.048238 artışa yol açmaktadır. R-kare değerine göre insan hakları tek başına ekonomik büyüme gözlem değerlerindeki değişimin %04.49'luk kısmını açıklamakta olduğu, F-testi sonuçlarına göre tahmin edilen modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.14. Eşitlik 31.B'deki Tekli Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	4.137868	458.5020	0.0000
İNSANHAK	0.048238	6.946721	0.0000
Yıl sayısı	57		
Ülke sayısı	184		
Gözlem sayısı	7936		
R-Kare	0.044982		
Düz. R-Kare	0.022311		
F-istatistik	1.984124		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	16.045537		
P-değeri(Hausman Test)	0.0001		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.15.'de BÜYÜME1 bağımlı değişkeninin kullanıldığı çoklu regresyon modeline ait tahmin sonuçları raporlanmıştır. İNSANHAK değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. İnsan haklarında meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.067497 artışa yol açmaktadır. Yatırım, eğitim, dışa açıklık, enflasyon ve yabancı sermaye yatırımları değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olup, beklenen işaretleri almaktadır. Yatırımlarda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.14672 artışa sebebiyet vermektedir. Eğitimde meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.079517 artışa yol açmaktadır. Dışa açıklıkta meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.022034 artışa yol açmaktadır. Enflasyonda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.02942 azalışa sebebiyet vermektedir. Yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.042708 artışa sebebiyet vermektedir. R-kare değerine göre tahmin edile modeli açıklama gücü %35.87'dir. F-testi sonuçları tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamlı olduğuna ve Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.15. Eşitlik 36.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	2.130098	3.060771	0.0023
İNSANHAK	0.067497	3.980538	0.0001
YATIRIM	0.14672	10.6644	0.0000
EĞİTİM	0.079517	2.964582	0.0031
AÇIKLIK	0.022034	2.714223	0.0068
ENFLASYON	-0.02942	-4.976734	0.0000
YSY	0.042708	1.651439	0.0989
Yıl sayısı	21		
Ülke sayısı	130		
Gözlem sayısı	1188		
R-Kare	0.358778		
Düz. R-Kare	0.276492		
F-istatistik	4.360125		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	70.262704		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo 3.16.'da BÜYÜME2 bağımlı değişkeninin kullanıldığı çoklu regresyon modeline ait tahmin sonuçları verilmektedir. İNSANHAK değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. İnsan haklarında meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.074628 artışa yol açmaktadır. Yatırım, eğitim, dışa açıklık, enflasyon ve yabancı sermaye yatırımları değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olup, beklenen işaretleri almaktadır. Yatırımlarda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.13236 artışa yol açmaktadır. Eğitimde meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.09281 artışa yol açmaktadır. Dışa açıklıkta meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.024264 artışa sebebiyet vermektedir. Enflasyonda meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.030761 azalışa yol açmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları meydana gelecek olan %1'lik bir artış ilgili ülkenin ekonomik büyümesinde %0.047949 artışa yol açmaktadır. R-kare değerine göre tahmin edile modeli açıklama gücü %32.31'dir. F-testi sonuçları tahmin edilen model istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve Hausman test sonuçları FEM modelinin en uygun model olduğu sonucuna bizi götürmektedir.

Tablo 3.16. Eşitlik 36.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	1.965907	2.818031	0.0049
İNSANHAK	0.074628	4.390499	0.0000
YATIRIM	0.13236	9.597499	0.0000
EĞİTİM	0.09281	3.451823	0.0006
AÇIKLIK	0.024264	2.981615	0.0029
ENFLASYON	-0.030761	-5.191085	0.0000
YSY	0.047949	1.84961	0.0647
Yıl sayısı	21		
Ülke sayısı	130		
Gözlem sayısı	1188		
R-Kare	0.323166		
Düz. R-Kare	0.23631		
F-istatistik	3.720704		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	51.32517		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

EK4’de yer alan 32.A-35.A ve 32.B-35.B eşitlikleri için elde edilen tahmin sonuçlarına bakıldığında İNSANHAK değişkeninin tüm modeller için istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve pozitif katsayıya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca kontrol değişkenlerinin de tüm modeller için beklenen işaretleri aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.



SONUÇ

Her insanın doğuştan sahip olduğu hakları vardır. İnsanlar çoğunlukla toplum halinde yaşadıkları için her bir bireyin haklarını korumak ve toplumsal düzeni sağlamak için birçok kurallar geliştirilmiştir. Tarihsel geçmişe bakıldığında insan hakları ile ilgili birçok kararlar alınmış, sözleşmeler imzalanmıştır. İnsan haklarına yönelik kararlar alınmasının yanı sıra korunması da önemlidir. Yargı insan haklarının korunmasında en etkili bir mercidir. Yargı sisteminin sağlıklı işlemesi görevlerinin yerine getirilmesinde aksaklıklar meydana getirir. Bu yüzden yargı bağımsız ve tarafsız olmak zorundadır. Yargının etkin işleyişini sağlamak insan haklarındaki sorunların çözülmesinde yardımcı olur. Çünkü yargı hukuk sisteminin bir alt organıdır, hukuk sistemini oluşturanlar ise insanlardır.

Bütün ülkelerin hedeflerinde hızlı ekonomik büyüme vardır. Bu sebeple ülkelerin ekonomik politikalarının içerisinde her zaman yer alır. Geçmişten günümüze kadar ekonomik büyümeyi amaçlayan birçok teori ortaya çıkmıştır. Ekonomik büyüme, belli bir zaman diliminde toplam gelirin yani fiziksel üretim miktarının artması olarak tanımlanır. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi kişi başına düşen geliri artırdığı için bireyler ihtiyaçlarını daha rahat şekilde karşılar, üretilen ürünlerin miktarı arttığı için dış ticaret artar. Dış ticaretin artması ile ülkelerin parası değer kazandığı gibi uluslararası ilişkilerini de iyileştirir. Büyümenin olması ülkenin bütçesini de artırdığı için devletin hizmet seviyesini artırması gibi büyümenin pek çok etkilediği faktör vardır. Ekonomik büyümeye ise emek, sermaye, teknoloji, yatırım gibi birçok unsur etki eder. Yani, ekonomik büyüme pek çok faktörü etkilediği gibi birçok unsurdan da etkilenmektedir. Ama ekonomik büyümeden en çok etkilenen ve etkileyen ülkenin vatandaşlarıdır. Yani insanlardır. Bu nedenle insan hakları önemlidir ve ülkelerin hedeflerinin sıralamasında ekonomik büyümeden daha önce gelmelidir. Çünkü ekonomi, bireylerin ihtiyaçlarının bir sınırı olmadığı için ama dünyadaki kaynaklar sınırlı olduğundan dolayı toplumsal düzenin bozulmadan bireylerinin ihtiyacını karşılaması adına ortaya çıkmış bir bilim dalıdır. Bu yüzden ekonomik büyüme insan haklarından daha önce gelemez. Ekonomik büyümenin bireylere ve topluma faydası olsa da sadece büyümeyi gerçekleştirmek için alınan bazı kararlar ve uygulamalar insan haklarına zarar vermektedir.

Bu tez/çalışma insan hakları ve yargının büyüme üzerindeki etkisini ampirik olarak ele alıp irdelemektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada insan hakları modeli için en geniş haliyle 184 ülkeye ait 1961-2017 yıllarını kapsayan ve yargı modeli için 161 ülkeye ait 2000-2018 yıllarını kapsayan dengesiz panel veri setinden faydalanılmıştır. Ayrıca çalışmada bağımlı değişken olarak iki farklı büyüme göstergeleri (GSYİH büyüme oranı ve kişi başı milli gelir

büyüme hızı) kullanılmıştır. İnsan hakları modelinde beş farklı kontrol değişkeni (yatırım, açıklık, enflasyon, yabancı sermaye yatırımı ve eğitim) kullanılmıştır. Diğer taraftan yargı modellerinde dört farklı kontrol değişkeninden (yatırım, açıklık, enflasyon, yabancı sermaye yatırımı) yararlanılmıştır.

Hukuk sisteminin bütünlüğünün her iki ekonomik büyüme indikatörünü istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir. Kontrol değişkenlerinden yatırım ve dışa açıklık değişkenlerinin her iki büyüme indikatörünü de pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde etkilediği, enflasyon kontrol değişkeninin ise her iki büyüme göstergesini istatistiksel olarak anlamlı negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme üzerinde herhangi bir istatistiksel anlamlı etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Mahkemelerin tarafsızlığının her iki ekonomik büyüme indikatörünü istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir. Kontrol değişkenlerinden yatırım ve dışa açıklık değişkenlerinin her iki büyüme indikatörünü de pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde etkilediği, enflasyon kontrol değişkeninin ise her iki büyüme göstergesini istatistiksel olarak anlamlı negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarının ise büyüme üzerinde herhangi bir istatistiksel anlamlı etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Yargının bağımsızlığının her iki ekonomik büyüme indikatörünü istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir. Kontrol değişkenlerinden yatırım ve dışa açıklık değişkenlerinin her iki büyüme indikatörünü de pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde etkilediği, enflasyon kontrol değişkeninin ise her iki büyüme göstergesini istatistiksel olarak anlamlı negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Yabancı sermaye yatırımları açısından ise herhangi bir istatistiksel anlamlı sonuç elde edilememiştir.

İnsan haklarındaki olumlu gelişmenin her iki ekonomik büyüme indikatörünü istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir. Kontrol değişkenlerinden yatırım, eğitim, dışa açıklık ve yabancı sermaye yatırımları değişkenlerinin her iki büyüme indikatörünü de pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde etkilediği, enflasyon kontrol değişkeninin ise her iki büyüme göstergesini istatistiksel olarak anlamlı negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Tezde elde edilen yargının bağımsızlığının ekonomik büyüme üzerindeki pozitif anlamlı etkisi literatürdeki çalışmalarla da paralellik arz etmektedir. Yargının bağımsızlığının

ekonomik büyümeyi etkilediğini savunan başka çalışmalar da vardır. Bu çalışmalardan biri Pişkin'in çalışmasıdır. Pişkin yaptığı araştırmada, yargının bağımsızlık seviyesi ile ekonomik büyümenin birbiri ile yakından ilişki içerisinde olduğunu ve bağımsızlıktaki gelişmelerin ekonomik büyümeyi de olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir (Pişkin,2019: 71-72).

Yapılan çalışmalardan bir diğeri ise Feld ve Voigt'in yaptığı çalışmadır. 71 farklı ülkenin dahil olduğu bir anket çalışması yaparak yargının bağımsızlığını yasal ve fiili parametrelerle ölçmüşlerdir. Yaptıkları çalışmanın bulguları; yasal parametrelere göre yargı bağımsızlığının ekonomik büyümeyi etkilemediğine işaret ediyor iken fiili parametrelere göre yargı bağımsızlığının ekonomik büyümeyi olumlu şekilde etkilediğine işaret etmektedir. (Feld ve Voigt,2003: 16-17).

Diğer taraftan tezde elde edilen insan haklarının ekonomik büyüme üzerindeki pozitif anlamlı etkisini destekleyen literatürde çalışmalar bulunmaktadır. İnsan haklarındaki gelişmelerin ekonomik büyümeyi etkilediğini savunan çalışmalardan biri de Brown'un çalışmasıdır. Brown yaptığı araştırmada, insan haklarının korunmasının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu dile getirmiştir (Brown,2008: 2,6).

Tezde elde edilen bulgular daha yüksek ekonomik büyümeyi hedefleyen politika yapıcılar açısından önermeler içermektedir. Elde edilen bulgular ülkelerin daha yüksek büyüme hedeflerini gerçekleştirebilmek için ekonomik büyümeyi etkileyen diğer unsurların yanında hukuk sisteminin bütünlüğünü, yargı bağımsızlığını, tarafsız mahkemeleri, insan haklarını öncelikleyen politikaların hayata geçirilmesi gerektiğini ima etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Y.** (2008). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Teorileri*. Dora Yayıncılık.
- Açık, C.** (2011). *Ulusal İnsan Hakları Kurumları ve Türkiye Örneğine Eleştirel Yaklaşım*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akçay, S.** (2000). Yolsuzluk, Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 1-15.
- Aksu, L.** (2014). İktisat Ekollerinin İktisadi Büyüme Konusundaki Düşünceleri ve Modellerinin Analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 106(208), 351 - 392.
- Akyıldız, F.** (2011). Binyıl Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları ve Demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 39-60.
- Akyüz, S.** (2020). Mezopotamya’da Hukuk. *Mozaik Kültür Dergisi*, (3), 1-18.
- Algan, B.** (2006). *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alibaba, A.** (2000). Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49(1).
- Altınar, B.** (2014). Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği. *Uluslararası Güvenliğe Katkısı ve Geleceği. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 1-9.
- Altıntaş, Ş.** (2019). *Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişimi ve Kurumsal Yapılanması: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Arslan, E. G.** (2013). Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 45-52.
- Arslan, Y.** (2021). Mezopotamya’da Nehir Yargılamasının Uygulanmasına İlişkin Bazı Değerlendirmeler. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 1-8.
- Asrak Hasdemir, T.** İnsan Hakları.
- Atagün, F. Ö.** (2020). *Temel Bir İnsan Hakkı Olan Adil Yargılanmanın Unsuru Olarak Gerekeçeli Karar Hakkı*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atak, S.** (2006). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16), 86-99.
- Atalı, M., Ermenek, İ., & Ünal Kaya, H.** (2020). *Yargı Örgütü*. Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, Ankara.

Baba, A. (2021). *Dünden Bugüne İnsan Hakları*. Cinius Yayınları.

Bal, O. (2017). Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme Kavramına Teorik Bakış. *Uluslararası Avrasya Ekonomileri*, İstanbul.

Ball, G. G., & Kesan, J. P. (2010). Judges, Courts And Economic Development: The Impact Of Judicial Human Capital On The Efficiency And Accuracy Of The Court System. *Champaign: University Of Illinois*, 1-36.

Berber, M. (2019). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Ekin Yayınevi.

Bohoslavsky, J. P. (2020). Guiding Principles On Human Rights Impacts Assessments Of Economic Policy Reforms. *The International Journal Of Human Rights*, 24(9), 1400-1428.

Brown, P. (2008). *The effect of Human Rights on Economic Growth* (Master's thesis).

Buscaglia, E. (1999). Judicial Corruption İn Developing Countries: Its Causes And Economic Consequences.

Büyük, C. (2010). Yasama Yürütme Yargı: Platon'dan Montesquieu'ya Devletin Fonksiyonlarına Genel Bir Bakış. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3), 159-170.

Ceylan, N. A. (2017). Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Hakların Bütünlüğü İlkesi. *Anasay*, (2), 217-226.

Ceylan, R. (2010). Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar. *Sosyoekonomi*, 11 (11).

Choudhry, S. (2013). International Standards for the Independence of the Judiciary.

Çalık, T. (2016). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(1), 69-120.

Çetin, M. (2010). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye'nin Durumu. *Ankara Barosu Dergisi*, 68(3), 335-360.

Çoban, R. A. (2021). Türkiye'de Yapısal Reformlar Projesi: Hukukun Üstünlüğünü Sağlamak İçin Yargı Reformu Önerisi, *Özgürlük Araştırmaları Derneği*, S:19.

Daban, C. (2019). Küresel İlişkiler Çağında İnsan Haklarının Önemi ve Tarihsel Gelişimi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 164-186.

Deliktaş, E. (2001), "Malthusgil Yaklaşımdan Modern Ekonomik Büyümeye", *Ege Akademik Bakış*, 1(1):92-114.

Demirkent, D. (2017). Adaleti Sağlamak Değil, Hakikati İnşa Etmek: Engizisyon Yargılama Usulü. *Ankara Barosu Dergisi*, 75(2), 203-217.

Doğanay, M. A., & Değer, M. K. (2020). Kurumlar ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi (2002-2018). *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 75-99.

Donnelly, J. (2007). The relative universality of human rights. *Hum. Rts. Q.*, 29, 281.

Duman, E. (2018). Teknolojik -Ekonomik Büyüme Modelleri ve Türkiye, İksad Yayınları. [Erişim Tarihi: 05.08.2021 [TEKNOLOJİK-EKONOMİK-BUYUME-MODELLERİ-VE-TURKIYE.pdf](#)]

Duran, H. (2001). *Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Efe, A. (2021) Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Yolsuzlukla Mücadele. *Journal of Politics Economy and Management*, 4(2), 59-86.

Eğilmez, M. (2018). *Makro Ekonomi*, Türkiye'den Örneklerle, Remzi Kitap Evi, 12. Baskı, İstanbul.

Emin Benli, H. (2015). *Yargı Sisteminin Etkin İşleyişi ve Ekonomik Büyüme: Türkiye örneği, 1980-2010*. (Doktora Tezi). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erdoğan, M. (2006). *İnsan Hakları: Temel Bilgiler, Koruma Mekanizmaları, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları*. Matus Basımevi.

Erdoğan, M. (2019). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, Ankara, Hukuk Yayınları.

Erez, E. (2017). *Feodal Sistemin Sosyal Hayat Üzerine Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Eroğlu, İ. (2005). *Devletin İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erşen, S. (2007). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Eser, B. (2012). *Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Esgin, M. (2012). Engizisyonun Günümüze Hatırlattıkları. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 91-99.

Feld, L. P., & Voigt, S. (2003). Economic growth and judicial independence: cross-country evidence using a new set of indicators. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 497-527.

Figankaplan, T. (2017). Ekonomik büyüme ve kurumsal kalite ilişkisi: Bir panel veri analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 11(1), 65-91.

Gökçe, A. F., & Dölek, E. (2018) Anayasa Yargısı ve Demokrasi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 118-143.

Gökpınar, M. (2015). Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 120, 11-72.

Gönenç, L. (2011). Yargının bağımsızlığı ve Tarafsızlığı. *TEPAV Anayasal Çalışma Metinleri*.

Gözlügöl, S. V. (2014). *Avrupa İnsan Hakları Hukuku*. Turhan Kitabevi.

Gümüş, A. T. (2004) Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Korunması. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(3-4), 161-181.

Güveyi, N. (2017). Angola-Sakson Hukuk Sistemi ve Kara Avrupası Hukuk Sistemi Boyutuyla Ekonomik İdare Hukuku Üzerine Bazı Düşünceler. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), 83-122.

Haktankaçmaz, M. İ. (2010). İnsan Haklarının Korunması Avrupa Birliği İçin Gerçekten Önemli mi?. *İnsan Hakları Yıllığı*, 28, 1-22.

Hekimoğlu, M. M. (2013). İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Tarihsel Gelişimi. *Demokrasi Platformu*, 9(33).

Jotov, J. (2002). European Consortium For Political Research.

Kalabalık, H. (2019). *İnsan Hakları Hukukuna Giriş*. Seçkin Yayıncılık.

Kara, F. (2021). *Hukukun Üstünlüğünün Kalkınma Göstergelerine Etkisi: Panel Veri Analizi* (Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Karabıyık, Ü. M. (2017). Dünya Mahkemesi Olarak Uluslararası Adalet Divanı.

Karşlı, Ü. (2021). *İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye'de Kurumsal Yapılanması*. (Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü, Karabük.

Kıran, Abdullah. (2008). Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş. *GAU Journal of Social & Applied Science*. 3. 19-36.

Koç, Y. (2020). İnşacılık ve İngiliz Okulu Perspektifiyle Uluslararası Toplum Tartışması: Birleşmiş Milletler-Milletler Cemiyeti Örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (45), 143-159.

Komiserliği, B. M. İ. H. Y. (2012). İnsan Hakları Göstergeleri Ölçme ve Uygulama Kılavuzu.

Kuyaksil, A. (2012). *İnsan Hakları*. Ada Kitapevi, Gaziantep.

Malthus, T. (1978), Principles of Political Economy, 2nd Edition, Electronic Scholarly Publishing: London

Marks, P. S. (2022). Poverty and International Human Rights.

Messick, R. E. (1999). Judicial Reform And Economic Development: A Survey Of The Issues. *The World Bank Research Observer*, 14(1), 117-136.

Muratoğlu, T. (2016). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kuruluşu, Görevleri ve Yargılama Usulü. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (27), 307-364.

Niray, N. (2005). Yoksulluk ve Şiddet Geriliminde İnsan Hakları. *Öneri Dergisi*, 6(23), 283-293.

Nolan, A., & Bohoslavsky, J. P. (2020). Human Rights And Economic Policy Reforms. *The International Journal of Human Rights*, 24(9), 1247-1267.

Oruç, S. (2018). *1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yatırım-Tasarruf-Büyüme ve Dış Borç İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Osmani, S. R. (2013). The human rights-based approach to development in the era of globalization. *United Nations, Realising the Right to Development: Essays in Commemoration of 25 Years of the United Nations Declaration on the Right to Development*.

Öcal, B. (2011). Roma Medeni Usul Hukukunda Yargıcın Delilleri Takdiri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(3), 523-570.

Özgüven, A. (1991), *İktisadi Bilime Giriş*, 6. Baskı, Filiz Kitapevi: İstanbul.

Özkan, S. (2015). İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Kuşak Sınıflandırması. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 111-126.

Özsarioğlu, F. (2011). *Türkiye’de Yargı Bağımsızlığı ve Hakimlik Teminatı*. (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Parasız, İ. (2008). *Büyüme Teorileri*. Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Pişkin, A. (2019). Hukuk ve İktisat Perspektifinden Anayasa Mahkemelerinin İktisadi Analizi. *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), 61-93.

Polat, D. Ş. (2020). Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 1950-1967.

Ricardo, D. (2018), *Ekonomi Politikin ve Vergilendirmenin İlkeleri* (Çev. Barış Zeren), 9. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.

Sanioğlu, H. (2008). Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (74), 77-111.

Sarıbaş, H. (2016). Ana Akım Büyüme Modeli ve Yakınsama Hipotezlerinin Analizi: Panel Veri Yaklaşımı. *Sosyoekonomi*, 24 (30), 169-186.

Savaş, A. (2011). Hitit, Roma, İslam ve Yahudi Hukukları Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma. *Journal of Islamic Law Studies*, (18).

Schumpeter, J. A. (1970), *Capitalism, Socialism and Democracy*, Unwin University Books, London, UK.

Selçuk, S. (2015). Eski Çağlarda Suç Hukuku. *Ankara Üniversitesi Yayınları: Prof. Dr. Nevzat Toroslu'ya Armağan*, 459(2), 1013-1059.

Shiferaw, D., & Tesfa, Y. (2009). *Human Rights Law*.

Smith, A. (2016), *Milletlerin Zenginliği* (Çev. Haldun Derin), 9. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul (1776).

Solow, R. M. (1956), “A Contribution To The Theory Of Economic Growth”, *The Quarterly Journal Of Economics*, 70(1):65-94.

Sur, M. (2012). Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği The Development and The Future of the United Nations. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 8 (Özel), 2535-2550.

Sutto, M. (2019). *Human Rights Evolution a Brief History*.

Şaşmaz, M. Ü. & Yayla, Y. E. (2018). Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler. *International Journal of Public Finance*, 3 (2), 249-268.

Şimşek, M. (2012). *1982 Anayasası'nda Yargı Bağımsızlığı ve Yargı Tarafsızlığı*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Taban, S. (2004). *İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller*. Nobel Yayınları, Ankara.

Tanrıverdi, M. (2021). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Özgürlük ve Güvenlik Hakkı*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Toheidi, A. & Raşidi, M. (2016). Uluslararası Ceza Sisteminde Adli İşlemlerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı. *Hukuk Adaleti*, 95(80), 11-32.

Turhan, A. (2013). İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 357-378.

Turner, R. (2014). Magna Carta in the United States. *Insights on L. & Soc'y*, 15, 6.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Türkler, T. B. Y., & Başkanlığı. İnsan Hakları İhlalleriyle Ulusal ve Uluslararası Mücadele Mekanizmaları. *TC Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı: Ankara*.

Uyuşturucu, B. M., & Ofisi, S. (2020). Bangalor Yargı Etiği İlkelerinin Yorumu. *Ankara: Kuban Matbaacılık Yayıncılık*, 39, 5-155.

Ünsal, M. E. (2016). *İktisadi Büyüme*. BB101 Yayınları, Ankara.

Ünsal, M. E. (2017). *Makro İktisat*, 11. Baskı, Murat Yayınları, Ankara.

Vural, M. Yasama Kavramı ve Yetkisi Açısından Pozitif Hukuk ile İslâm Hukuku Arasında Bir Mukayese. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (36), 177-200.

Yağcı, S. (2016). *İktisadi Büyüme Teorileri: 1980 Sonrası Türkiye’de Makroekonomik Değişkenlerin İktisadi Büyümeye Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yamak, T. (2022). Ülkelerin Zenginliğinin veya Yoksulluğunun Kurumsal Analizi. *İzmir İktisat Dergisi*.

Yazar, M. (2020). *Eğitimle Düzeltilebilir İnsan Doğası ve İnsan Hakları*. (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, K., Karaman, D., & Taşdemir, M. (2016). *Makroekonomi*, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yılmaz, E. (2020). Yargı Etiği. *Public and Private International Law Bulletin*, 40(2), 1293-1311.

Zorlu, S. E. (2016). Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve BM Güvenlik Konseyi’nin Uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(2), 111-150.

www.hukukbook.com

www.wikipedia.com

www.un.org

www.yargitay.gov.tr



EKLER

EK1:**Tablo E1.1.** Eşitlik 2.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.736451	90.38638	0.0000
HUKUK1	0.095365	5.908356	0.0000
YATIRIM	0.086445	10.94887	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2900		
R-Kare	0.221188		
Düz. R-Kare	0.175994		
F-istatistik	4.894202		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	53.192904		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E1.2. Eşitlik 2.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.754129	90.97989	0.0000
HUKUK1	0.093417	5.798225	0.0000
YATIRIM	0.080012	10.15255	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2900		
R-Kare	0.224383		
Düz. R-Kare	0.179374		
F-istatistik	4.985342		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	32.563979		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E1.3. Eşitlik 3.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.658275	81.73584	0.0000
HUKUK1	0.092599	5.749560	0.0000
YATIRIM	0.093950	10.85246	0.0000
AÇIKLIK	0.012775	2.646523	0.0082
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2889		
R-Kare	0.224955		
Düz. R-Kare	0.179498		
F-istatistik	4.948721		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	62.666514		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E1.4. Eşitlik 3.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.675796	82.27172	0.0000
HUKUK1	0.090489	5.628445	0.0000
YATIRIM	0.085795	9.927827	0.0000
AÇIKLIK	0.014332	2.974174	0.0030
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2889		
R-Kare	0.229586		
Düz. R-Kare	0.184400		
F-istatistik	5.080949		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	42.093852		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E1.5. Eşitlik 4.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.788952	78.50003	0.0000
HUKUK1	0.058509	3.408167	0.0007
YATIRIM	0.094231	10.88776	0.0000
AÇIKLIK	0.014601	3.066010	0.0022
ENFLASYON	-0.017452	-5.563972	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2794		
R-Kare	0.239044		
Düz. R-Kare	0.193110		
F-istatistik	5.204008		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	41.133837		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E1.6. Eşitlik 4.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.808568	78.75503	0.0000
HUKUK1	0.058287	3.388764	0.0007
YATIRIM	0.085188	9.823914	0.0000
AÇIKLIK	0.015348	3.216552	0.0013
ENFLASYON	-0.017076	-5.433623	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2794		
R-Kare	0.240898		
Düz. R-Kare	0.195075		
F-istatistik	5.257155		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	25.577443		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

EK2:**Tablo E2.1.** Eşitlik 12.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.838783	106.9685	0.0000
HUKUK2	0.056969	3.442967	0.0006
YATIRIM	0.081257	10.19442	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2904		
R-Kare	0.214612		
Düz. R-Kare	0.169103		
F-istatistik	4.715811		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	27.385720		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E2.2. Eşitlik 12.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.852403	107.5818	0.0000
HUKUK2	0.057314	3.471355	0.0005
YATIRIM	0.074838	9.409474	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2904		
R-Kare	0.218535		
Düz. R-Kare	0.173254		
F-istatistik	4.826134		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	18.145373		
P-değeri(Hausman Test)	0.0001		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E2.3. Eşitlik 13.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.747597	91.82354	0.0000
HUKUK2	0.057194	3.462981	0.0005
YATIRIM	0.088907	10.19725	0.0000
AÇIKLIK	0.014424	2.982870	0.0029
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2893		
R-Kare	0.218953		
Düz. R-Kare	0.173211		
F-istatistik	4.786674		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	35.879478		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E2.4. Eşitlik 13.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.761170	92.35072	0.0000
HUKUK2	0.057353	3.479962	0.0005
YATIRIM	0.080785	9.285290	0.0000
AÇIKLIK	0.015937	3.302703	0.0010
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2893		
R-Kare	0.224321		
Düz. R-Kare	0.178893		
F-istatistik	4.937969		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	27.010742		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E2.5. Eşitlik 14.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.831547	92.54813	0.0000
HUKUK2	0.053859	3.233743	0.0012
YATIRIM	0.090329	10.40363	0.0000
AÇIKLIK	0.015546	3.270525	0.0011
ENFLASYON	-0.019682	-6.313027	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2794		
R-Kare	0.238711		
Düz. R-Kare	0.192756		
F-istatistik	5.194475		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	39.068274		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E2.6. Eşitlik 14.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.849216	92.80633	0.0000
HUKUK2	0.055052	3.299367	0.0010
YATIRIM	0.081235	9.339198	0.0000
AÇIKLIK	0.016286	3.419993	0.0006
ENFLASYON	-0.019317	-6.184927	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2794		
R-Kare	0.240726		
Düz. R-Kare	0.194893		
F-istatistik	5.252223		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	27.761226		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

EK3:**Tablo E3.1.** Eşitlik 22.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.869237	116.4336	0.0000
HUKUK3	0.034164	2.618021	0.0089
YATIRIM	0.082493	10.36471	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2904		
R-Kare	0.213184		
Düz. R-Kare	0.167593		
F-istatistik	4.675944		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	26.540409		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E3.2. Eşitlik 22.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.885103	117.1504	0.0000
HUKUK3	0.032784	2.517425	0.0119
YATIRIM	0.076171	9.590056	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2904		
R-Kare	0.216912		
Düz. R-Kare	0.171536		
F-istatistik	4.780357		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	12.631193		
P-değeri(Hausman Test)	0.0018		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E3.3. Eşitlik 23.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.781698	98.96076	0.0000
HUKUK3	0.032982	2.532861	0.0114
YATIRIM	0.090241	10.36160	0.0000
AÇIKLIK	0.013988	2.888526	0.0039
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2893		
R-Kare	0.217362		
Düz. R-Kare	0.171527		
F-istatistik	4.742243		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	33.732222		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E3.4. Eşitlik 23.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.797591	99.57349	0.0000
HUKUK3	0.031343	2.411805	0.0159
YATIRIM	0.082207	9.457752	0.0000
AÇIKLIK	0.015519	3.210968	0.0013
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	158		
Gözlem sayısı	2893		
R-Kare	0.222538		
Düz. R-Kare	0.177006		
F-istatistik	4.887484		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	20.471134		
P-değeri(Hausman Test)	0.0001		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E3.5. Eşitlik 24.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.861872	99.24764	0.0000
HUKUK3	0.032626	2.430521	0.0151
YATIRIM	0.091844	10.59979	0.0000
AÇIKLIK	0.015080	3.165749	0.0016
ENFLASYON	-0.019934	-6.348850	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2794		
R-Kare	0.237399		
Düz. R-Kare	0.191365		
F-istatistik	5.157037		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	38.441403		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E3.6. Eşitlik 24.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.882330	99.57682	0.0000
HUKUK3	0.031558	2.346314	0.0190
YATIRIM	0.082839	9.541612	0.0000
AÇIKLIK	0.015841	3.319005	0.0009
ENFLASYON	-0.019519	-6.204324	0.0000
Yıl sayısı	19		
Ülke sayısı	156		
Gözlem sayısı	2794		
R-Kare	0.239178		
Düz. R-Kare	0.193252		
F-istatistik	5.207837		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	22.348976		
P-değeri(Hausman Test)	0.0002		
Seçilen Model	FEM		

EK4:**Tablo E4.1.** Eşitlik 32.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.927183	206.2646	0.0000
İNSANHAK	0.030421	6.806841	0.0000
YATIRIM	0.069823	13.42135	0.0000
Yıl sayısı	57		
Ülke sayısı	169		
Gözlem sayısı	6796		
R-Kare	0.115717		
Düz. R-Kare	0.093026		
F-istatistik	5.099677		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	53.156740		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E4.2. Eşitlik 32.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.923112	208.3214	0.0000
İNSANHAK	0.031901	7.214870	0.0000
YATIRIM	0.066620	12.94760	0.0000
Yıl sayısı	57		
Ülke sayısı	169		
Gözlem sayısı	6793		
R-Kare	0.111504		
Düz. R-Kare	0.088695		
F-istatistik	4.888506		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	25.730649		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E4.3. Eşitlik 33.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.422354	26.41825	0.0000
İNSANHAK	0.046467	2.898614	0.0038
YATIRIM	0.125345	10.05381	0.0000
EĞİTİM	0.060651	2.312303	0.0209
Yıl sayısı	21		
Ülke sayısı	138		
Gözlem sayısı	1241		
R-Kare	0.323537		
Düz. R-Kare	0.237442		
F-istatistik	3.757892		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	42.941620		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E4.4. Eşitlik 33.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.390932	26.10148	0.0000
İNSANHAK	0.053560	3.331621	0.0009
YATIRIM	0.114529	9.160259	0.0000
EĞİTİM	0.073312	2.787080	0.0054
Yıl sayısı	21		
Ülke sayısı	138		
Gözlem sayısı	1241		
R-Kare	0.289889		
Düz. R-Kare	0.199512		
F-istatistik	3.207531		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	27.293361		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E4.5. Eşitlik 34.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.246815	24.19748	0.0000
İNSANHAK	0.034486	2.147275	0.0320
YATIRIM	0.148681	10.82814	0.0000
EĞİTİM	0.063653	2.438566	0.0149
AÇIKLIK	0.021889	2.739579	0.0063
Yıl sayısı	21		
Ülke sayısı	138		
Gözlem sayısı	1238		
R-Kare	0.336812		
Düz. R-Kare	0.251494		
F-istatistik	3.947692		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	53.236751		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E4.6. Eşitlik 34.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.216304	23.88175	0.0000
İNSANHAK	0.041490	2.573877	0.0102
YATIRIM	0.135069	9.800507	0.0000
EĞİTİM	0.076005	2.901025	0.0038
AÇIKLIK	0.024362	3.037841	0.0024
Yıl sayısı	21		
Ülke sayısı	138		
Gözlem sayısı	1238		
R-Kare	0.304157		
Düz. R-Kare	0.214637		
F-istatistik	3.397649		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	37.127339		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E4.7. Eşitlik 35.A'daki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.256552	23.98753	0.0000
İNSANHAK	0.066305	3.912442	0.0001
YATIRIM	0.147663	10.74163	0.0000
EĞİTİM	0.079704	2.972255	0.0030
AÇIKLIK	0.022918	2.830770	0.0047
ENFLASYON	-0.028711	-4.868290	0.0000
Yıl sayısı	21		
Ülke sayısı	131		
Gözlem sayısı	1190		
R-Kare	0.357423		
Düz. R-Kare	0.275119		
F-istatistik	4.342739		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	67.193414		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		

Tablo E4.8. Eşitlik 35.B'deki Çoklu Model için Tahmin Sonuçları

	Katsayı	t-ist.	P-değeri
C	3.232657	23.74564	0.0000
İNSANHAK	0.073291	4.312666	0.0000
YATIRIM	0.133537	9.687183	0.0000
EĞİTİM	0.092653	3.445578	0.0006
AÇIKLIK	0.025106	3.092365	0.0020
ENFLASYON	-0.030006	-5.073678	0.0000
Yıl sayısı	21		
Ülke sayısı	131		
Gözlem sayısı	1190		
R-Kare	0.321159		
Düz. R-Kare	0.234211		
F-istatistik	3.693678		
P-değeri(F-istatistik)	0.0000		
Hausman Test-ist.	48.721711		
P-değeri(Hausman Test)	0.0000		
Seçilen Model	FEM		